

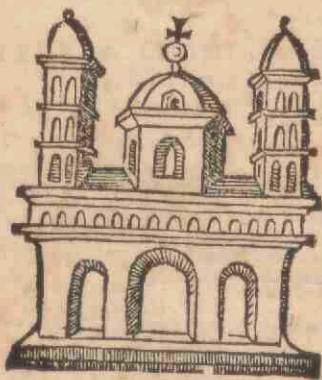
**Rhetorica Alberti Leonini a Groenewovde, sive De arte dicendi
libri duo. : omnibus eloquentiæ candidatis ad dicendum,
scribendumq[ue] vtilissimi.**

<https://hdl.handle.net/1874/420675>

2

R H E T O R I C A
A L B E R T I L E O N I N I
A G R O E N E W O V D E
S I V E D E A R T E D I C E N D I
L i b r i d u o .

OMNIBVS ELOQVENTIÆ CAN-
didatis ad dicendum, scribendumq;
vtilissimi.

✻ B & D ✻

S P I R Æ ,

T y p i s B e r n a r d i A l b i n i ,

A n n . 1 5 8 8 .

RHEINLAND
ALBERTI LEONINI
A. GROENEWOUDE
STRADE DE L'ART. DE L'INDUSTRIE
L'INDUSTRIE

OMNIVM FLORENTINARUM
MUSEUM HISTORICUM
L'INDUSTRIE

SPIRA
THE BERNARDI ALBINI
Ann. 1782

ILLVSTRISSIMO
 EXCELLENTISSIMOQVE
 PRINCIPI FRIDERICO EIVS
 nominis III. Comiti Palatino
 ad Rhenum, & Electoratus
 hæredi. Duci Baua-
 riæ, &c.

ALBERTVS LEONINVS HVMI-
 lime se commendans.
 S. O. P.

*M*agnam semper
 fuisse in humano
 genere, opinionũ
 sententiarũ & iu-
 dicialium diuersi-
 tatem, magnam
 tem Zoliorũ esse
 ubiq; frequẽtiam
 notissimum est,
 Princeps illustris-
 sime. Quinimo ita natura cõparatum vide-
 tur, rebus præstantibus quõ quaq; excellen-

...

*
 tior est eo magis ut allatrari cōtingat. Nam
 & in præclaris artibus in medicina, astro-
 logia, poesi cæterisque omnibus experimur,
 conuitijs imperitorum proscindi, laudari,
 vituperari, placere, displicere alias alijs.
 Et in excellentibus viris quoque & in al-
 to collocatis videmus ut maximè impetan-
 tur inuidorum iaculis. Adeoq; nec archipoe-
 tis Homero & Virgilio doctissimis probatissi-
 misq; scriptoribus ab improborum morsu li-
 beros esse licuisse, immo nec dijs ipsis, ut pri-
 sci illi sapientissimi poeta & philosophi fabu-
 lantur, in invidia & externa depræ-
 uata atque fluctuantis natura conditionem
 allegoricè describentes. Neque verò hæc mi-
 ra cuiquam aut noua esse possunt, qui lapsum
 humani generis, eiusq; incommoda, ingenio-
 rum varietatem in ipsa multitudinis vni-
 uersitate infinitam, corporis fumos affectus
 passiones, variasq; imaginationis distractio-
 nes & impedimenta plurima rectè perpen-
 dens, tum iudicandi facultatem in supremo
 intellectu consilio cōsistere, & à certa ratio-
 ne, hanc autem à plena cognitione depende-
 re considerauerit. Neque rerum quarumlibet
 maximè optimarum cognitionem obuiam
 esse,

esse, perceptuq; facilem, & consequenter ne-
 que eorum qua minus intelliguntur vel co-
 gnoscuntur, rationem sibi, aut sine ratione
 certum quid statui, & rectè confirmari posse.
 Quo spectat uia doctus olim usitata, que nunc
 ferè in prouerbiorum consuetudinem uene-
 runt. Ne sutor ultra crepidã. De arte nõ iu-
 dicet nisi artifex. Ars maiorẽ non habet ini-
 micũ q̄ ignorantẽ. Homine imperito nunquã
 quinquã est iniustus q̄ nisi quod ipse fecit ni-
 hil rectũ putat. Quibus imperitia inuidiaq;
 temeritatem in iudicando & iniquitatem
 notandam, reprimendamq; esse sapientissimi
 viri duxerunt: Cũ uiderent natura uisito
 non raro ingenia à recto sensu & iudicio in-
 transuersum raptè & in ipsas uitiorum tene-
 bras penitus prouolui: Perfectas autem co-
 gnitionis ideas & rem quamq; ut optima est
 ita longèsimè à conspectu nostro recessisse, &
 non sine multo labore diligentiaq; & pruden-
 ti quodam iudicij progressu agnoscì atq; per-
 cipi. Sunt enim quinque omninò, ut appareat
 ad rerum altiorum cognitionem magistri du-
 cesq; & tanquam gradus quidam in intelle-
 ctu. Sensui enim res primum obiecta inde ad
 imaginationem ducitur, ex qua subito nasci

P R Æ F A T I O.

tur profilit^q, opinio, qua rursus dis iurura-
 tionis examinada a mētē demū tradēda est,
 ut in consilio suo contēplativo intimo supre-
 mā illa manū adhibeat. Huius medius sanē gra-
 dibus^q procedere. & à corporis pravis motis
 bus se afferere, animum^q, & memora cellam
 multa cognitione & prudentia, multa^q ra-
 tionis supellectile instruere debet qui rectè &
 ex certa ratione iudicaturus erit. Quae p^ossi-
 mē conueniant cum multo maxima hominū
 parte quibus nihil est proclivius quā teme-
 rē ad pronuntiandum profilire. & vel opi-
 nando defungi aut natura affectibus^q indul-
 gere & concedere. Quae propter eū nihil e-
 tiam tam possit esse venustum aut omnibus
 numeris absolutum congruum^q, quod nō al-
 cui *ἀνεργον* ineptum^q, videatur, nihil tam e-
 laboratum quod non incurrat in calumnias.
 Solēt ferē qui suos labores in publicum emit-
 tere cupiunt, magnorum & Principum pa-
 trocinio sibi cavere, magis^q, etiam commen-
 dare omnibus qua publicē utilia esse existi-
 mant. Itaque ergo, cum huius opusculi con-
 scriptionem & aditionem cogitarem, capi
 circumspicere quorum auctoritate in propul-
 sandis malevolorum iniuriis vii. meo^q scri-
p. 1.

pta pramunire & gratiora efficere possem. Scripsi autem de eloquentia siue artherhetorica, & dicendi rationem omnem maximè Ciceronianam in methodum redeגי nouam, accommodatam tamè quodammodo ad vsitata hætenus & recepta in ludis literariis præcepta. Eo cõsilio, vt schole etiam inseruirem, & cum omnibus quidem regula ipse, ordine nunc commodè digesta & explicata, ad rectè dicendum scribendumq; obuia essent, tum studiosi ipsam vim artis & omnia præcipua ad eam pertinentia, qua non sunt intellectu difficilia, vno eodemq; labore à præceptoribus percipere, & cum ipsis artium rudimentis memoria mandare possent. Atque ijs faciliior etiam esset eorum perceptio, si cum consuetis similitudine quadam coniungerentur. Mihi autè ratio faciliior, quod cogito, his iactis fundamentis, exadificandi & perficiendi, quo schola aliquando reserctis minus vtilibus ipsum solum artis nucleum suis discipulis tradere, & veram inueniendi, argumentandi & tractandi rationem altius ab ipsis fontibus & cognitionis iudicijq; principijs deductam & dilucidè explicatam proponere possit. Quamuis autem hæc ars sit, vna de se-

ptem liberalibus & vel omnium utilissima,
 qua nimirū rectè dicendi scribendiq; exqui-
 sitam rationem tradit: Habet nihilominus
 suos quoq; obtreētatores, eosq; plurimos. Ne-
 que tamē hæc sola aut præcipua sed altior mi-
 hi causa fuit illustrissime Princeps, ut Tua
 Celsitudini hæc Rhetorica inscriberem, dedi-
 caremq;. Clarissima de tuo ingenio & admi-
 rādis animi dotibus fama, omnes meq; cum-
 primis in sui admirationem rapit perpetuoq;
 reuerentia & amoris nexu obstrictos tenet.
 Nihil enim est animi virtute tanquam Di-
 uina pulchritudinis radio amabilius. Cuius
 fama, ut flos & suauissima bonitatis fragran-
 tia, allicit deuincitq; mirabiliter. Quis autē
 in T. C. tenera ista ætate nō suspiciat amēq;
 hoc præsertim mundi statu, doctrina inge-
 nuarum artium & Philosophia studiū, vir-
 tutis, atque Dei amorem, omniaq; signa, qua
 prudentis, moderati, fortis, constantis & ve-
 rè Principis animi sunt. Nam quia ego mo-
 rum grauitatem amabili quadam & attra-
 ctiva comitate conditam: magnarum rerum
 imaginationem, benignitatem & humanita-
 tem in omnes, aliasq; tuas dignissimas lau-
 des sigillatim referā. Dignè satis enumerare

non valeo. Ea etenim est magnitudo omnium, eaque præter ætatem maturitas, ut non modo alijs Principibus tuis æqualibus præstare, sed plerisque natu maioribus, ingenij & virtutis gloria præcurrere, unumque inter omnes maxime ad res magnas natus esse videaris. Ita enim ferunt prædicantque docti uno ore omnes, incredibilem tui esse expectationem, teque omnibus corporis animique indicijs omnia excellentiam promittere, & ad summam spem omnium adolescere. Ita Heidelbergæ cum essem à docto Poeta Paulo Melisso, ita Coloniae, Spiræ, Neapoli accepi. A quo quidem tempore T. C. meus in scribendo desudare labor meumque non inani iudicio deseruire ingenium cepit. Et gratulatus mecum sum. T. C. ô Princeps raram eam indolis animique præstantiam: Quæ mentem tuam proculdubio altius ad virtutes summas attollet, & ad immortales matrum tuorum laudes excitabit. Qui in Palatina domo, omni vera gloria laudatissimi Principes floruerunt. Calcat enim terrena humilia contempta vitiosa omnia, quisquis celestia virtutis & sapientia regna inspicit Dei. timore & amore ducitur. Quam obrem rectè T. C. excellentem & beatam dicere licet.

cuius cum fortuna virtus, cum virtute, diuini amoris gratia coniuncta est, fœlicem quoque Palatinatum ubi litera viget & honestum, virtusque in pretio erit semper. Neque enim aliter de populo existimari potest quin ad Principis sui imitationem, præstantem se omni vita & morum integritate præbiturus sit. Nam (ut inquit Seneca) Rex modò velit honesta nemo non eadem volet, confirmatque Plazo quales in republica Principes tales reliquos solere esse ciues. Maestè igitur tanta virtute excellentissime atque fœlicissime Princeps. Pergere porrò & ad summa contendere velis. Ut qua signis rebusque pollice-
 ris omnibus, exitu aliquando præstare possis. Quamuis enim tu abundes præceptis Philosophiæ clarisque monitis. Qui sub fortissimo prudētissimoque Principe Iohāne Casimiro patruo & tutore tuo, ita porrò à nobili doctoque viro Georgio Ludouico Hutteno morum præfecto formaris, ita ab insigni Iurisperito Georgio Michaeli Lingelshemio præceptore tuo literis omnibus artibusque ingenuis erudiris, ut T. C. nihil ad virtutis & gloria admonitionē deesse possit. Præsertim cum etiam vigilantissimus ille & nobilis Otho Grynradus
 oculos

oculos, mentemq; in vitæ tuæ cursum inter-
 aat. Impellit me tamen reipublicæ utilitas
 in eumq; in T. C. amor, ut omni te oblectatio-
 ne horter, ne tot tamq; præclaris in te à Deo
 collatis dotibus ipse unquam defuisse videa-
 ris. Proponerem tibi clarissimorum heroum
 exempla ad imitandum, neminem vero ha-
 beo te clariorem potioremq;. Neque enim ti-
 bi licet pluribus summa virtutis in tenera
 hac tua ætate relucentibus radijs nõ tui post-
 hac similem esse. Tecum igitur certis necesse
 est Princeps Illustrissime atque annitare se-
 dulo, ut quantum ætas & ratiotantum in te
 crescat virtutis pietasq; quo excitata expecta-
 tionis par esse possis. Hoc Casarius Palatina do-
 mus splendor hoc reipublica Christiana, hoc
 ipse Deus omnis bonitatis & virtutis author
 à te postulat, exigiq;. Quod reliquum est
 Deum oro, in dolo tuæ ipsam excellentiam cõs-
 siliisq; omnia dirigat ad suam gloriam proue-
 hatq; semper. Et cum astra significare videntur
 (quod quidam non absurdè sentiunt) post
 nubila Phœbum aliquãdo, magnumq; quod-
 dam Pacis lumen in Germania exorturum
 stellamq; cælo lucidam, tibi hanc palmam re-
 seruet ut ad componenda orbis Christiani dis-

sidia concordiamq; constituendā, maximum
 inter omnes Principes adiumentum atq; por-
 dus attulisse videaris: Cū autem ad demō-
 strandam deāitissimi animi in ciuitatē studia
 promouendi cupidissimi intentionem scribe-
 re ad T. C. instituissem, ab eo opere potissimū
 exordiri visum fuit, quod studiis tuis esset
 aptissimum & ab institutis meis minime a-
 lienum. Est enim studij artis oratoriae non
 parua utilitas ad exercendum ingenium, a-
 tuendum iudicium, pectusq; multa cognitio-
 ne & prudentia complenda, & cū moralis
 philosophia sit vel maximè necessaria Princi-
 piūq; qres magnas gesturus est, haud scio an
 vlla tua aetate utilior disciplina adhiberi
 possit. Quod nimirū in rebus versatur, q-
 bus non cognoscēdi modo, sed dicēdi agēdiq;
 & expediendi vis, omniūq; ad deliberandum
 & disputādum animosq; hominum in quam-
 cunque partem flectendos ratio continetur,
 Prudentia siquidem operam dat qui eloquen-
 tia, estq; nihil aliud eloquentia, ut inquit Ci-
 cero nisi copiosè loquens sapientia: Ita verò
 etiam virtutē complectitur, ut sine ea nemo
 perfectus esse orator, neque eloquentia facult-
 tatem (qua non frustra donū Dei votata est)
 consequi

consequi possit Sed plura de incomparabili eius
 præstantia in hoc libello attingimus. Quod
 igitur T. C. utilissimum neque inuicundum
 fore spero, nunc quidem hoc opusculum quasi
 laboris mei primitias offero dedicoq. maiore
 aliquando studio votiuam deseruētis inge-
 niij operā persolaturus, petoq. suppliciter, T.
 C. ut suscipere dignetur, & si ita mereri vi-
 debitur commēdatam habere, nutuq. suo ab
 improborū malignitate conseruatum velit.

Deus optimus maximus T. C. ter quater-
 que anima scilicet & corpore felicem præ-
 stes.

Spiræ 25. Septembris

1587.

AD NOBILISSIMUM
 CLARISSIMUM QVE VL-
 RVM ALBERTVM LEONINVM
 Dominum a Groenwoude & Sroet-
 wegen. I. Doct. & omnia
 doctrina, multisq; in rem li-
 terariam meritis verè
 magnum.

* *

*

EPIGRAMMA

I. O. FESSELLI LEONNOVTHESII I. C.

Ingenio fœlix dum cœli dogmata, fontes
 Naturæ arcanos, atq; aperis sôphiam.
 Dumque noua methodo motus describis, & omnes
 Astrorum vires, mystica fata canens,
 Nec minus illustras artis præcepta loquendi,
 Addens iudicij clara reperta tui.
 Ne tu pro tanta nulli virtute secundus,
 Magni post primum nomine primus eris.

QVID SIT RHETORICA.

RHETORICA est ars rectè ornateq; & cum energia dicendi. Quæ facultas eloquẽtia vocatur.

Rectè enim rationem grammaticam denotat.

Ornatè, verborum sententiarumq; delectum & elegantiam sermonis maiore

re aliquanto gratia, intentione, perspicuitate, concinno, ordine & vtiliore quadam proprietate præstantem, variosq; argumentorum colores significat.

Energia sensus omnes comprehendit siue modos efficaces quibus animi hominum tractari possunt, excitari scilicet, erigi, delectari, conciliari, permoueri, dociliores, & attentiores fieri.

De oratione rhetorica, & quanta sit eius vis.

AD hanc artem institutus sermo longior siue oratio rhetorica, appellatur flexanima. Cuius nimirũ tanta vis est (teste Cicerone) vt inclinatum erigere, stantem inclinare, aduersantem & repugnantem capere, animosq; hominum in quamcunque partem vertere possit.

Quærendum tamen hic esse videtur, sitne hoc no-
 stro seculo, aliqua præcipua eius vtilitas & vltus.
 Cùm sublato more illo orãdi causas in iudiciis, olim
 Græcis & Romanis vsitato, nunc in foro Christiano
 legibus disceptetur, non eloquentia, & ad præscriptũ
 iuris agi & diiudicari omnia debeant: Indignum ve-
 rò etiam sit Christiano homine, artificio malle, quàm
 veritate, & quicquam contendere contra iustitiam &
 æquitatem: præterea Principes quoque ita non amēt
 prolixitatem sermonis, vt omninò breuiter apud il-
 los dicendũ sit. Sed responderi potest quod ipsa quo-
 que etymologia indicat summam esse rhetoricæ fa-
 cultatis vtilitatem, vsumq; pluribus in rebus pulcher-
 rimum & necessarium. Ad quam nimirum pertinet
 quicquid præclare, commodè & cum efficacia dici-
 tur, & quæ dicenda sunt vt rectissima proportione qua-
 si mēbra cuiusdam corporis inter se consentiant, non
 modò vt nihil in oratione adsit mōstrosum, minusq;
 congruum, siue intentioni vel proposito oratoris in-
 commodum, sed singularem vtilitatem fructumq;e
 efficiant omnia, & perfectæ pulchritudinis decus, vi-
 goremque proprium. Atque eloquentiæ patrocinio
 & commendatione, ipsa primùm virtus sæpè indiget
 in fortunæ cæcitate & inuidia. Et veritas non rarò
 tuēda est contra iniquorum potentiam & vafritiem,
 præsertim vbi argumenta vel languidiora sunt, vel nõ
 obuia, & minus facile explicari possunt: vel etiam iu-
 dices fortè affectu aliquo vitioso præoccupati siue
 corrupti. Quod præclare apud Ciceronem ostendens
 Antonius. Quod si tibi, inquit, Crasse licuisset pro P.
 Rutilio, tuo more dicere, quamuis scelerati illi & pe-
 stiferi ciues essent, tamen omnem eorum importuni-
 tatem ex intimis mētibus euellisset vis orationis tuæ.
 Nunc talis vir qui exemplum esset innocētiz, virtutis
 & san

& sanctitatis amissus est, dum causa simpliciter purè dilucidè ex simplici tantum ratione veritatis, nullo autem apparatu, nullo alio ornatu, atq; eo modo dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. Hæc ille. Quæ vel sola sufficere possunt ad probandam huius artis præstantiam. Sæpè verò etiam in administratione publica incidunt ea & oriuntur subito, quæ non viribus neque consilio, & non tam agendi prudentia quàm artificiosa dicendi energia temperanda sunt. Sæpè reipublicæ rectori necesse est exhortari, docere, conciliare & sapienti oratione moderari suos. Quinimo & militiæ præfecti ex hac ipsa facultate hauriunt quoties naturali quadem eloquendi solertia & militari facundia, animos militum nunc accendunt inflammantque, nunc sedant & permulcent. Et cum varijs sint animorum motus & affectus, ubique triumphat flexanima eloquentia, atque deliberando, petendo, deprecando, admonendo, consolando, regendo, disputando, docendo & respondendo diuina eius virtus cernitur. Sola ad virtutem excitandam neruos adhibere, & ad officium quemque suum vocare potest maximè Sola rerum gerendarum fauorem atque applausum repræsentat, & non gestarum perfruitur gloria. Rectè sensit Panætius Philosophus neminem neq; ducem bello, nec Principem domi magnas res & salutares sine hominum studijs gerere potuisse. & sanè plurimos hic commemorare liceret, quorum clarissima virtus sine adiumentis hominum euchi minimè potuisset. At conciliandorum animorum rationem tenet, omnes prudentiæ & captandæ beneuolentiæ locos nouit pulsatque rhetorica, & melliflua oratione emollit, allicit, afficitque non vno modo. Hac facultate magister & declamator in scholis, concionator in templo, senator in senatu, bonus grauisque ciuis apud populum, magnam laudem consequi, & egregium quid in suo quisque

munere præstare potest. Hac legatus legationem suã cum laude exequitur, hac maximè persuadere atque exorare poterit, qui ad pacem orator missus est. Huius ope vel Belgia ipsa olim florentissima, quæ nunc tot annis tumultuatur, omniaque membra miserimè lacerata & conuulsa habet, ad tranquillitatem & pristinum nitorem venire posset, modò adhibeatur vir probus, pius, sincerus, publicæ utilitatis amãs, virtute, ingenio & iudicio excellens, qui agendi prudentiam, consilij sinceritatem, pietatemque cum dicendi facultate coniungere sciat. Nihil enim est tam incredibile, ut inquit Cicero, quod non dicendo fiat probabile, nihil est tam horridum, tamque incultum, quod non splendescat oratione & tanquam excolatur, nihil tam desperatum, quod non, comitata, virtute & sinceritate, eloquentia in spem reducere possit, nihil tam durum in animis hominũ penitusque defixum quod non emolliri oratoria benignitate atque erui, nihil tam inuisum & odiosum nihil tam depressum quod non subleuari aliqua commendatione & in benevolentiam rursus poni possit. Nam & apud Principes etiam maximè studendum sit breuitati, tamen incidunt sæpius causæ, quæ longiorem omnino volunt orationem. Atque illud ipsum breue, quod dicendum est, permagni tamen interest quomodo dicatur. Siquidem in breuitate etiam, doctus verborum aptaque collocatio & agendi commoda proprietas adhiberi potest atque energia rhetorica. Sic in iudiciis causisque civilibus, quamuis ex æquo & bono iudices & ex iuris formulis iudicare teneantur, solam iustitiam spectare, verborum ornamentis tanquam artificiosi cantus dulcedini, aures occlusas habere debeant, plurimũ quoque refert quomodo causæ iustitia defendatur (præsertim cum lites sint plerumque fere ambiguae) & patronum artem tenere, ut dilucidè docere, ut suo quoque loco maximè commodo disponere, ut causæ ca-

put tanquam digito demonstrare queat, item excitare quandoque & erigere iudicum animos, eorumque fauorem conciliare, non quidem ad preuaricandum, sed ut vel in æquitatis bilance & æquilibrio contineantur, vel etiam ut attentiores fiant ad causam, maioreque studio omnia persequantur & inuestigent notetque ipsi si qua vel omissa forte, vel iudicis quadam solertia percipienda sunt. In criminalibus verò multo magis versari eloquentia, cum commendabilis res sit clementia, maximamque præstare potest utilitatem, exordiendo commodè, explicando prudenter, & magno cum iudicio, vel dealbando, colore rhetorico, omnesque partes diligenter ad excusandum, mouendum & mitigandum adhibendo. Quod nec ipsis quandoque ingratum est iudicibus, cum crimina leuiora vel venia non prorsus indigna, rei verò vel eorum propinqui honestioris conditionis sunt. Quapropter rectè Cicero existimat, oratorem etiam minimè iuris peritum, tamen si causam aliquam iuris edoctus sit, posse eam egregiè multoque excellentius & maiore efficacia agere & tractare quam iuriconsultum. Ex quibus omnibus liquet summam esse omnibus in rebus, eloquentiæ utilitatem & usum necessarium, & ut agro bene culto nihil est vberius nec specie ornatius, sic oratione rhetorica nihil esse nec auditu suauius, nec utilitate præstantius, nec autoritate efficacius & neruosius. Neque verò hic quemquam mouere debet illud Æschyli poetæ dictum. Turpissimum morbum esse ornata verba: & quod hæc ars simulationem & dissimulationem, omniaque callida docere videatur. Nam cum omnis vita nostra omniaque animi nostri sensa ad virtutem dirigi debeant, haut potest ille turpis esse verborum ornatus neque illa reprehendi, simulandi & dissimulandi calliditas quæ licet ascititio colore, ex sincero tamen rectoque corde prodiens, virtutis amore ad bene, non ad malè siue quicquam communi vita

alienum faciendum instituta & ad normam rationis honesti & diuinæ legis examinata est, neque vilo malitiosi vafri fraudulentæ animi & à communi societatis humanæ candore fugientis vitio & teterrimo odore infecta. Nisi quis vituperandum existimet præclarum illud, sed tamen versutum & callidum factum Soloronis præstâtissimi viri. Qui, quod & tutior vita eius esset, & plus aliquanto reipublicæ prodesset, furere se simulauit, Vel imprebare audeat sapientissimum, integerrimumque Philosophum Socratem quem summum eo modo simulatorem fuisse legimus, Vel Q. Maximum laudatissimum ducem, quem multiplici calliditate celando, simulando, infidiando contra hostes patriæ pro aris focisque pugnasse remque Romanam restituisse memoriæ proditum est. Sed multa sunt etiam in sacra scriptura eiusmodi exempla, & ne plura adducam, Christum dominum nostrum constat eadem ratione nonnunquam simulasse nescire, aliosque interrogasse que optimè sciret ipse & se abire velle ut magis ad manendum inuitaretur. Ex quibus sine aliis argumentis liquet non ita præcidendam esse loquendi, & agendi rationem ut non aliquando liceat de nuda & aperta significationis simplicitate decedere, eamque citra alicuius iniuriam & humani candoris læsionem, sapientiæ colore & virtutis vestimento induere. Quamuis ipsa hoc doceat rerum humanarum conditio, iubeatque omnino ad inueniendam veritatem, protegendam iustitiam, ad cõuincendam falsitatem, & sceleratorum improbitatem propulsandam. Cur autem ad virtutis defensionem ad bonum lumenque veritatis prouehendum non omnibus modis vtamur, exceptis duntaxat iis qui publicæ iustitiæ reuerari & commissi sunt, Immo cum intelligentiæ participes ad cognoscendum nati simus & ad seruiendum Deo omnis virtutis vnico fonti, ratio ipsa à nobis exiget omnem in eo diligentiam adhiberi, adeoque, vt si quis quod
aperte è

apertè & simpliciter loquatur, ea relinquat vel omit-
 tat, quibus magni aliquid boni efficere vel periculan-
 tem virtutem & innocentiam subleuare, vel magni
 aliquid mali auertere possit, stultè quidem, attamen
 non minus peccare videatur, quam si Sabbati die er-
 ranti & quærenti rectam viam non commonstret, vel
 furioso alicui ad eedem furenti gladium ministret &
 latentem indicet, vel desperato atque atra bilis adu-
 sta veberenti, malum sibi cogitanti, & interroganti
 num id quod fortè inuenerit sit aconitum, esse respõ-
 deat. Sermonis itaque flexu & dicendi artificio siue
 eloquentia vti licet, abuti verò minimè. Quæ enim ad
 salutem hominum à natura & ad conseruationem re-
 cti data est, eam ad fraudem & euersionem iustitiæ, ad
 pestem perniciemque bonorum conuertere, execran-
 dum est. Verum vt hoc fugiendum est maximè, ita re-
 ligioni minimè habendum contrarium, eloquentiæ
 subsidio nocentem aliquando improbum nefariam-
 que defendere, & clementiam impetrare. Fert hoc hu-
 manitas, patitur cõsuetudo, nec lex diuina prohibet.
 Et in hanc partem videri potest rectè ceuulisse Pane-
 tium philosophum, cui Cicero assentitur: iudicis qui-
 dem esse officium, semper in causis verum sequi, pat-
 roni verò, nonnunquam verisimile etiam si minus sit
 verum defendere. Qui autem aperti & simplices esse
 volunt, & nihil ex occulto, nihil ex insidiis, vt vocant,
 nihil ornatis verbis, nihil sermonis flexu & circuitu oc-
 agendum esse disputant: stoice illi quidem, sed tamen
 haud satis explicatam sententiam defendunt, pruden-
 tiamque & virtutem maximo & præcipuo adiuuen-
 to priuant, & improbitatem maiore libertate & secu-
 ritate inuitant, publicæq; vtilitati minimè consulunt.
 Est etenim omnis quidè non modò actio sed dictio,
 ad eam rationem qua nati sumus, ponderanda. Id-
 que sapienter & verè, non astutè, vel arroganter. At-
 que aperti candidi animi sinceritas semper, non inter

amicos modò & propinquos, sed inter omnes, in communi vita retinenda, fidésque data etiam scelerato seruanda est. Neque quicquam turpius esse potest, neque humana natura indignius, quam fraudem introducere, & falsi simulati minimè sinceri animi fallaciis ornare dicta, & rationem veritatemque præstringere. Sed illibata manente animi integritate, & fide illeſa, moderari, cum omnia alia tum linguam etiam vt demōstrauimus, honestum, vtile & necessarium est. Et cum ad celebrādā Dei gloriam, virtus nobis proposita esse debeat, & lex diuina, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Videndum enim, ne aperta loquendi simplicitas peccatum aliquod adiunctum habeat. Quomodo autem sapiens moderabitur affectus hominum ad malum propensiores, quomodo ad virtutem, ad sanitatem diriget, perducetque, si eloquentiæ medicina multiplici destitutus, ad docendum, excitandum, sedandum, & deliberandum, commoda verborum varietate atque delectu vti, & rāquam in media tempestate flectere nauem non debet, & obsequi interdum tempeſtati vt portum virtutis tenere possit, & quo instituerit tandè peruenire. Quid autem optatius sit improbis, quid eos in peruersitate magis confirmarit, quam si nihil nisi apertè & simpliciter in eos intēdi, & vel ex occulto & captiosa dicendi agendi que soletia iniquitas eorū frangi & reprimi non poterit. Quamuis captiosum haud appellandum sit: quod ad defensionem tantū non ad offensionem, pro virtute contra sceleratorū vāſtriam & impetum instituitur. Quinimo ea est humanæ naturæ ratio, vt si ad interrogata semper respondeatur apertè, si nihil vnquam reticeatur, vel sermonis prudentia obueletur & temperetur, magno illud singulorū & publico omnium damno futurum sit. Varij enim sunt animorum motus & affectus, qui & commouentur subito, subitaque secum adferunt cō-

filia, & rursum quiescunt, mutatque tempore. Et sæpe præcedentis diei cõsiliũ factumque redarguit pœnitentia sequens, neque vnquam quilquam ita bene subducta ad viuendum ratione fuit, quem non aliquando cepti cõsiliij pœnituerit. Nunquam Chremes ille Terentianus inuenta filia gaudis fuisset, nisi sapientior eius vxor viam antè dissimulasset, verbis que interemptram fingendo, stultitiam viri crudelitatemque mitigasset.

Nihil igitur ex ea parte, eloquentia improbari potest, licet que dicendi scientia, tanquam dono Dei sapientia que virtutis & honesti ministra vti. Cũ verò probis improbisque pariter omnibus pateat, si qui ea abutuntur, improbitatis vitio sit non artis, tantoque magis annitendum est bonis, & quærendum diligenter, quo superiores sint in hac tanta facultate vel partes saltem minimeque inferiores.

De summa amplitudine cognitionis ad hanc facultatem necessaria, & vnde illa comparanda sit.

Summa est huius scientiæ amplitudo, quæ complectitur verborum, sententiarum, rerum, virtutum, officiorum cognitionem, proprietatem, effectũ, & multiplices agendi loquendique varietates, item naturam hominum, vim humunitatis, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim atque mutationes, & quot modis quibusque rebus, quo genere orationis in quamque partem animi hominum moueantur, item loci, temporis & personarum in quauius causa ratione, & quid quoque loco & tempore & quo quoque ordine & gestu dicere maximè conueniat, & earum denique rerum omnium scientiam, quibus omnis, ingenij, iudicij, cõsiliij, dicendi, differendi, agendi, expediendique vis &

ratio omnis continetur. Quæ omnia è media sapientia, studio, labore, multa lectione, usu, exercitatione, & imitatione comparanda & eruenda sunt. Cognoscendi igitur fontes moralis philosophiæ, ornandum, complendumque pectus & exacuendum iudiciû maximarum rerum scientia, copia & varietate, legendi oratores atque poetæ, tenenda etiam antiquitatis & exemplorum vis: perlustrandæ sedulò historiæ nò modò verè, sed fabulæ etiam quocunque idiomate conscriptæ sint. Ut cum in iis passim varios loquendi, iocandi, agendique modos, subtilitates & affectus, causasque varias & earum exitus, humanæque naturæ conditionem multiplicem quasi depicta omnia ante oculos orator habeat, consequatur tandem moralem illam prudentiam & ingenij acumen, iudicii que maturitatem necessariam. Præterea nec legû & iuris scientia negligenda omnino: immo & physica fundamenta degustanda sunt quæ ad humani corporis naturam pertinent, nec aliarum multarum scientiarum gustus quidam abesse debet, si perfectio futura est. Notandi etiam sunt in præstatis viris, gestus, & corporis motus maximè condecetes, eorumque proprietates perscrutanda, ut ex his omnibus orator ubicunque res postulat, haurire, eligere, & maximè propria & utilia depromere possit, eaque, actione accommodata venusto aptoque corporis gestu, motu, vultu, ac vocis confirmatione exprimere. Tota itaque vis eloquentiæ in multa sapientiæ cognitione & in naturæ quadam apta proprietate consistit. Quibus tamen ars adiumenti nonnihil adferre potest, generali quadam ratione exquisita dirigendo cognitionem & naturæ limam vel calcar adhibendo. Scire enim quid quoque loco & tempore & apud quoscunque auditores in quacunque causâ deceat & dictu maximè cõueniens sit, summæ & exercitæ prudentiæ: posse autem quod deceat facere, artis est & naturæ. Cum autem in infinita cau-

sarum

farum, rerum, personarum, locorum, temporum varietate & consideratione multifaria, oratio sapientis iudicio moderanda sit, dicendi agendique non vno modo, tantam huius artis liquet esse amplitudinem, tantam rationum copiam ut certis terminis regulisque comprehendere, explicari sigillatim & describi omnia nequeant. Veruntamen fontes aperit philosophia, ex quibus generali quadam derivatione, præcipua huius artis capita constitui, & peracuta quædam præcepta ad pertractandos hominum animos, & ad loquendum, agendumque maximè commoda excogitari & tradi possunt, Quæ tamen à prudentia rursus ita dependent ut sine ea neque intelligi satis neque rectè applicari queant. Ea verò in methodum docendi digesta, vocantur vulgò rhetorica. Et quamvis minima totius oratoriarum amplitudinis pars sunt, tamen eam studiosis præstant utilitatem, ut quandoquidem prudentia iudicii que maturitas nisi multo labore parata, non veniat, & tempore, usu, lectione atque doctrina comparanda sit, habeant interea formam generalem & quasi delineatam locis partibusque figuram præstantem, ad quam dicere scribereque sensum affluant, cuiusque intuitu omnia ex studiis suis deinde quouis tempore & loco (dum in ipsa sapientiæ & rerum doctrina versantur) percipienda, rectè considerare, reponere, applicare, & ad usum transferre possint, variosque ipsi, dicendi agendique modos excogitare, propriusque effingere, ad perfectam illam eloquentiarum ideam omnis sapientiæ plenissimam quoad eius fieri potest perfectendam.

De differentia Rhetorica & Dialectica.

Differunt inter se Rhetorica & Dialectica. Quod hæc res quasi nudas ad iudicandum proponit, nullumque præceptum habet (ut inquit Cicero) quomodo

verum inueniatur, sed tantum quomodo iudicetur. Illa contra & inuenire docet, & pluribus verbis vestit proposita ornâtque maximè & affectus adiungit vbi-que. Quàmobrem Dialectica (vt idem Cicero scribit) oratori dimittenda est. Quod tamen de nuda illa & aperta disputandi ratione non de cognitione intel- ligi debet. Maximè enim vtile est oratori & omnino necessarium, tenere vim differendi & iudicandi: vel ad rationes cuiusque rei faciliùs subtiliùsque discernen- das, vel ad argumenta inde sumenda quæ copiosius ipse tractet ad suam utilitatem vestiâtque ornamen- tis oratoriis.

De perfecto oratore eloquente, & disertio.

Q Vi autem ea tanta facultate pollet, vt ubicunq; fuerit necesse, possit perfectissimè dicere, diluci- dè, distinctè, ornate concinno ordine, verborum com- moda proprietate, sententiarumque apta collocatio- ne & accommodata actione, vimque omnè ad tractã- dos animos adhibere, neq; quidquã negligere quod acutè inueniri, & vt ita dicam versutè quod subtili- ter, presse, enucleatè, vel cõtra, quod grauiter acriter que atque ornate dici & aliquo modo ab homine do- ctissimo, acutissimo, & sapientissimo præstari posse vi- deatur, is vir incomparabilis verè & proprie eloquens orator: Disertus verò dicendus est, qui licet à summo perfectionis gradu absit, plurimum tamen in illa fa- cultate profecit, & egregium quid præstare laudèmq; dicendo consequi potest. Quàmobrem Crassus apud Ciceronem, disertos inquit se vidisse plurimos, elo- quentem verò neminem.

Cur inter eloquentem & disertum author distinxe- rit, & Rhetorica de finitionem energia no- mine auxerit.

Distin-

Distinxiſimus autem inter eloquentem & diſertum, item definitioni Rhetoricę addidimus energiam, nõ modo quod res ita poſtulet, ſed vt admoneremus, multos ſæpe & exponere ſua clarè & perſpicuè, neque inepto ordine cõfundere, atque verbis ſententiisq̃ ornare, quorum tamen oratio frigida, nullos habens ad mouendum aculeos, quaſi mortuum ſine ſpiritu corpus nihil in auditorum animis vel parum efficiat, nullum viuę virtutis vigorem oſtendat, multos etiã diſertè omnia præſtare qui non eodem modo ſemper & vbique & omnibus in cauſis poſſunt, & quorum orationi, ſi rectè & ſapiënter examinetur, multa ad ſummam illam perfectamq̃ dicendi excellentiam deſſe inueniantur. *Quamobrem* in eo, qui hoc tam graui eloquentis nomine dignus erit, plurima requiruntur.

Quamam requirantur in oratore eloquente.

Foculix ingenium, acre iudicium, doctrina, vſus rerum, conſuetudo, apta quędam natrę proprietas, bona memoria, virtus animiq̃ rectitudo & ſinceritas.

De ingenio, iudicio & doctrina.

Eſt enim omnino ingenij & iudicij præſtantia opus ad doctrinam, ad inueniendum, excogitandum, & acutè iudicandum de rebus omnibus. Neque ſine doctrina, tantę facultatis amplitudo acquiri poteſt.

De rerum vſu & conſuetudine.

Magnum oratori adiuuentum adfert vſus rerum, & conſuetudo. Multa enim per ſe tribuit, verſatū eſſe in rebus gerendis: ingenium aperit, iudiciū acuit,

prudentiamque auget. Multa elucidat consuetudo: deliberationis moras discutit, consilij promptitudinem addit, eloquendi, inueniendi, iudicandi & agendi celeritatem incitat. Verba enim, sententiarum, rationes & argumenta per consuetudinem se ipsa offerunt. Forum denique cognitionem tradit experientia, quæ in quavis arte, discantis solertia inuenienda sunt. Cû scriptis omnia comprehendere non possint. Satis verò etiam constat, & in iurisprudencia, medicina, in mechanicis quoque artibus videre est, theoriam sine parte practica, (quæ consuetudinem & usum continet) veluti mutilam, debilem, multisque partibus inferiorem esse. Ideoque Cicero testatur nec medicos, nec imperatores, nec oratores, quamuis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi posse.

Consuetudine autem hac continentur, subitæ ad quatuorunque propositas quæstiones causasque, exercitationes, accuratæ & meditatæ commentationes, styli dicendi magister, orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno opere vel laudandi vituperandi, comprobandi, refellendi causa, disputatio, item translatio optimarum orationum in aliam linguam. Verû hic considerandum est suos habere quamlibet linguam & peculiare loquendi modos, figuras, emphases affectus, propriamque gratiam & venustatem, quæ alio idiomate exprimi æque & integra reddi non possunt. Vnde orationes Demosthenis omnium præstantissimæ, multum excellentiæ lingua Latina amittunt.

De natura proprietate congrua.

Natura quoque non paruum ad dicendum vim præstat & utilitatem, eiusque aptitudo maximè in eloquio necessario necessaria est. Nam & animi ingeniique celeres

letes quidam motus esse debent, qui ad excogitandū acuti, ad explicandum ornandūque vberes, ad memoriam firmi & diuturni, ad agendum eloquiūque prompti, alacres & vbiq̄e prudentes sint, atque ipsa formæ oratoris dignitas, vocisq̄e claritas & facilitas, morum concinnitas grauitasque plurimum conferunt, adiūntque orationi venustatem, dignitatem & auctoritatem Est enim oratoris munus nō ingenij solū (vt inquit Cicero) sed etiam laterum & virium. Hęc autem accendi quidem & commoueri, si modò insunt naturæ, nō verò inseri & donari possunt ab arte, si omnino nulla sunt. Ars etenim latentia tantum educere potest, eaq̄e si bona sunt facere tamen meliora, vel limare & quæ non optima aliquo modo corrigere.

Natura autem quidam ad oratoriam facultatem omnino nati esse videntur, quidam omnino inepti sunt. Adeoq̄e polygraphon quendam constat, eruditissimum, magniq̄e nominis, dicendo nihil vel non multum valuisse.

De memoria.

Memoriæ firmitatem his omnibus tot tantisq̄; rebus tanquam ingenij famulam, omnisque cognitionis & doctrinæ custodem omnino necessariam esse non est ambiguum.

Atque hæc parum etiam ab arte adiuuari, educi si later, exerceri, & ratione quadam confirmari potest. Sin verò ita debilis est, vt arte illa quam aliqui scripserunt fulcienda omnino, constituenda vel paranda sit, minimè ad rhetoricam facultatem sufficere potest.

De virtute animique rectitudine & sinceritate.

Virtus denique in perfecto oratore requiritur, sinceritasq̄; & animi rectitudo, sine qua, omnia illa

præclara vim suam amittunt, & ad nihilum veniunt. Neque enim quicquam valet prudentia (vt Cicero testatur) sine iustitia. Virtus autem existimationem oratoris constituit firmatque, prudentiam illustrat, & & in dicendo agendoque constantiam atque æquabilitatem iuuat conseruatque. Existimatio verò plurimum potest. Siquidem vt idem Cicero probat, dignitas ipsius oratoris addit orationi dignitatem atque auctoritatem. Quo autem quisque est versutior & callidior, hoc etiam magis inuisus suspectiorque est detracta opinione probitatis. Quocirca rectè Carneades philosophus sentiebat, caput perfecti oratoris esse, vt & ipsis apud quos ageret, talis qualem seipse optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, & vt qui audirent ita afficerentur animis, vt affici eos vellet orator: id fieri cognitione omnium rerum ex philosophia petita. Ex quo etiam intelligitur doctrinam prudentiamque, cum virtute (ex qua sola, omnis procedit dignitas & vera gloria) coniungendam esse. Quis verò etiã dubitet, oratori optandum esse maximè: vt diligatur ab auditoribus, vt fidem ipsi habeant: vt admirentur. Quibus tribus perfecta gloria, dignitasque continetur. Atque illa omnia præstat conficitque virtus: Beneuolentiam quidem, quia prodesse ipsa cupit omnibus, ob eandem quoque causam, fidem & admirationem, & quod honestate vtilitatem metiens, nihil iniquum, inhonestum aut sordidum spectat, eas autem res spernit, ad quas plerique cupiditate inflammati rapiuntur. Illum igitur amare, reuereri & suspicere omnes apparet, illi fidem habere maximè, qui ad eam dignitatem peruenit, vt existimetur adeptus coniunctam cum virtute prudentiam. Qua nimirum & possit benefacere, velitque omnibus optimè, & præstet omnia præclara. Cõtrà verò, alienos ab eo animos habere eumque auersari maximè, quem minimè cõmunè, sibi tantum viuere, & non modo nihil in commune cõsulere, sed

sed omnem ingenij vim sæpè ad iniuriam aliorum, & iniquitatem conuertere, animi inque rationali & fraterna humana societate indignum gerere percipiant siue credunt. Quod si qui verò simulatione quadam, & inani ostentatione ficti non modo sermonis, sed etiam vultus, stabilem se dignitatè consequi posse rentur, vehementer errant. Vera enim tantum gloria dignitasque firma manet, radicèsq; agit, atque propagatur. Ficta omnia celeriter tãquam flosculi decidunt Neque enim simulatum quicquam potest esse diuturnum. Cùm nimirum foris assumptum, nullam habeat neque naturæ, neque voluntatis siue mentis, neque rationis & virtutis radicem, & genuino succo minimè nutriatur. Quod autem prudentiam augeat virtus, eique vigorem & energiam addat, dicendique & agendi constantiam tribuat, intellectu etiam facile est. Duplex enim est animorum vis atque naturæ: Vna in appetitu posita, quæ cogitationè huc & illuc, hominè inque à recto sensu sæpè in transversum rapit, prudentiæ intentionem mentisq; vnitatem dissoluit, & rectæ imaginationis vires frangit, perturbatque. Altera in ratione, quæ quid faciendū fugiendūque sit docet. Quamobrem, vt Cicero probat, appetitus rationi subiecti sunt lege naturæ. Studendum igitur est omni modo: vt rationi, quam maximè illi obediant, eamque neque præcurrant cupiendo, neque deserant fugiendo propter ignaviã, sintque tranquilli, neque animum perturbent, ex quo elucebit omnis constantia, omnisque moderatio. Quicumque enim longius euagantur & tanquam abiecto freno exultantes, non satis a ratione retinentur, his sine dubio finem & modum transeuntes, non modò animos perturbât, sed etiam corpora. Quod præclare Cicero, licet ora ipsa cernere inquit, iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu cõmoti sunt, aut voluptate gediunt: quorum omniũ vultus, voces, motus, statûsque

mutantur. A partibus autem rationis stat virtus, sequiturque ipsæ adiuuant contra appetitus, & eundem honesti finem spectant. Quanto autem magis dominatur ratio, quanto liberior est potentiorque & disculsi appetentia nebulis purior, tanto haud dubie quæ ab illa dependent, prudentia, constantiaque & recta dictorum factorumque moderatio, clariore, præstantioresque sunt. Quamobrem virtute adiuncta, omnia illustriora & maiora esse sequitur. Quinimo sicui videatur aliquando improborum astutiam committere & conferre cum virtute, tantus inuenietur virtutis vigor, tanta vis & auctoritas: ut (si cætera cognitionis omnia paria sint) multis partibus superior euasura, improbosque vel sola grauitate & diuino quodam ardore & maiestate in oculis voce, vultu & gestu collucente conteritura sit.

Quam necessaria sint studioso ad hanc artem accedenti & quomodo instituendus sit,

Quatuor inquit Cicero ei necessaria esse, qui Rhetoricæ operam dare intendit. Ut sciat discere, quod ingenium iudicium, memoriam complectitur, Ut habeat qui fideliter doceat, & ne plus sumat quam oportet. Quæ prudentiam docendi rectamque methodum, & memoriæ, naturæ, ingeniique virium rationem esse habendam innunt. Præterea ut velit discere, quod diligentiam, oblectationem, spem, laboris patientiam comprehendit, constantiamque, & ardorem quendam animi, qui maximè utilis est. Nam ut Socrati videbatur, perfectum opus censei potest, si quis magistri cohortatione ad studium satis incitatus sit. Hic autem è grammaticæ schola prodiens, si aliarum rerum & disciplinarum rudis est, a vulgata rhetorica incipere debet. Sin verò doctrina liberaliter institutus, visu aliquo imbutus, cognitione rerum satis instructus

structus, satis acri ingenio & iudicio est, eo statim mit-
tedus est, vnde fontes erumpunt, ad Aristotelem scili-
cer, aliosque philosophos, qui dicēdi rationem, & sa-
pientiae vim omnem aperuerunt.

Cū verò ingeniorum magna sit diuersitas, & plu-
ra dicendi genera, variique modi, diligenter quidem
natura discipulorum cognoscenda est, vt ad quod na-
tura quemque sua ferre videtur, id in institutione cō-
firmetur: & naturæ vel affingatur aliquid doctrina vel
amputetur. In quibusdam enim nimia quædam & re-
dundans loquendi vbertas, docendi prudentia reprimēda,
in aliis illa elicienda, & paupertas orationis lo-
cupletanda est. Sunt autem tria secūdum Ciceronem
genera dicendi, humile, grāde, & mediocre. Quorum
primum non assurgit supra communem loquendi cō-
suetudinem, in quo excellit Terentius, vitiosi autem
censentur, qui breues ieiuni horridi & obscuro sunt,
Secundū peculiari quadā loquēdi ratione cōstās ma-
gno apparatu, & pōpa, grauitate, copia, frequēti am-
plificatione, crebrioribus metaphoris & figuris, iisq;
lōgius sæpe petitis vititur, & quasi de industria ornatū
ostendit. In quo genere est Tirus Liuius. Vitiosi autē
sunt tumidi, inflati, & affectatione molesti.

Medio cre autem inter illa duo genera, medio quo-
dam modo se habet, copiosum est, abundatque figu-
ris, sed non tantam semper grauitatem & pompam
seruat, adhibetque. Huius generis est Ouidius & ple-
ræque epistolæ & orationes Ciceronis.

*Breui adhortatio ne studiosi amplitudine huius scien-
tia deterreantur.*

Q Vamuis autem ea sit huius artis, & tam multa cō-
prehendens amplitudo, non tamen desperandū,
neque desistendū, sed tanto maiore alacritate ad præ-
stantissimam & incomparabilem eius facultatem cō-

tendendum est, ut si nō summum attingere detur, saltem magnum quid obtineri possit. Sunt enim omnia difficilia quæ pulchra, neque frustra sapientissimi viri, musarum sedem in summo Helicone asperi montis vertice posuerunt. Verum ea tamen est excellentissimorum quorumcunque studiorum natura, ut principia quidem sint dura & amara, mollescant verò & dulcescant tempore atque labore, quoque magis cognitoris eo faciliora appareant. Quanto autem maior est labor, tanto illustrior generosi & præstantis animi gloria. Quæ non paruis febus, sed superandis atque arduis comparatur. Quamobrem rectè Quintilianus turpiter desperari inquit quicquid fieri potest. Est enim inertis, abiecti, mollis, & sui nimium despicientis. In præclaris verò etiam præstantibusque rebus, magna sunt ea, quæ sūt optimis proxima, Et honestū est, qui prima in præstanti quodam ordine sequitur, cum in secundis tertiisque, vel aliquo saltem loco nō infimo consistere. Præsertim autem in hac facultate. In qua nimirum quantum acquiritur, tantumdem in rerum cognitione & sapientia comparatur. Prudentiæ enim operam dat, qui eloquentiæ. Atque huic illa ita coniuncta & colligata est, ut multos etiam sine eloquentia sapientes videre liceat: eloquentem verò qui non idem sit prudens neminem. Multi autem fuerunt Ciceronis tempore, egregij, præclari, & disertis oratores, magnam dicendi laudem consecuti & estimationem. Qui tamen cum Cicerone in comparatione coniungi non possunt. Multi in Græcia celebres, Isocratis tamen suavitatem, copiam Platonis, subtilitatem Lyfiæ, acumen Hyperidis, vim Demosthenis minimè assecuti sunt. Præclarus orator, Pericles, præclarus Demades fuit, nihil tamen ad Demosthenem. Æschines admirabilis, licet Demostheni par esse nō potuerit. Varia etiā dicendi genera variisq; modi sunt, & in sua quisque naturæ proprietate disertus fieri potest.

rest. Dissimiles in dicendo fuerunt Romæ, Antonius & Crassus: ambo tamen excellentes, & æquali laudis gradu floruerunt. Dissimiles Cotta & Sulpicius, uterque laudem adeptus est, quamuis ad Crassi & Antonij gradum minimè peruenierint.

De officio eloquentiæ.

Eloquentiæ officium est circumspicere diligenter, ut oratio sit, apta partium siue mèbrorum distinctione, concinno commo doque ordine, verborum lumine, sentètiarum ornatu, actionis dignitate, omnibusque propriis modis, quibus animi hominum afficiuntur ad propositam intentionem oratoris accomodata, & ex iis, quæ sapiens memoria: plurimo rerù usu, multa doctrina, exercitatione imitatione, & naturæ congrua proprietate, ingenij & iudicij virtute, complexa est, maximè elaborata.

Quas sint partes facultatis rhetorici, & quid orator in quauis causa querere debeat.

Dux sunt partes rhetoricæ facultatis. Inuètio scilicet quæ dispositionem orationis generalem comprehendit. Et tractatio, quæ affectus rhetoricos, elocutionem, dispositionem specialem siue collocationem, & actionem complectitur.

Duo enim, ut inquit Cicero, in quauis causa querere debet orator. Quid scilicet dicat & quomodo.

Ad illud pertinet. Ut causam penitus cognoscat, & in quo rationis genere versetur. Item quod fundamentum suæ causæ statuet, Quas rationes adducet. Quomodo, & quibus argumentis siue veris, siue verisimilibus eas probabit. Quomodo argumètabitur. Quomodo explicabit obtenta & ambigua. Quomodo debilitabit ea, quæ aduersarij sunt. Quomodo docebit & demonstrabit aptissimè. Et cum tres sint ad fidè

causæ auditoribus faciendam modi: quoniam potissimum utendum sit. Namq; auditorum animi, aut docendo firmisque argumentis adducendis vincuntur, aut conciliando, & beneuolentia inducuntur, aut per motione coguntur ad id quod orator intendit. Item ut totam orationem in certa membra siue partes partiatur ordine congruenti, præcipuaque totius materix capita primum, deinde quæ singulis dicenda sint, excogitet.

Ad hoc, ut inuenta ac ordine rhetorico iam disposita tractare queat: ornare, amplificare, expolire, colorare, variare, concinnè, dilucidè, subtiliter, acutè, grauiter, & energiam adhibere ubi necesse est. Ideoq; ut excogitet varias phrasas, dicendi agendique subtilitates, affectus, verba maximè idonea, sententiasque proprias, omniaque prudenter examinet, disponat, eloquatur, & gestu accommodato pronunciet.

De inuentione.

Inuentio itaque comprehendit causarum genera & circumstantias, item rationes, locos argumentorum, & argumentandi modos.

Ad inueniendum tres oratori veluti ministros esse dicit Cicero: ingenium, rationem & diligentiam. Nã & ratio demonstrat, quod argumentorum genus cuique causarum generi maximè conueniat, idque quod in quauis causa præcipuum est & in quo vis tota causæ versatur. Et ingenium (siquidem subactum fuerit, usu scilicet, auditione, literis & lectione excultum) verisimilia etiam argumenta, multa que alia excogitat, quæ illa non statim suggerit. Diligentia verò causam propositam penitus perscrutatur, & locos quosdam argumentorum paratos habet, qui ad explicandum atque argumentandum statim occurrant

Dispositio hæc quam generalē vocamus, est totius orationis rhetoricæ in certas partes distinctio & concinna ordinatio.

Quot sint partes orationis rhetoricæ.

Septem sunt orationis rhetoricæ partes: Exordium, narratio, propositio, confirmatio, confutatio, amplificatio ordinaria, & peroratio.

Nam ut ipsa ratio docet, primo loco exordium siue quodam apto & concinno principio ad causam accedendum est. Deinde res narranda, controuersiaq; constituta, intentio porro proponenda, eaque consequenter ratione & argumentis confirmanda est. post confutanda, si quæ sunt, vel obiici possunt contraria, ac rursum amplificanda, quæ pro intentione faciunt, postremò repetitis epilogo argumentis, pūctisq; præcipuis, concludendum siue perorandum est. Non tamen hæc omnes vbique necessariæ sunt. Propositio verò nunquam omitti potest neque peroratio.

De exordio.

Et si principium quo animi auditorum ad subsequētem orationem præparatur. Quod quidem decet causæ & toti orationi ita esse cōnexum & accommodatum, ut eo ipso etiam pugnari possit, si necesse sit.

Est autem duplex: rectum scilicet, quod apertè ad causam accedit, & obliquum, quod per ambages siue occultè & dissimulanter, ideoque insinuatio dicitur.

De partibus exordij.

Tres sunt exordij partes, quæ ipsæ tamen totius orationis, omniumque eius membrorum propriæ

& vbiq; adhibendæ sunt maximè, beneuolentiæ, attentio & docilitas, vt scilicet orator beneuolos sibi reddat auditores, attentos, & dociles.

Varij autem sunt captandæ beneuolentiæ modi, à personis & rebus, earumque circumstantiis: vt si lætemur, gratias agamus Deo gratulemur nobis, magno esse solatio, & optatissimum ostendamus: quod eos habituri simus iudices siue auditores, qui doctrina, prudentia, rerumque vsu, ingenio, iudicio & æquitate insignes sunt. Itè à loco & tempore, vt ab inauguratione Principis, à die natalitio iudicis, & similibus. Attenti fiunt audientes, & eriguntur animis, si expectationem aliquam excitamus, significando nos dicturos de rebus magnis, vtilibus, nouis, reconditis, de rebus admirandis, de ancipiti quodam casu eiusque exitu notabili.

Dociles redduntur si nos dilucidè & non prolixè dicturos promittimus, & summam rei cõfestim & breuiter demonstramus, læpiusq; tangimus. Sed de his partibus, quia, vt diximus, per totam orationem fultæ esse debent, pòst in tractatione ad quam propriè pertinent, latius dicemus.

*Quomodo exordium facile reperiri poterit & vnde
sumendum sit.*

Facilè reperietur materia exordij, eaque aptissima, si primum tota oratio omnesque eius partes & argumenta omnia considerentur. Neque etiam antè de eo cogitandum esse monet Cicero.

Sumitur itaque ex ipsa primum conditione & materia orationis, item à virtute, doctrina, ab officio boni viri, à rerum humanarum natura, à necessitate, siue à quadam causa idonea: cuius consideratione, apta fiat animorum præparatio, & accommodata ad intentionem orationis, appareatque oratorè rectè agere. Item

re. Item à personis, tempore, loco, a celebritate, consuetudine, aliisque circumstantiis, quandoque ex abrupto, ab admiratione, dubitatione, à sententia quadam præclara. a legibus, moribus, institutis, siue veteribus, siue nouis, eorumque commendatione & vituperatione, ab opinione hominum, a fama aliisque similibus.

De narratione.

Narratio est quæ facti siue tractandæ quæstionis & controuersæ calum & conditionem breuiter exponit. Hoc loco nonnunquam, controuersæ origo explicanda est latius, & ratio subiungenda cur ad dicendum orator prodierit.

De propositione orationis tertia parte,

Hæc sententiam oratoris & intentionem proponit Licet autem, si res ita ferat, plura proponere etiam diuersa inter se, enumerando, & ostendèdo prudenter, quænam sententiæ in hac quæstione, & quam multæ ad victoriam proponi possint. Quod rhetores diuisionem vocât. Eaque licet vel tractare omnia (ita tamè vt gradatim ad aliquod præcipuû caput ascèdatur) vel ex parte, monèdo quæ relinquere & præterire velimus Quibus ipsis tamen, si modò alicuius pōderis sunt, argumèta quædam obiter adiungere, artis est, & sæpè utile. Manent enim animis infixæ, & causam meliorem faciūt. ideoque in peroratione etiam si fieri potest, breuissimè tangenda sunt.

De confirmatione.

Hæc subsequens est quæ adferendis argumentis, proposita probare debet, & confirmare, iudicem. que siue auditores inducere, vt in propositionis sen-

tentiam siue intentionem veniant.

De confutatione.

Confutatio est dissolutio contrariorum, siue respō-
sio ad argumenta, quæ vel ab aduersario obiecta
sunt, vel aliquo modo obiici posse videntur. Itaq; hæc
pars compræhendit obiectionem siue repetitionem
obiecutorum, & propositionem obiiciendorum. Ca-
uendum verò hic est, ne nimis subtiliter obiicienda in-
uestigando referendoque, aduersarium instructiorem,
nobis autem plus negotij ad cōfutandum faciamus.
Quod si igitur ita quædam obscura sunt & latentia,
vel a communi sensu remota, vt non facillè concipi &
excogitari ab aduersario, vel auditorum mentes subiri
posse videantur, tacita relinquenda sunt, nisi fortè
confutationis ratio expedita sit. Si verò tanti ponde-
ris ea sunt, vt si animaduersa & percepta esse contin-
gat, neque occurrat confutatio, destruere penitus no-
stram intentionem, vel mali plurimum causæ facere
possint, artificiosa quadam ratione, occultè & dissimulante
confutanda sunt: vel infirmando fontes &
argumenta, ex quibus ea hauriri, & tanquam conse-
quentia concludi possunt: vel alio quodam propo-
nendo exemplo, quod & cōfutationem in se habeat,
ita tamen iudices afficiat, distrahatq;, & affectu quo-
dam ab intentione mentis acerrima auertat: vt ne-
quid ipsis de obiiciendis istis suboleat, si verò pōst vel
ab aduersario adducta, vel aliquo modo percepta fue-
riat: vt tum in memoriam redeant dissimulatæ illius
confutationis, eiusque ratio causæ succurrat.

Liquet igitur confirmationem & confutationem,
omnium partium esse difficillimas, maximique labo-
ris, diligentia & industriæ, quod vera & intima ratio-
ne potissimum constituendæ sint, vel summa ingenij
subtilitate quæsitis vndique argumentis, & maximè
artificiosis

artificioſis affectibus colorandæ.

De amplificatiōe ordinaria, qua Exaggeratio dicitur.

HÆc deinde intentionis propoſita argumēta & rationes amplificat exaggeratque. Eſtque omnino vtiliſſima. Quandoquidē enim confirmatione & confutatione inclinata res eſt, & pertractus valde iudex, dum recens eſt confutationis memoria, ruruſum ampliore etiam modo & ratione cauſam altius concedēter erigere, affectiſque iudicibus nouum hunc aculeū inſigere, maximam proculdubio habet vtilitatē, diſcutitque proruſus ſiquid dubitationis reliquum eſt.

Studendū verò hic eſt, vt ſi fieri poteſt, non ſolū noſtra amplificemus, ſed etiam contraria magis ſemper abiiciamus, inſirmando, frangendoque quæ pro aduerſario faciunt. Cautio autem eſſe debet. Vt amplificatio fiat ratione potiſſimum ſenſu & affectibus, loquendique & agendi modo, qui vim habeat, & animi quandam incitationem: non verò verborum copia tantum, nuda ſententiarum varietate, & otioſa frigidaque ſermonis elegantia. Quæ inani oſtētatione, nihil cauſæ profunt, ſed obſunt ſæpe, attentionem auditorum minuunt, diſtrahunt animos, & ſaſtidium quandoque pariunt. Eſt itaque hic, amplificatio maximè conueniens, & inter partes orationis omnino connumeranda, quam diſcernēdi gratia, ordinariam vocamus. Poteſt enim per totam quidem orationem adhiberi, vbique ſumma cum vtilitate. Eius autē ſemper effectus eſſe debet: Vt animi aut perturbentur, aut tranquillentur, & in quamcunque partem iam affecti ſunt, in eam vt magis protrudantur.

De peroratione ſine epilogo.

Peroratio eſt conclusio orationis ſiue pars vltima, qua breuiter repetitis argumentis, vel quæ præci-

pua maximeque commoda videntur, notataque obiter obiectiuum falsitate siue infirmitate, adhibitisque affectibus propriis, in propositionis sententiam consequenter concludimus.

Hoc loco autem præcipuè, magna animi & prudentiæ energia, ad finem & intentionem causæ laborandum est.

De duplici vi siue virtute dicendi, & ad quem finem omnis oratio instituitur.

VNiuerſa dicendi natura & ratio, duplicem vim habet: vnã quæ ad cognoscendum instruit: alteram quæ ad agendum impellit. Atque omnis sermo siue oratio, ad docendum instituitur, vel ad impetrandum. Vt scilicet cognoscatur siue opinione cõcipiatur, vel præter opinionem & conceptionem aliquid fiat vel non fiat. Omnis siquidem res siue causa, ex academicorum Peripateticorumque philosophorum sententia, ad cognoscendi vel agendi vim referenda est. Cui non ineptè nec incommodè addi posse, vel si cõprehensa & inclusa est, exprimi debere videtur, opinandi ratio. Cùm non tantum ad cognoscendum (quod rei proponendæ explicationem & doctrinam continet) laboratur. Sed interdum, vt illud quod nimis cognoscitur, satisque apertum est, minus cognoscatur, & opinandi ratione in dubium vocetur, vel cõmodiore interpretatione secus esse credatur. Quod ad tollendas animi offensiones, simultates, inimicitias, earumque incommoda auertenda, impetusque sedandos & mitigandos, aliaque plurima: vtile sæpe honestum & necessarium est.

De cognitionis modis & causis, qua ad cognoscendum referuntur.

Cogni.

Cognitionis autem, iidem philosophi, tres modos statuunt, vt Cicero refert. Quibus omnia, quæ in cognitionis disputationem cadere possunt, continentur. Coniecturam scilicet, definitionem & consecutionem.

Coniecturæ quatuor genera sunt.

Primum, cum, aut an sit, aut fuerit, aut futurum sit, & possit ne esse vel fieri aliquid, & quomodo quæritur.

Secundum cum quæ sit origo rei.

Tertium cum quæ sit causa & ratio.

Quartum cum de immutatione rei disputatur. Vt num interire possit in homine virtus. Sitne verè aliquid honestum, vel in opinione. Possitne eloquentia mutari in infantiam.

Definitionis causæ sunt, cum de natura & virtute rei quæritur, vel de duabus eademne sint vel diuersæ. Expediuntur autem, vt idem Cicero docet, per quid & quot. Quæ vim rei explicant. In definitione enim, rei conditio & vis, quid scilicet & quot peculiariter contineat, ita exprimenda est summam. Vt nihil: vel eorum quæ ad eius proprietatem pertinet, qua ex infinita rerum natura, definita & ab aliis separata siue distincta est, abesse: vel etiam superesse videatur. Sitq; definitio nec amplior definito nec angustior.

Consecutionis est, quid, quamque rem sequatur, aut comitetur, tractare, simpliciter aut comparando.

Simplicium rursus sunt tres modi.

1 De expetendis fugiendisue rebus. Propter utilitatem scilicet, commodum vel incommodum, item delectationem, necessitatem, periculum, molestiam, & similia, utilitatis ratione in vtramque partem consideranda.

2 De æquo & iniquo,

3 De honesto & turpi.

Comparationis duo sunt modi.

Vnus cum idemne sit, aut an aliquid intersit quaeritur. Vt rex & tyrannus.

Alter cum de praestantia siue quid praestet aliud alij quaeritur.

Aut igitur rerum cognitionem coniecturationibus persequimur, aut definitione explicamus. Aut ex comitantibus consequentibusque quaerimus.

De causis, quae ad agendum referuntur.

CAUSA quae ad agendum referuntur, sunt: (vt Cicero ex eorundem Philosophorum sententia describit) Aut in officij disputatione. Quo in genere quid rectum, rationi consentaneum, faciendumque sit quaeritur. Etque loco subiecta est ad docendum, demonstrandum, monendum, commendandum, ad impetrandum, persuadendum & dissuadendum, sylua virtutum & vitiorum.

Aut in animorum aliqua permotione, vel gignenda, vel sedanda, tollendaue. Cui generi subiectae sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum impulsio, & si ita res feret mitigatio.

De causarum generibus.

EX praemissa rationis ista partitione quatuor procedunt causarum genera commodè discernenda. Didascalium, Iudiciale, Deliberatiuum & Demonstratiuum.

De genere Didascalico.

HOc genus in scholis potissimum vel inter doctos siue prudentes de rerum cognitione disceptantes versatur, & in interpretatione, explicatione, vel etiam disputatione quaestionum quae ex aliqua doctrina & sapientia,

sapientia siue contemplatione naturæ rerum & rationis dependent, & ad cognoscendum tantum & docendum ventilantur. Sequitur autem methodum docēdi, quam Dialectica tradit. Ideoque præcipuè quidem ad inuentionem pertinet, quamuis ornatam aliquam mutuetur à tractatione, & aliquam energiam, ad efficiendam attentionem docilitatem, tædiumq; audiendi secludendum.

Duplices autē sunt huius generis quæstiones, simplices scilicet & coniunctæ.

Simplex quæstio est de vno verbo. Vt si disputetur, vel docendum sit de philosophia, quid sit.

Coniuncta est de integra quadam propositione siue sententia. Vt deceatne principem philosophia.

De genere iudiciali.

HOc genus in foro versatur, in iudiciis, & inter litigantes. Et in eo sunt controuersie forenses: ciuiles & criminales, & quæcunque ad decidendum proponuntur.

Huius etiam species sunt. Expostulationes, inuectiua, comminationes, expurgationes, graues quæla, acerbæ persecutiones.

De genere deliberatiuo.

Genus deliberatiuum est, quod deliberationem habet propositam, & in consiliis, in suadendo & dissuadendo versatur. Vt si suadendum sit, pacis conditiones latas accipiendas esse, vel dissuadendum.

Ad hoc pertinent, adhortationes, petitiones, epistolæ consolatoriæ, amatorie, item commendationes, cõciliationes: reconciliationes, & eiusmodi alia, nō modo ad cognoscendum instituta, sed vt propter cognitionē & rationes adductas aliquid impetretur.

De genere demonstratiuo,

HOc genus, laude tractat & vituperia. Triplicem autem habet materiam subiectā. Aut enim personæ laudantur, aut eorum aliquod factum dictumue egregium. Aut res quæpiam. vt si quis Diabeticam laudet, vel sophisticen vituperet. Ad hoc genus pertinent, epithalamia, epicedia, declamationes atque exercitationes scholasticæ, item descriptiones quarumcunque rerum, ad laudandum vel vituperandum institutz

Quibus partibus orationis in quouis genere utendum sit.

IN genere demonstratiuo, ad laudes quidem personarum communiter sumuntur, exordium, narratio & peroratio. Exordia quidem hic liberiora esse possunt, & variis modis rationibusque sumuntur: Interdum à circumstantiis, ab affectu aliquo, & significatione lætitię, doloris, à lamentatione, querela, gratulatione & similibus,

Narratio autē, hic est, historica quædam totius vitæ & naturæ, eorumque quæ ad laudem pertinet, expositio, & perpetua, rerum ordinem seriemque sequens commemoratio.

Huius ornamentum, est, non modo res gestas, facta dictaque egregia, eorumque varios casus, & euentus præclaros exponere, sed etiam de consiliis disputare, eaque explicare & efferre laudibus, & præcipua quæque amplificare, affectibusque adhibitis, ad admirationem, imitationem & memoriam æternam enechere, vel contrario modo, ex iisdem locis vituperando, quam maximè omnia deprimere.

Confirmatione & confutatione hic quandoque utendum est, his in rebus locisque, si qui incidunt, qui disputationem & dubitationem aliquam habeant.

In laudatione dictorum factorum & rerum, omnes orationis partes esse possunt.

Didascalice licet Dialectica methodo tractetur, copiam tamē & ornamenta accipit à rhetorica. Ideoque exordium habet, quod plerunque fere commendationem docendæ siue disputandæ rei continet, & quandoque à tempore, loco & cōsuetudine sumitur. Item propositionem, quæ definitionem affert, siue summariam rei expositionē, ex locis Dialecticis portò, congruenti ordine latius explicandam. Item perorationem, quæ summam repetens, concludit fere eum commendatione aliqua, quæ ad doctrinæ siue quæ sitæ cognitionis maiorem perceptionem & conseruationem pertinet. Est enim boni & prudentis doctoris, eius etiam rationem habere, ad utilitatem auditorum, vel etiam ad suum ipsius honorem.

Confirmatio in hoc genere adhibetur, & confutatio, si quo loco vel in docendo & explicando, vel in disputando incidat ambiguum.

Ad quid conducit causarum distinctio.

VT cognito causæ genere, omnia etiam argumenta ad genus illud siue naturam vniuersam reuocentur, eiusque omnes rationum & argumentorum loci occurrant, & assumi perquirique possint, habeatque orator animo impressum, scopum orationis, & totius consilij summam, Vt scilicet rectè, commodè & cum laude doceat, vel litis & disceptationis victoriam reportet, vel ad agendum inducat, vel vt laudet vituperetque ex omnibus generalis rationis locis, bene & gnauiter.

De officio oratoris in genere iudiciali. Et quamquam hic peculiariter inuenienda, Et præcipue obseruanda sunt.

Necessè est primum, vt orator summa mētis atten-
 tione circumspectat, consideret que sagaciter, quid
 in causa in sit vel boni vel mali, & quo modo potissimè
 ad victoriam reportandam, fidemque suę causę iudi-
 cibus faciendam vt edum sit. Sunt enim eius tres om-
 nino modi vt diximus. Namque iudices, aut argumē-
 tis efficacibus edocendi, aut conciliatione & permo-
 tione inducendi sunt. Quamobrem diligenter, vel rati-
 ones & argumenta vera congerere debet, vel verissi-
 milia assumere vt iusta tractandaque, vel concilia-
 tioni & permotioni profus incumbere, adhibendo
 tractationis energiam. Secundo loco, (si argumentis
 agendū est) perpedere debet sedulo. Quomodo argu-
 mētandū sit: simpliciter, directè, apertè, an acutè ma-
 gisq; oblique: & quibus ex rebus, certis, similibus, exē-
 plis, assumptis, an incertis, dubiis, contrariis: Et quo
 pacto plus proficere possit: suisne cōfirmandis, vel re-
 fellēdis iis, quę aduersarij sunt, vel in dubiū vocādis,
 vel lepidè si res ferat eludendis: Item contestando li-
 tem, vel excipiendo: Expediēdo & vrgēdo causam,
 vel extrahēdo, vel retorquēdo & auertēdo, vel di-
 strahēdo, & noua quadam adductione confunden-
 do, vel commoda aliqua interpretatione seria vel iocosa
 dissoluēdo, vel authoritates adductas & perso-
 nam aduersarij abiiciēdo. Vt quod eorum præstare
 videbitur, in eo versetur maximè. Tertio, inter omnia
 quærendum vnicè & obseruandum est punctū ipsum
 causę præcipuum, siue ratio illa potissima, in qua vi-
 ctoria causę, & vis tota, siue ad agendū, siue ad re-
 spondēdū, siue ad probandū, vel refellēdū,
 sita est maximè. In quo puncto, rectè & acu, tangēdo,
 non oratores modo quandoque, sed Iuristę etiā ad-
 uocati & causarum procuratores non rarè hallucinā-
 tur, negligētia nimirum & laboris fuga, vel etiā im-
 peritia, ingeniique & iudicij imbecillitate.

Ad hoc autem in quauis re proposita, exactè inue-
 niendum

niendum. necesse est causam plenissimè cognitam habere. & omnino opus est prudentia, iudicij acumine & maturitate, magnaque in omnem partem considerationis diligentia.

Quarò tenenda est oratori etiam illa ratio, qua punctum illud communiri maximè & expediri possit. Sunt igitur illa duo quærenda imprimis, nimirum ut scopus sint, ad quem omnia argumenta, omnis labor, omnis tractatio, ingenio, memoria & arte dirigatur. Quapropter rhetorica scholastica docet, in quovis negotio, siue disceptatione proposita, duo esse cognoscenda, menteque defixa. & semper ante oculos habenda. Statum scilicet & principalem syllogismum.

Est autem status, ipsa præcipua & validissima propositio, siue conclusio, & fundamentum quo summa negotij & victoria maximè nititur.

Syllogismus principalis est, qui ex omnibus rationibus & argumentis, quæ ad causæ victoriam pertinent, firmissima maximeque efficacia cõtinet. Ipsum scilicet statum in conclusione siue consequentia, & præcipuum quoddam argumētum in maiore vel minore, quo ita confirmetur status, si fieri potest, ut reliqua parte probata, conclusio syllogismi plana fiat. Ut cum Ciceroni dicendum esset pro Milone, qui Clodium occiderat, & factum inficiari non posset. proxima fuit & potissima liberandi ratio: dicere iure casum esse, ideoque adiungere, Milonem vim vi repulisse, in quo præcipuum iuris remedium esset.

Fit igitur principalis syllogismus.

Vim vi repellere licet,

Milo vim vi repulit.

Ergo Clodium Milo iure occidit.

Maior enim ex iure naturali, certissima est. Circa minorem verò, quia incerta est, tota disceptatio reliqua vertitur. Eaque probata, status siue conclusionis victoria sequitur necessariò. Eadem omnia in genere

etiam deliberatio, non inutiliter obseruari possunt, tangendo scilicet ea sæpius, & maximè in peroratione, in quibus præcipua vis est. & in disputatione Didalcalica quoque syllogismus principalis fieri potest:

Quot sint status generis iudicialis, & unde oriuntur.

Tres sunt huius generis status, Coniecturalis, Iudicialis & Legittimus. Quia nimirum, vt Cicero docet, tria sunt genera, quæ in disceptationem cognitionis siue controuersiam cadere possunt. Facti scilicet, qualitatis, & nominis. In omnibus enim causis: siue constet ex crimine vt facinoris siue ex controuersia, vt hæreditatis: siue ex deliberatione, vt belli: siue ex persona, vt laudis: siue disputatione aliqua, vt de ratione viuendi: quæritur, quid fiat, factum aut futurum sit, vel quale sit, vel quomodo vocandum, siue quo nomine definiendum propriè & discernendum, vt quid sit intelligatur. Aut igitur eorū, quæ in coniectura posita, ambiguntur an sint, veritatem persequimur, siue alterutram partē sustinemus. Aut eorum quæ certa sunt, qualitatem ex natura rationis, præscripto iuris, consideratione comitantium consequentiumque examinamus. Aut legitimum nomen quærimus: Quo vel proprietatis rei omniaque iura ad eam pertinentia significetur, vel diuersarum opinionum controuersia decidatur. Coniecturalis status est, cū de facto vel dicto est disceptatio. Oriturque ex questione an sit. Vt an Carbo, Scipioni Africano vim attulerit. Item si tne à Cicero dictum, laudandum esse, ornandum & tollendum adolescentem Cæsarem Augustum.

Iudicialis est, cū de iure disputatur & qualitate facti, iure vel iniuria, bene vel malè, rectè vel secus factum siue dictum sit. Vt si tne iure, Iulius Cæsar à Bruto & reliquis coniuratis occisus, vel Tarquinius rex expulsi,

Legit.

Legittimus reliquas omnes lites & controuersias complectitur Oriturque vt diximus, ex quæstione iuris, quid sit. Cùm scilicet aut de nomine, aut de ipsa nominis vi, proprietate & iure quæritur & disceptatur. Vt de eo quod ablatum est, sitne furtum aut rapina. Item quid iuris sit in furto.

Habet autem sextuplicem materiam subiectam. Aut enim definitio rei quæritur, aut cōtrariorum explicatio, aut obscurorum, aut ambiguum. Aut nouæ causæ decisio desideratur, aut causa in aliam disputationē transferenda est. Sunt itaque sex status legales. Definitiuus. cùm ex significatione rei cōtrouersia pēdet, siue de ipsa vi & etymologia contenditur quouſque se extendat, & quid contineat. vt si quæstio sit de legato, potissima ratio est veram diffinitionem, naturam & proprietatem legati indagare.

Status contrariarum legum est, cum ex contrariis legibus siue sententiis controuersia procedit.

Status ex scripto & sententia est. cùm propter scripti obscuritatem siue ambiguitatem, aliud videtur sonare litera, aliud indicare voluntas scriptoris, & disceptantium alter verbis ipsis scriptis, alter scriptoris sententia nititur.

Vtrum verò potius estimandum, & retinendum sit, ratio discernere debet. Quod si autem vtriusque partis rationes, æquali pōdere sunt & gradu, pro scripto iudicandum est.

Status ambigui est, vbi dissensio oritur ex verbi alieuius vel dicti significatione, quia ambigua est, vel generalis, pluresque interpretationes admittit.

Status ratiocinationis est vbi causa siue quæstio, neque lege definita, neque exemplo vnquam decisa inuenitur, ideoque (cùm certum propriumque locū in iure expressum non habeat, ex quo probari possit) ad similia & cognata referenda est, Cum quibus scilicet non ineptè cōnecti posse videatur. Oportet enim

quam maximè congruam esse similitudinem, ne turbetur consequentia.

Status translationis est. Cùm ad rem non responderetur directè, sed ratione aliqua ex transuerso vel ex antecedentibus assumpta. causa inciditur, & in aliam disputationem transfertur. Vt si in foro reus, ne litem cõrestetur, exceptionem aliquam declinatoriam, vel dilatoriam, vel peremptoriam opponat. Cuius disputatio antè terminanda est & decidenda. Non enim rectum nomen in iudicium adducit, vel non rectè agit, qui exceptione redargui & repelli potest.

De circumstantiis.

Duplices sunt circumstantiæ. Personarum scilicet. Vt natio, sexus, familia, ætas, educatio, disciplina, animi natura, mores, fortuna, forma corporis & vires, & id genus aliæ, Item rerum, quæ scilicet antè & post & cum re qualibet quæri & notari possunt. Vt causa, locus, tempus, apparatus, constitutum conuiuium, modus, materia, occasio, instrumentum, corporum umbræ, strepitus hominum, rubor, pallor, vestitus, & similia antecedentia comitantia & consequentia. Ex quibus argumenta quærantur, ad probandam vel refellendam & auertendam facti siue dicti suspicionem. Vt ad probandum homicidium. Causa fuerit capitale odium, Natio vindictæ cupida. Audacia iuuenilis ætatis. Natura affectibus indulgens, & hereditaria etiam familiæ ratione, insidiosa, educatione deprauata, & licentia nimia deterior semper facta. Tempus & occasio, cùm omnes abessent. Alter vino obrutus, & incautus ex insidiis loco obscuro, ita facili modo interfectus est sicut rubiginosa, quod ipsa quoque, vulneris forma & qualitas indicat.

Vti licet etiam quibusdam circumstantiis in questionibus iuris ad indagandam rationem legum, & mentem legillatorum,

De inuentione rationum & argumentorum eorumque locis, & de modis argumentandi.

Ratio est, quæ docet, quid dicendum, faciendum & expetendum. quidque fugiendum sit, Et ex eo fine pendens, ad quem creati sumus, discernit inter bonum & malum, officiumque hominis rationale constituit. Cui quidem anima intellectiua & rationis capax indita est à Deo. Vt amplecteretur bonum, fugeretque mali cognitionem & consortium: Et cum rationes rerum omnes, originem, causas exitusque, præcedentia etiam, progressus, & consequentia, considerare, cernere, inuestigare, cõparare & diiudicare posset, non peccaret ignorantia, neque quicquam ratione indignum committeret: Sed cum cætera animantia terram prona, vt inquit poeta, spectantia, solo vitalis radij, vel naturæ ex materia & luce huius inferioris abyssi, spirãtis, sensu & instinctu ferantur, ad cognoscenda, querenda & exequenda, quæ ad nutrimentum & appetitum pertinent.

Ipse oculos, animumque ab æterno intelligentiæ & rationis lumine delibat, in cælum attolleret, & rationis iudicio, omnia ageret, totiusque vitæ suæ cursum, ad finalem creationis causam institueret, dirigeretque; Ideoque quanto magis inde, ad ineptias, nugas, iocos nimios, sermones inutiles, aliaque otiosas vanitates, temporis fallendi causa: tanto quidem magis, ille ab officio & dignitate nominis sui recedit. Cuius alia nimirum ratio est. Quod etiam Ethnici sapientes viderunt: vt Cicero, qui ad seueritatem potius quam ad iocum, vt Plato, qui contemplationis gratia natum esse sensit. Verum si quid omnino sine ratione, & illud & temerarij: si contra rationem dicit facitue sciens, pecudis est potius quam hominis. Philosophi autem Ethnici, magna ingenij præstantia: cum causam & rationem humani generis optimamque viuendi

rationem quærerent. Cōsiderantes, quid tam excellentem societatem, rationum omnium capacem deceret, quidque expediret maximè. Illud inuenerunt, quod honestum appellant, normam esse debere, & quasi generale præscriptum, ad quod omnia sua homines examinarent. Cuius doctrina scilicet contineret: a vitiis se quammaximè absterere: sensuum & corporeæ naturæ peruersitatem domare: nemini iniuriã facere: & non sibi tantum prodesse, sed etiam aliis, & in commune consulere. Quibus societatem optimè constitutam & ratione florentem cōseruare possent. Honestum verò illud, iidem philosophi, in plures species siue formas partiti, diligenti explicatione persecuti sunt. Vnde moralis philosophia orta est. Et disputationes præceptaque omnia, de officiis cuiusque generis status & conditionis hominum. Et prudenter quidem illa, ex dignitate & vtilitate rationalis naturæ statuerunt. Veruntamè diuina atque intima ipsius boni ratio minimè illis percepta fuit. Et cum modum æternæ salutis acquirendæ minimè tenerent, atque ignorarent veram gloriam in simplicitate, humilitate, contempnu & abiectioe omnis mundanæ gloriæ sitã esse: in vera animi perfectione & in fraterna charitatis ratione exprimenda hallucinati sunt. Quamuis enim honesti appellatione religionem complexi, rectè viderent Deum, quem minus verè cognosceret, tamen esse colendum, à quo creata essent & penderent omnia. Quamuis etiam eorum nonnulli, altiore contemplatione, cœlestis perfectionis fœlicitatem subodorati sunt. Tamen vero lumine carentes, & cōmodorum mundi cogitatione plerunque etiam seducti, à vera amoris diuini cognitione & rationis intima puritate semper abfuerunt. Sed Christus dominus noster omnibus tandem omnia explicauit perfectissimè. Triplicem animæ facultatem, mentalem scilicet purissimam, rationalem mediam, & sensitiuam infimam

mam corporis fumis immersam penitusque inherē-
 team: unitatis fœlicitatem: diuini amoris vim, fidei e-
 nergiam: coniunctionis cum Deo & aternæ salutis
 coniequenda modum: seque ipsum mediatorem ape-
 ruit. Verumque creationis nostræ finem ostendit glo-
 riam Dei. Tum incomparabilem ædedit ex diuina sua
 sapientia, perfectissimamque moralem philosophiã.
 Et mentali quidem virtuti, Euangelicæ perfectionis
 doctrinã: rationali verò & cõmuni vitæ præcepta vi-
 uēdi tradidit omnis salutaris rationis & iustitiæ ple-
 nißima. Vt ex clarissimo illo lumine omnes oriundi,
 minimè a ratione recederent Sed pro se quisque ope-
 ram daret, ne societatis istius vniuersale lumen, ali-
 qua vitiorum obscuritate laderetur. Itaque se omnes
 moderantur mutua animorũ charitate, iustitia, &
 vna ad bonum intentione. Vt societatem rationalem
 tueri possent, ad similitudinem quãdam diuinæ sim-
 plicissimæ unitatis. Et si propter deprauatæ naturæ
 imbecillitatem, seruare omnia exactè & præstare mi-
 nus possent: niterentur tamen quam proximè ad per-
 fectionem accedere. Et vel voluntate saltem ab animæ
 dignitate & diuinæ legis ratione, in contrarium mi-
 nimè abirent. Præsertim quibus ad hoc inuocãtibz,
 Dei gratia præsto semper sit, neque vnquam abnuat.
 Vt ita in eorum omnium unitate & rectæ obseruatio-
 ne, gloria Dei, in hoc mundo eluceat & celebretur
 maximè.

Rationum itaque, quæ in humanis rebus versan-
 tur Prima quidem est, & præcipuè spectanda. Gloria
 Dei. Deinde ad societatem eciã & iura humani ge-
 neris, animorũque nobilitatem dignitatemque per-
 tinentes. Beneuolentia mutua, benignitas, concor-
 dia, æquitasque.

Item lex diuina, & doctrina honesti. Quæ tradunt
 illa, explicantque omnia latius.

Præterea, vile & necessariũ. Quibus addi possunt,

iucundum, facile, tutum.

Quæ omnes ad agendum inuitantes, causam cur aliquid fiat, vel fieri debeat, demonstrant.

Sequuntur quæ his contrariæ sunt, ad euitandum fugiendumque pertinentes: Impium, turpe, inutile, incommodum, indignum, molestum, luctuosum, difficile, periculosum.

Honestum dicitur, quod propter se experendum est. ex nobilitate animæ, & consideratione rationalis naturæ. Turpe, quod propter se eodem respectu fugiendum est.

Honestum diuiditur in rectum & laudabile.

Rectum est, quod exactam rationis perfectionem habet. Diuiditur in virtutem & officium.

Virtutis vis duplex est. Aut enim scientia cernitur, aut actione.

Scientia prudentiam, calliditatem, sapientiam, & bonarum artium doctrinam complectitur.

Prudentia & calliditas, in rerum humanarum cognitione versantur. Et in eorum iudicio atq; vsu, quæ ad rectam rationis in communi vita administrationem pertinent.

Calliditas autem hæc, est, cognitionis, ingenij, iudicijque in circumspectando, minutissimaque explorando, & ex locis remotioribus perquirendo diligenter omnia, quæ ad rectum rationis propositum, vel magis vndique communiendum, vel maiore vtilitate cumulandum faciunt: item in excogitando subtiliter varios dicendi, agendi expediendique modos, acuta solertia. Contra improborum astutiam & fraudem maximè necessaria. Sapientia vtramque: humanarum rerum cognitionem, & diuinarum cõtemplationem comprehendit. Doctrina artium per se nota est. Prudentia autem omnisque solertia vsu comparatur, & disciplina. Estque alia domestica, alia ciuilis. Diuiditur autem, in intelligentiam, quæ, præsentia: & prouidentiam,

dentiam, quæ futura perspicit: item reminiscentiam, quæ in præteritorum, eorumque etiam quæ minimè mandata sunt memoriæ, repetitione: & memoriæ, quæ in præceptorum atque cognitorum conseruatione versatur.

Actio comprehendit Curam diligentiamque in parandis honestè iis & conseruandis, quæ ad vitæ, status, & familiæ sustentationem honestam necessaria sunt. Item Magnitudinem animi. Modestiam siue verècundiam, quæ dedecus fugiens, laudemque maximè consequens, custos est omnium virtutum. Item Scientiarum præstantium exercitium. Et præcipuam quandam diligentiam & singularem animi adidictionem in aliquo genere virtutis extra ordinem colèdo. Magnitudo animi continet temperantiam, fortitudinem, iustitiam, benignitatem, & generositatem. Rectè autem ita vocatur. Est enim magnus verè animus, qui omnia ea ad rationis nobilitatem pertinètia præstat. Calcatque contraria.

Temperantia est, rationis, in libidinem aliosque non rectos concupiscentiæ impetus firma dominatio: item seueritatis animique in iram siue odium cõcitati remissio, & ad lenitatem conuersio atque moderatio. Et prior quidem illa duobus modis, in rebus cõmodis discernitur: non experendo ea quæ absunt, & ab iis abstinendo quæ in potestate sunt. Diciturque continentia Posterior autem vocatur clementia.

Fortitudo est Quæ inuictò quodam animi robore venientia accipit mala, iisque resistit quârum potest. Labori non cedit. Fortuna non frangitur. Desperatione non deicitur. Iniquitate, instabilitate, vel aliquo affectu indigno non tangitur. Timori ita resistit. Vt nunquam perturbetur, nunquam à decore recedat, nunquam officio desit: Audeatque virtutis ergò. Huius etiam species sunt: Patientia in ferendis, quæ iam adfunt, aduersis, tolerandisque & superandis ar-

58
 duis difficilibusque. Altitudo animi in capiendis incommodis, maximè iniuriis. Item quæ in ratione bene ponderata & considerata, virtutis amore constanter permanens, sancteque & inuiolatè seruâs promissa, Perseuerantia, fides vel generali nomine Constantia appellatur. Item, quæ magna tantum cogitat administratque. Magnificentia. Quæque multum in se fiducia ad res magnas certa cum spe virtutis & rationis vel diuini auxiliij ponit, Confidentia.

Iustitia est Æquitas ius vnicuique suum tribuens. Quæ (secundum Ciceronem) Religio erga Deum: Erga parètes, patriam aliosque sanguine & necessitudine aliqua iunctos, Pietas, vulgò bonitas: creditis in rebus, fides: in moderatione animaduertèdi, Lenitas: Amicitia, in beneuolentia vocatur. Diuiditur autem in Naturam, Consuetudinem, & Legem. Natura, ius est. Quod non hominum opinio, & constitutio, sed ipsa per se nos docet, vis rationis innata. Complectitur religionem, pietatem, gratiam, obseruantiam, veritatem, pactum, iudicatum, par, punitionem & defensionem. Religio Dei amorem ac timorem, diuinorumque præceptorum obseruationem continet. Pietatis officium eos spectat quos diximus. Gratia est animi gratitudo. Siue beneficiorum, officiorum, meritum & amicitiarum memoria & remuneratio.

Obseruantia. Quæ, ætatis vel sapientiæ & doctrinæ honore vel muneris alicuius siue dignitatis prærogatiua præstantes, veneratur.

Veritas animi scientiam exprimit.

Pactum est conuentio inter eos meritò seruanda quorum consensu contracta est.

Iudicatum de quo iudiciaria sententia iam constitutum est.

Par. Quod æqualitatem rationis habet Eodem autem iure & iisdem argumentis censerit meritò debet, quorum par in omnibus ratio est. Punizio per quam peccata

peccata puniuntur. Competit magistratui iisque superioribus, qui vitæ necique potestatem habent ad coercendos malos, & protegendos bonos. Est etiam quædam dominorum in seruos. Et lenissima parentū in liberos, præceptoris in discipulos. Diciturque correctio siue castigatio, ad emendandum prudenti iudicio & diligenti cōsideratione adhibenda. Item patrifamilias in totam familiam suam, vel sola vultus seueritate, benignitatis quadam imminutione, aliisque offensi animi iudiciis expedienda, ad conseruandum in optimo statu omnia, & ad retinendam autoritatē. Quæ ex œconomica prudentia pendet. Vindicta vero in vlciscendis iniuriis, quæ ethnicis olim honesta erat nullum inter Christianos locum habere debet.

Defensio est, qua vim iniustam & iniurias propulsamus. Consuetudo, ius est, quod frequēti vsu ac temporis diuturnitate ac vetustate autoritatem obtinuit. Lex ius est, populi aut senatus, prætoris, imperatoris, aut Principis iussu constitutū. Benignitas, beneficentiam & liberalitatem continet. Beneficentia in iuuandis bonis, eorumque probis conatibus promouendis in subleuandis miseris, consolandis tristibus versatur. Liberalitas in vsu pecuniæ cernitur.

Generositas dignitate metitur omnia: Ita que facilem, apertum, candidum vbique exhibet. Vt concedēdo, remittendo, ferendo, indulgendo, largiendo etiā, propriamque vtilitatem negligendo, virtutis amore & alicuius boni efficiendi causā, plus etiam præster, quam rationis iura in societate humana postulant exiguntque. Reliquæ actionis virtutes satis per se notæ sunt. Omnia verò hæc ad virtutes & vitia pertinentia clarius ex septenaria naturę partitione explicantur, & ad numerū planetarū distincta sunt in oratiōe nostra pro cœlesti philosophia media. Discernēda autē diligenter sunt, quæ virtutes has imitari videntur vitia. Nam, vt inquit Cicero, prudentiam malitia, tem-

perantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi, superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus: Item liberalitatem effusio, fortitudinem audacia imitatur: Patientiam duritia immanis, iustitiam acerbitas, religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, verecundiam timiditas, disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea quæ sunt in eo genere nimia.

Officium ex ratione conditionis personarum, Vt ætatis, doctrinæ, dignitatis, professionis: item loci, temporis & rerum propositarum: & ex eorum omnium ad doctrinam honesti examinatione oritur. Estque id quod in suo quæque statu decet peculiariter, loci, temporis & causarum diuersa consideratione non nihil variandum. Aliud enim officium est privati, aliud magistratus nobilis, plebei, senis, iuuenis, docti, indocti, militis, præceptoris, discipuli, viri, foeminae, cõiugati, cælibis. Aliamque aliis locis, temporibus & causis proprietatem accipit, & agendi varietatem requirit.

Laudabile est. Quod ex virtute vel officio oritur. Et licet non in summo exquisita rationis gradu summaque perfectione versetur, vt ipsum rectum, habet tamen præstantem conspicuam præclaram ideoque laudabilem in se rationem.

Vtile continet conseruationem præsentium commodorum siue honorum: Et acquisitionem sequentium: Eorūque euitationem, quæ illis contraria sunt. Id autem nunquam ab honesto segregatum esse debet. Est verò utilitas alia priuata siue singulorum propria, alia publica & communis omnium.

Bona sunt, Aut corporis. Vt forma, pulchritudo, membrorum & organorum omnium recta constitutio, firma valetudo, & humorum debita iustaque proportio. Aut animi. Vt indolis præstantia, virtutes innatæ,

nata, docilitas celeritasque ingenij, iudicij acumen, memoria foelix, industria, & quae ea comparantur virtutes. Aut fortunæ. Vt generis claritas, opes, amici, honores. & eiusmodi alia.

Necessarium dicitur secundum Ciceronē, id sine quo liberi saluique esse non possumus. Quod in civili quidem ratione, reliquis honestatibus & commodis anteponendum est. Sub hoc etiam continetur id quod permagni interest vt fiat.

Iucundum, (illud quidem quod cum honesto coniunctum est) moderatam animi recreationem habet. Quæ non tam auocet ab officio & dignitate intellectiua facultatis, quam refocillando animum alacriorem reddat. Verum in rhetorico artificio latius vt utile etiam & pleraque alia accipitur, & ad inducendam afficiendamque sensitiuam animæ facultatem extenditur. Reliquæ autem quæ sunt rationes: quibus addi possunt, minimè inhonestum, minimè incommodum, iniucundum, molestum, difficile, indignum & eiusmodi alia, intellectu faciles per se satisque notæ sunt.

Ex his igitur fundamenta causarum sumēda sunt. Et rationes cuique rei ad cognoscendum vel agendū convenientes, siue veræ, siue verisimiles & quæsitæ. Nam cum omnia in humana societate, ratione consistere & fieri debeant: Ita verò etiam rationis audiendæ & sciendæ auidum sit genus humanum. Vt qui in suis rebus non semper ratione viuunt: in alienis tamē eam quærāt cupidè. Nihil sanè nisi ratione vestitum, adferre debet: Cuius propositum est ad disceptandū, deliberandū, docendum, probandum, refellēdum, extollendum vel deprimendum.

Atque hoc quidem in oratoris officio præcipuum est. Deinde autem, vt diximus, quærenda sunt ex omnibus locis argumenta, quibus adducta ratio (si minus fortasse certa est) constabiliri & firmari, aliaque

omnia probari & refelli possint . præsertim si facti quaestio est. Et hic rursus, Christiana doctrina, moralis philosophia, & iurisprudencia, imprimis necessariae sunt. Nam quod pium, quod rationi, quod iuri consentaneum, rectum siue laudabile: utile vel necessariū dicimus, ex earum scientiarum locis & latiore explicatione doceri & demonstrari potest. Argumentum verò est secundum Ciceronem, ratio quæ rei dubiæ fidem facit. Vel probabile inuentum ad faciendam fidem.

Loci argumentorum vocantur, ab Aristotele, hæ quasi sedes, in quibus argumenta inclusa sunt. Est itaque locus, argumenti sedes.

Locorum partim proprij, partim communes siue generales sunt. Proprij rursus duplices. Est enim oratori duplex ad argumentandum subiecta materia: Vna earum rerū, quæ non excogitantur ab oratore, sed insunt causæ, & ex ipsa natura & vi rei sumuntur. Altera quæ tota in argumentatione & inuentione oratoris consistit, & assumitur foris. Ex ipsius rei natura & vi sumitur: Cùm aut res quæ sit tota quæritur. Aut pars eius: Aut vocabulum siue nomen rei: Aut quippiam, rem illam quod attingat.

Extrinsecus autem sumitur. Cum ea quæ sunt foris, neque inherant in rei natura, & non sua vi subleuantur sed extranea, colliguntur.

In re ipsa siue eo de quo agitur, hærentes loci proprij sunt. Definitio, Partitio, Diuisio, vocabuli Interpretatio, Consideratio naturæ totius, & partium & specierum & coniuñctorum, earumque rerum quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Itaque res ipsa, suppeditat argumenta ex definitione, ex etymologia & vi verbi, ex partitione, diuisione, distinctione, natura, genere, forma, similitudine, differentia, contrario, ex adiunctis, cõsentaneis, præsentibus, antecedentibus, consequentibus, repugnãtib, causis, ori-

sis, origine, effectis, euentis, exemplis, ex comparatione eorum, quæ vel numero, vel specie, vel causa efficiente, vel effectu, utilitate, dignitate, maiora vel minora vel paria sunt. Item ex coniugatis, quæ sunt ex verbis eiusdem generis. Item ex circumstantiis omnibus. Ut ex nominis ratione: Hic consul dici nõ potest. Consul enim est qui consulit patriæ. Item in generis quæstione, si omnes eius partes, siue species enumerando, ex eorum consideratione vim & naturam generis colligimus. Item ex genere. Ut, Quid aliud de eo existimemus, cuius pater, auus & fratres sceleratissimi omnes fuerunt. Item ex natura & præcurrentibus. Ut. Non quia enim defendisti, bonum te eiuem isti putabunt. Smulasse, & aliud quæsisse existimabunt: ex tuis istis moribus, factis, dictis: ex tua natura, quæ nouarum rerum cupida, semper otij impatiens fuit atq; omni bono inimica. Ex coniugatis. Ut si sapiens est ergo sapienter fecit. Reliquorũ omnium exempla ex topicis Ciceronis sumi possunt vel à præceptoribus adiungenda sunt.

Foris autem qui assumuntur loci sunt. Autoritas, Testimonia, Iudicia, Sententiæ latę. Prouerbia, Dicta sapientum, Fama, Contingentia.

Testimoniorum duo genera sunt. Ut Cicero docet. Humanum scilicet & diuinum.

Humanum. Sumitur à persona eiusque voluntate, vel oratione libera aut expressa. In quo quidẽ insunt. Scripta, pacta, promissa, iurata, quæ sita siue quæstione & tormentis expressa. In oratione autem libera & iurata, personæ requiritur autoritas, naturæ sinceritate & præstantia, opinione virtutis, vel tempore constituta.

Sumitur etiam ab aliis rebus & circumstantiis. Ut ab experientia, perturbationibus animi, vinolentia, pueritia, somno, aliisque omnibus, ex quibus astutè, callidè, ex insidiis, veritas indagari vel aliqua suspicio

moueri potest. Diuinum complectitur oracula, prophetias, sacram scripturam, opera diuina, ordinem & naturam vniuersi, & quæ in ea consideranda sunt. Itē (vt Cicero & ethnici philosophi referunt) auguria, aereos volatus, auium cantus, portenta, somnia.

Loci communes sunt: Genus quodque generalissimum siue prima & extrema ratio, ex qua plura rerum genera, doctrinæ, causæ & rationes singulares fundatæ sunt. Item præcipua capita in quouis doctrinæ genere, summam rei, omniumque partium siue specierum fundamentum & rationem finalem continetia. Vt virtus, eiusque fons siue ratio præcipua, & causa intentioque finalis, plures rationes & virtutis species complectitur. Sic vitij ratio plura genera comprehendit: Et quodlibet genus, vna generali intentione, plures species.

Est igitur horum locorum vsus utilissimus ad probandum & exaggerandum: ex ipsa nimirum vi rationis, & fundamenti finisque explicatione.

Vsurpantur autē duobus modis: Aut enim tota disputatio simpliciter, directè & apertè ex illis fit, in quibus thesis versatur. Aut obiter tantum tanguntur. Cū ad eos tanquam ad genus & primum fontem alluditur. Quod quidem rhetores vocare solent transferre hypothesin ad thesin. Definitam scilicet & singularem quæstionem, detracta forma speciali, ad infinitam generalem.

Est enim Thesis. Quæstio generalis siue infinita, nullis neque personis neque temporibus notata, nullisque circumstantiis circumscripita. Vt. Sitne Christiano licitum belligerari.

Hypothesis autem. Quæ definita, certis personis, temporibus, actionibus negotiisque cernitur. Et rationem habet præcisam. Vt. Sitne Christiano licitum belligerari contra Turcam. Item pro religione, pro aris fociisque.

Infiniti

Infiniti autem generis quæstiones siue ad cognoscendum siue ad agendum pertinentes, vocat Cicero, consultationes. Finiti autem, causas & controuersias. Hasque triplices facit. Laudationis scilicet vnâ: Quâ exornationem Et deliberationis atque iudiciorum. Quas disceptationes appellat: Et commendatione vel affectibus agi dicit.

Sunt itaque hi argumentorum loci in pròptu semper habendi, & rationes rerum penitus pernoscendæ. His verò omnibus in mente defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, reliqua, cogitatione & cura, erueda sunt. Et ad hæc, si orator etiam assequatur ea, quæ tractationis sunt: vt talis videatur, qualem se videri vult: animosque ita afficiat. Vt eos quocunq; velit vel trahere, vel ducere, vel rapere possit. Nihil certè est requirendum præterea. Nam ex locorum quidem & rationum cognitione, & consideratione diligenti: fundari, disputari, doceri, probari & impugnari possunt omnia. Et quæ certa, perspicua & manifesta, tamen ex his ipsis ornantur, amplificantur & expoliuntur. Adhibita autem affectuum etiâ & tractationis ratione: Quod reliquû est, quo modo potissimè & quadicendi subtilitate argumentandû sit, cognosci & percipi potest. Vt scilicet argumētatio fiat, maximè cōmoda & ad causam, personas omnesque circumstantias accommodata: Vel docendo & explicando dilucidè, solerter, acutè ad probandû, refellendum, fideique documentis faciendam: Vel media quadam ratione, ex docendi & afficiendi siue mouendi vi assumenda, inducendo. Quod si verò etiam, reliqua omnia ita deficient, vt quæ sitis coloribus dicèdiquæ agendi & argumentandi subtilitatibus, vel solis affectibus agendum sit: Maximè tamen rationum & locorum cognitio necessaria est, & materiam ad tractandum & afficiendum suppeditat.

Sunt autem varij argumentandi modi. Eorum verò

omnium duo omnino genera: Alterum ad fidem faciendam directò spectat. Alterum se inflectit ad motum.

Argumentatio est. Apra ex argumenti explicatio-
ne & conueniens conclusio.

Argumentandi autem, dicendi & agendi subtilitates, hic partim in inuentionis & tractationis præceptis explicatæ sunt. Et reliquæ omnes ex eorum cognitione. diligentia, porro prudentique iudicio erui & inueniri possunt. Nos tamen aliquando & breui (quod nunc per occupationes minus licuit) latius etiam in studiosorù gratiam, eas persequemur, & exemplis demonstrabimus. Nunc verò ad locos modosque cuiusque generis causarum proprios sigillatim describendos pergendum est.

De locis generis demonstratiui, & primum de ijs qui ad laudem personarum pertinent.

H loci sunt fortunæ & naturæ bona. Generis scilicet, opum, pecuniæ, amicorum, valetudinis, fortunæ, virium, ingenij, memoriæ, educationis, cæterarumque rerum quæ sunt aut corporis, aut extraneæ. Item qui ea habuerit, bene usum esse. Qui non habuerit, sapienter caruisse. Quamuis enim quæ fortuna dat vitam in se laudem nõ habeant. Quæ nimirum vni virtuti debentur putatur. Tamẽ quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione cernitur, etiam illa referenda sunt.

Item animi bona. Quæ sunt virtus, comitas, clementia, iustitia, benignitas, fides, humanitas, fortitudo in periculis, sapientia, magnitudo animi, constantia & patientia in aduersis, vis ingenij in excogitando, eloquentia, doctrina.

Item res gestæ in vnaquaque virtute, quid sapienter, quid liberaliter, fortiter, iuste, magnifice, pie, gra-
se di-

re dixerit aut fecerit. Tulisse aduersa sapienter, nō fractum esse fortuna. Retinuisse in rebus asperis dignitatem. Superasse ardua facillē vel summo labore & constantē. Item p̄mia virtutis publicē decreta, habiti honores, clarorum virorum iudicij testimonia, publicæ rerum gestarum comprobaciones & applausus omnium. Item Dei quodam manifesto iudicio videri tantam fœlicitatem tributam esse. Item comparatio cum viris illustribus & magnis.

Item vitę exitus (si res ferat) & opinio post mortē, nominisque celebritas. Vituperatio contrariis ex viriis sumenda est.

Loci ex quibus factum, siue res quępiam laudatur sunt. Honestum, vtile, necessarium forte. Item facile, difficile, autoritas, exempla, commune iudicium, causa efficiens & finalis.

De modo locisque generis deliberatini.

Svadere aliquid vel dissuadere, est omnino grauissimę personę, vt inquit Cicero, Nam & sapientis est explicare consilium suum maximis de rebus.

Et honesti & disertī: vt mente providere, autoritate probare, & oratione persuadere possit, in iudiciis, in concionibus, in sententiis dicendis.

Modus autem & loci sunt, proponere vtilitatem rei, dignitatem, honestatem, & maximē turpitudinis euitationem Mala enim potius fugiunt homines, & deuitant turpia, quam sequantur bona & honesta expectant. Item possibilitatem, facilitatem, & si res feret necessitatem. Item disputare de officio. Adferre exempla, & cōsentanea, pręsentia & cōsequentia. Omniaque consilij enumerare comoda, & incommoda cōtraria: argumentando a personis & rebus earumque circumstantiis in vtramque partem. Vt cum consiliū nostrum, dignum, vtile, iucundum, facile, tutum, lau-

dabile: Tū contrariū, inhonestum & inutile ostēdamus. coniectura etiam si fieri potest deprimendo. Vt si quem, ad mortem, fidei constantia vel virtutis amore pro patria fortiter obeundam, ita adhortemur: Felicitissimum esse homini Christiano, vitam posthabere salutis & gloriæ diuinæ, terrenamque hanc caducā & miseram, cœlesti, æterna beatissimaque vita commutare: pulchrum pro patria mortem oppetere, laudemque inde immortalem acquirere. Contra nihil infelicitius, nihil turpius, nihil indignius, præsertim viro docto, qui alios semper de contemnenda morte docuerit: quam abnegatione fidei, patriæ proditione, salutis æternæ iactura, execrando dedecore, eam redimere à vilissimo crudelissimoque tyranno. De cuius etiam natura & moribus aliter existimari non possit, quam nec post promissa fidemque datam seruaturū. Et si potior nulla possit nec debeat esse ratio quam virtutis salutisque æternæ.

Adhibenda autem semper est tractationis energia. Nam & præcipua quæque subinde exaggeranda, & affectus admiscendi sunt. de quibus sequenti libro dicitur.

In vtilitate sunt, commoda pacis, opum, potentia, & cætera res quarum fructum vtilitate metimur. Ex quibus quæ causæ conueniunt eligenda sunt.

In dignitate sunt, quæcunque honesta, & ex virtute oriuntur, & ad eam impellunt. Vt exempla gloriosa, posteritatis gloria immortalis. Item defendere, vtilitatem ex laude nasci: eamque semper esse cum dignitate coniunctam. Neque quicquam esse honestū quod idem non sit vtile.

Reliqui generales atque speciales loci, rationis iudicio quærendi sunt.

Maximè autem natura eorum, cū quibus deliberamus, cognoscenda est. Vt quod ipsa appetere videtur, ad id accommodetur oratio. Nam cum hominū dno
fere

ferè genera sunt: Alterum indoctum, agreste, quod anteferat semper vilitatem honestati. Alterù expolitù, quod rebus omnibus honestatem anteponat. Huic igitur honor, gloria, fides, iustitia, omniſque virtus: illi autem alteri quæſtus, emolumentum, fructusq; atque etiam voluptas proponenda est.

De modo lociſque generis Didascalici.

Modus est viam & ordinem docendi locosq; maxime idoneos petere ex Dialectica.

Loci ex quibus simplex quæſtio doceri commodè & explicari poteſt, ſunt.

Definitio, & interpretatio nominis, etymologiam, vim & naturam rei ſummatim oſtendens.

Item Quæ partes rei ſive ſpecies.

Quæ cauſæ.

Qui effectus

Quæ adiacentia, coniuncta contraria.

Et quicumque alij ad rei naturam, conditionem & virtutem explicandam pertinent.

Loci coniunctæ quæſtionis ſunt,

A definitione,

A cauſis,

Ab effectu.

A partibus ſive ſpeciebus.

Ab officio & natura rei.

Ab exemplis.

A ſimilitudine, à contrario.

Et alij ſimiles ad explicandum & probandum ex Dialectica petendi.

Exemplum ſit Doctrina decet principem.

Probandum eſt à definitione doctrinæ & principis, ab effectu doctrinæ, ab officio principis, ab exemplis, & comparatione, a ratione naturali & ſimilibus.

Quæ omnia ornari &, copioſè diſputari & tractari

possunt, ideoque ad rhetoricam quoque pertinent.

De modis locisque generis iudicialis.

Cum tota causa generis iudicialis, sua quidem natura, præcipuè pendeat a confirmatione & confutatione siue defensione. Maximè quærendi & inueniendi sunt istarum partium loci & modi.

De locis confirmationis in statu coniecturali.

Duo sunt huius ad coniecturam loci. Voluntas scilicet & facultas. Quia nimirum quæritur an factum sit. Quarum illa duas habet species: impulsionem & ratiocinationem. Hæc signa continent & circumstantias.

Impulsio ostendit affectus vehementiores. Quales ira, odium, dolor ex magna quadam contumelia & similes. Ut Milonem pessimè oderat Clodius. Ergo voluntatem habuit occidendi, & prior vim fecit.

Ratiocinatio argumentatur ab affectu aliquo minore, ut a spe alicuius comodi consequendi, vel a metu & incommodo euitando. Ut Carboni improbo civi proderat Publij Africani honestissimi & sapientissimi viri interitus. Ergo verisimile est Carbonem ipsi vim attulisse. Item hic semper inhiauit eius loco. Ergo non sine causa existimari potest effinxisse calumniam, qua eum opprimeret deturbaretque.

Signa sunt. Quæ cuique obuia, communi sensu percipiuntur, in causa vel in facto existentia. Suntque duplicia: Antecedentia scilicet: ut exacerat entem, præparauerat arma. Et consequentia. Ut fugit, expalluit metu & perturbatione. Erubuit pudore, lalua res est, ut inquit Terentius.

De circumstantiis aliis omnibus dictum est quæ sint.

*De modis confutationis defensionisque in
statu coniecturali.*

Quinq̄ue omnino modi sunt confutandi & defendendi præcipui. Quarum tres vitium in materia vel forma argumentationis ostendunt. Primus est inficiatio. Cùm negamus ea quæ obiciuntur argumenta, & syllogismi siue argumentationis maiore vel minorem propositionem falsam dicimus: præsertim rationes etiam adferendo quæ probabilem, siue verisimilem reddunt inficiationem.

Secundus est distinctio. Cum argumēta vel ambigua vel obscura & generalia distinguendo & explicando dissoluimus. Quod si autem explicatio difficilior est, vel exemplo aliquo adducendo (si fieri potest) statim succurrendum est, Vt si quis Græcos omnes lenes dicat, redargui statim & facile poterit exemplo Socratis, Aristidis, Platonis, rationis explicacione non item.

Tertius est, reprehensio consequentiæ. Cum vitiū in forma argumentationis ostendimus, neque cōclusionem recte sequi, ideoque totum argumentum reiiciendum esse.

Quartus est inuersio. Cùm signum vel locū, ex quo contra nos argumēta ducuntur, pro nobis facere demonstramus. Vt sepelij interfectum fateor. Id verò ipsum indicio est, me non occidisse, fugissem enim potius.

Quintus. Cum aliter interpretamur. Vt sepelij quidem, sed misericordia & pietate motus vt Tobias, absolutionem vocant.

*De locis confirmationis & confutationis
in statu iurisdictionis.*

Loci huius status sunt Ratio, æquum & bonum, ius naturæ, ius gentium, ius ciuile, ius municipale, cō-

suetudo, iudicatum, pactum, exempla.

De modo defensionis in hoc statu.

Modus hic, præter iuris & confutationis disputationem, peculiariter tria ad euadendum continet, cum reus nõ negat qualitatem facti. Purgatione scilicet, qua facti culpam excusat, referendo in errorem, in affectum aliquem non omnino iniustum, & ab omni voluntatis acerbitate & dolo quam maxime segregando. Vt imprudens feci non animo lædendi, summa iniuria & contumelia prouocatus, dolore & ira iustissima percitus.

Item translationem criminis, qua culpa, in alios confertur siue in res, quæ facti acerbiter animiq; malitiam extenuant, & mitigationis clementiæque quandam rationem secum adferunt. Vt iussit dominus, persuasit magister, amicus, amor, vinum, adolescentia.

Item deprecationem. Quæ neque defendit, neque excusat, sed clementiam misericordiamque implorat. Ad quam impetrandam valet ætas, peritior dignitas, doctrina, modestè recteque semper acta vita, maiorû præclara memoria, merita in rempublicam, item rationes captandæ beneuolentiæ omnes, & si quæ duci possunt a persona iudicis, a loco & tempore. Vt si hoc ipso loco & tempore inauguratus sit Princeps, si eodè die natus sit. Et eiusmodi aliæ diligenter quærendæ.

*De modo locisque confirmationis & refutationis
in legitimo statu definitiuo.*

Modus hic est locos Dialecticos perquirere ad definitionem & explicationem rei pertinentes. Vt genus, causas, partes, affectus, species, differentia, contraria, autoritatem, omniaque diligenter colligere,

ex

ex quibus vera maximè & exquisita definitio inueniri & probari possit.

*De modo confirmandi & confutandi proposita,
item dissoluedi controuersiam in statu
contrariarum legum.*

Modus hic est examinare causam legum efficientè & finalem, rationem & circumstantias omnes, quibus latae sunt. Atque omni consideratione mentè legislatoris indagare. Continet autem quinq; ad dissoluendum, regulas.

Quod lex inferior cedit superiori.

Specialis derogat generali.

Consuetudo iuri scripto, Municipale ius, iuri ciuili. Vetus siue prior lex antiquatur, corrigitur vel abrogatur noua vel posteriore.

De modo status legalis ex scripto & sententia.

Ad hunc modum pertinet: Definitio ad elucidanda obscura. Et diuisio ad discernenda ambigua. Et reliqui omnes loci ad explicandum rectèque iudicandum ex Dialectica sumendi. Vt causæ, effectus, circumstantiæ & similes.

De modo locisq; in statu ambigui.

Modus hic tres præcipuos locos habet inspiciendos. rationem scilicet Grammaticam. Si quid fortè inueniri possit ex ipsa phrasi regulisque & variis loquendi figuris.

Item ipsius doctrinæ ex qua ambiguum procedit intentionem, ex causa scilicet & sine aliisque locis examinanda. Et mentem auctoris omni diligentia & considerationis prudentia ex quibuscunque locis inuestigandam.

Svmuntur ratiocinationes siue argumētationes ad congruam similitudinē demonstrandam, ex locis Dialecticis, a causis, a toto a genere, speciebus & partibus. Item ex locis communibus, rationem scilicet generalem altius ex ipso fonte deducendo. quo maxime confirmatur similitudo.

De modo status translatici.

Modus est, circumspicere diligenter, an exceptio aliqua antè decidenda opponi, & vel ex ipsa causa eiusque circumstantiis, vel ex ipsa actoris persona, vel extrinsecus siue foris & ex transuerso aliquid inueniri possit. quo iudicium extrahatur vel confundatur, & obruatur, antequam actor in possessionem suæ causæ veniat. Vel etiam possint causa, lepore, aliquo, siue aliqua diuersa interpretatione eludi & dissolui.

De epistolarum generibus eorumque locis.

IN epistolis conscribendis eo quisque est præstator, quo ingeniosior doctiorque: vt plura excogitare, inuenire. & prudēter considerare possit. Omnis enim vt dicendi sic & scribendi vis & ratio in ipsa sapientia & multa rerum cognitione sita est. Cū verò naturæ humanæ misera quadam conditione, rem quamque vt optima est, ita longissimè à conspectu nostro recessisse appareat: ideoque & sapientiam rerumque rationes intimas longius ab intellectu nostro remotas minusque obuias, labore & diligentia percipiēdas & ex ipsa intelligentiæ & cognitionis indefinita natura eruēdas esse. Vtile igitur est studiosorum adiuuare ingenia, atque ea proponere, quæ & reminiscentiâ Platoniam in iis excitent, siue iudicij facultatem discussis corporis tenebris fumisque aperiant illustrentque

& rationem modumque plura inueniendi commun-
stent.

Sunt autem vt causarum ita epistolarum plura ge-
nera. Quorum partim ad cognoscendi vim & naturā
spectant, partim ad agendi, partim medio quodam
modo & extraordinario se habent. ~~Ma~~q; deliberatiui
quidem generis sunt, petitoria, monitoria, exhortato-
ria item conciliatoria, commendatiua, amatoria, &
consolatoria. Iudicialis generis, expostulatoria, expro-
bratoria. inuectiua, deprecatoria. Sic quaedam sunt
didascalica, quaedam demonstratiua, quaedam mixti
generis & extraordinaria. Vt disputatoria inter eru-
ditos, vsitata, item nunciatoria, dedicatoria, iocosa, i-
tem ea qua gratias agimus, & officiosa qua (id quod
amicitiæ proprium est officium) vltro amicis operam
nostram offerimus & ad petendum inuitamus, item
gratulatoria, & deploratoria,

Quæ omnes ex arte dicendi eiusque locis commo-
dè conscribi possunt: modò illud imprimis memoria
teneatur, longè aliam esse rationem scribendi ad v-
num quam dicendi apud plures: item breuiorem o-
ratione epistolam magisque vulgarem, & plerunque
fere familiarem non tantum requirere apparatus:
ideoque locos præcipuos & maximè efficaces adhi-
bendos esse.

In omnibus autem, siue ad docèdum instituuntur,
siue ad impetradum, siue ad conciliandum, commo-
uendum, vel quocunque modo afficiendum hæc se-
dulò quærenda & spectanda sunt.

Primum quid ipsius argumenti & personarum, tē-
poris, loci, honestatis & officij ratio postulet exigat-
que.

Deinde si quid præterea boni ea scriptio fieri
possit, feratque ratio, quæ in rem & vtilitatem vel scri-
bentis, vel accipientis, rectè, sapienter & non ineptè
accommodari possint. Tertiò in qua ad pu. chritudinē

ornatum delectationem commodè tanquam parer-
ga adiungi posse videantur. Quartò vt totius materię
præcipua capita cogitatione primum concipiantur,
quæ deinde intra debitos epistolæ fines limitesque
complenda sint.

Quod si autem fuerit rerum cognitione exercita-
tum scribentis iudicium, & sapientiæ studio excolu-
tum, modumque saltem aliquem & formam scribenti,
vel ex solo Cicerone p̄ceperit, per se reliqua omnia
ad varietatem, elegantiam & styli industriã pertinen-
tia consequi poterit. Nos hic præcipua quedam ge-
nera & in his rursus eos locos obiter attingemus qui
utilissimi vili sunt, & præ ceteris idonei ad vim totã
que conscribendæ epistolæ rationem quam maximè
& citissimè percipiendam.

De epistola petitoria.

Quatuor hic præcipuè obseruanda esse docet Vir-
gilius in illa petitione Iunonis ad æolum. Pri-
mum vt id quod ab aliquo petimus, ostendamus in
eius potestate esse. Quo tamen ipso exprimendo su-
percederi potest si notius est.

Deinde (quia omnia ad honesti normam referen-
da sunt) vt doceamus æquum, iustum, minimè inho-
nestum esse.

Tertiò (siquidem in agendo res petita versatur, &
consilij explicationem admittit) vt modum & ratio-
nem faciendi commōstremus. Postremò vt animi no-
stri gratitudinem declarem ac remunerationem
promittamus.

Duplex verò est petendi ratio: vna apertè, altera
tectè, obliquè, per ambages & insinuationem fit.

Vbiq̄unque autem res exigit, energia rhetorica &
rationes idoneę, & maximè efficaces ex ceteris om-
nibus

nibus deliberatiui generis locis adhibendæ sunt: extenuanda verò diluenda, confutanda, quæ petitioni incommoda siue contraria videbuntur.

De monitoria.

IN admonendo vt etiam in exhortando debet esse grauitas. Sed quia nemo vitia sua libeter audit: quidam etiam nullam omnino admonitionem vel exhortationem ferant. Est igitur apertè quidem admonendum, si ea est personarum cõditio. Alioqui testius dissimulanter & artificio quodam: vel laudem admiscendo: vel eas virtutes et tribuendo, quæ minimè in eo sunt: Item referendo admonitionem nostram in amotis & benevolentia abundantiam, quæ non potuerit dissimulare vel tacere, ea præsertim, quæ ipse fortassis affectu aliquo impeditus minus cogitet, nos autem ætate, multo vsu vel magno nostro malo didicimus: Item petendo vt pari in nos libertate vtatur: Et obtestando tandem per ipsius parentes (si fuerant clariores) per cognatos propinquos, amicos per nostrum amorem: per deum immortalem: vt & vitia ponere velit, quæ indolem suam alioqui clarissimam quasi nebula quadam obducta obscurant, & virtutem amplectendo conetur præstantis sui ingenij lamen ostendere. Adferendæ etiam sunt rationes, quæ vitiorum eorum turpitudinem & incommoda ad viuum refecerint, & virtutis præstantiam dilucidè maximeque expriment.

Quod si quando obiurgandi locus incidat: verborum quidem maiore contentione & acriore grauitate agendum est: verum ita tamen, vt facere videamur inuiti, & non irati & si quid inest acerbitalis, vt ipsius causa significetur susceptum esse.

De exhortatoria.

EXhortatio etiam vt diximus artificiosè nonnunquam dissimulanda vel lenienda est: prætexendo aliquid prudenter, vel (quod plurimum valet) ipsius

quem adhortamur prudentiam extollendo. Ut etiam miremur, & nescire dicamus quo pacto deflexerit sty-
lus ad eum adhortandum, cuius virtus & præstantia
animi, nulla exhortatione egeat.

De locū exhortatorij generis.

EXhortatio sumitur: A laude personarum & rerum.
Quæ tamen in personis quidem, ita prudenter &
moderate tractanda est, ne in adulationem siue assen-
tationem transire, & ex Parasitorum officina prodire
videatur.

Item a spe commodorum, & metu incommodorū
eorumque inter se comparatione.

Item a digno & indigno, a votis amicorum itē ini-
micorum. & a quadam etiam commiseratione eorū,
qui labore, studio & virtute eius quæ incitamus, tuen-
di & sustentandi sunt.

Item a gloria & æmulatione, Ad laudem scilicet, di-
ligentiam honestamque & generosam æmulationem
excitando: ne posteriores ferat, ne superetur a pari-
bus & inferioribus, verum ad supremos gradus con-
tēdat, eosque consecetur, qui, dum ipse quiescit euo-
larunt, & ingenio minus cum possent, diligentia, la-
bore, tempore & quadam etiam fortuna consecuti
sunt, quod ipse ingenij scelicitate, & præstantia virtu-
tis, multò facilius vberiusque consequi potuisset. co-
gitet verò etiam summam esse gloriam in superan-
dis arduis: & ab vna parte laudem, amicorum gratu-
lationem, & inimicorum dolorem sibi proponat, ab
altera summum dedecus, maleuolorum & inuidorū
exultationem cum amicorum omnium summa tristi-
tia coniunctam. Admonere hic operæpretium est, eo-
rum quos ad imitandum proponimus. laudem & glo-
riam moderatione adhibita, & vel comminiscenda
ratione

ratione aliqua, intra generosæ cuiusdam spei limites continendam esse: eius verò quem exhortamur, animum semper erigendum alacrioremque reddendum, & spem esse accendendam maximè Nescilicet desperatione pruribetur, animiq; ardor dissoluatur omnis.

Item ab expectatione publica, & priuata: ciuium, amicorum, doctorum bonorumque omnium, item inimicorum, eos omnes nominatim referendo, quorum vel autoritate, vel beneuolentia, vel odio maximè commoueatur. Hæc autem expectatio, quo facilius recipiatur, eique acquiescat rationis discursus, vestienda est argumento aliquo verisimili sumendo vel ab indole, vel a studiis: ab educatione a præceptore, a dictis factisque, a generis claritate & virtute hæreditaria, ab astrologorum prædictionibus, vaticiniis somniis & eiusmodi aliis rebus.

Item ab exemplis sumitur adhortatio: externis & domesticis, iisque vel similibus, vel contrariis. Vitiorum enim figuris ad honesti amorem non minus excitamur, quam virtutis pulchritudine allicimur,

Item ab iis quæ ab inanimatorum natura, à brutis animalibus, ab historiis & fabulis, à Prophetarum allegoriis, adiuncta semper interpretatione duci possunt. Quibus omnibus tandem obtestatio neruosa adhiberi potest.

Ex his igitur ij adhibèdi sunt loci qui causæ & personæ maximè conueniunt, & sæpe tangenda quæ ad mouendum facere videntur.

De conciliatoria,

IN hac exponendæ sunt causæ probabili ratione vestitæ cur eius amicitiam ambiamus. Quæ quidem a communibus studiis, amicis, communi officio, fama virtutis, parentum familiaritate, cognatione, affini-

tate, patria & ab eiusmodi aliis rebus honestis ducenda sunt, quæ ingenium quendam affectum ostendunt. Deinde licet si quid est in nobis, ad conciliandum, idoneum, id modeste citra arrogantiam referre: sperare etiam & optare occasionem aliquam, ut animum nostrum ipsi propensissimum probare possimus: non dubitare verò, cum tanta eius sit humanitas, quin eum libenter velit in amicorum suorum numerum venire, quem virtute sua merito suspicienda iamdudum deinctum tenet: idque ne nos fallat vehementer petere.

De commendatitia.

IN commendando illud quidem Horatii carmen ante oculos semper habendum est. Ne mox incutiant aliena tibi peccata pudorem. Colligemus autem rationes ab honestate & utilitate, a personæ dignitate meritis probitate & innocentia, ab eius spe & optima semper existimatione de illo cui commedatur. Deinde ipsam memoriam gratumque ostendemus: & non nos modo sed plurimos alios probos doctosque omnes eam quamcumque in eum contulerit gratiam siue benignitatem, communem existimatuos, mutuamque operam & studium offerre.

Fit autem commendatio vel aperte & ratione seria, si quem alterius amicitia dignum iudicamus: vel facitis hilaritatem quandam excitando: vel oblique & per insinuationem. Quarum exempla plurima supeditat Cicero.

De amatoria Proci epistola.

HÆc cum rationes ad persuadendum idoneas, tum efficiendi energiam & artificium rhetoricum requirit maximè. Et imprimis quidem negotij rotius funda-

fundamentum constituendum, siue ipse amor ratione omnino verisimili, ex natura puellæ, corporis scilicet vel animi bonis sumenda fundandus est, eiusque initium describendum.

Inter omnes autem præcipui eius loci sunt Laus: Commiseratio siue ea quæ ad commiserationem inducendam propria sunt: & Amoris exaggeratio à magnitudine, sinceritate & constantia: item fructus eius & commodorum multæque fœlicitatis promissio. Laude enim delectantur puellarum animi, & molliores sunt, & amari gaudent promissisque capiuntur siue mouentur.

Ad laudem pertinent, forma, pulchritudo, venustas, mores, facundia, prudètia, industria, humanitas, & si quid aliud est in natura egregium laudeque dignum.

Omnia autem eo affectu, ea prudentia sine vlllo furore puerili, exprimenda, iisque rationibus vestienda sunt. Vt quammaximè vera, minimè quæsitæ, sed ex intimis visceribus deprompta appareant. Omnia etiam signa, quibus in hoc negotio agendum est, quâto magis dissimulanter interdum, & quasi obiter atque aliud agendo exhibentur: vt à natura proficisci & aliquando tanquam vi quadam erumpere videantur, tanto efficaciora sunt.

Prodest etiam Proco, bonorum suorum animi & fortunæ (quorum illa sit domina futura) quædam cõmemoratio: modo prudenter fiat sine ostentatione atque ea moderatione: vt appareat ea omnia ipsum, quâto maioris magna, meritis ipsius puellæ, & ipso etiã amore suo incomparabili inferiora iudicare. Omnes denique ad mouendum loci consulendi sunt: naturæ sensitiuæ quidem maximè, si mollior est puella: rationalis verò mediæ, si sapientior. Sed satis ad hanc materiam suppeditat historia Amadisi & eiusmodialia à prudentissimis viris conficta.

EXpostulatio est inter amicos si contra amicitiam fecerint, vel si eorum officium in aliqua re magna desideratur.

Videndum autem ne asperior amicitiam magis lædat. Ideoque mitiganda est aliquando laude, faceris, dissimulatione, admiratione, & factum quam maxime ab ipsorum voluntate segregando, culpamque in alios vel in causas aliquo modo excusabiles referendo. Deinde nostræ beneuolentiæ & indelebilem voluntatis erga ipsos affectum declarando, & amicitiam officium eiusque commoda explicando, & exempla proponendo, ad amicitiam constantiam adhortandi omnibusque modis retinendi vel leniter castigati reuocandi sunt.

Ad purgandum, omnes rationes à rebus & personarum circumstantiis, diligenter colligendæ sunt, quæ conceptam opinionem minuere factumque ipsum in meliorem partem vertere, & suspicionem leuare posse videntur. item illa artificiosè adiungenda: Nihil nos ea expostulatione offensos, sed lætari potius, datam esse occasionem, eiusmodi inuidorum sigmenta, omnemque sinistram interpretationem diluendi. nostrum quidem animum in amicitia constantem & sincerum fuisse & futurum semper. nolle nos hoc loco queri cum ipso & expostulare, dolere autem plurimum quod maleuolorum sermonibus temerè crediderit, & petere, pro amicissima nostra voluntate, ut nequid posthac de nobis existimer credatque nisi vero amico dignum iisque studiis & doctrina cui à pueritia dediti fuimus, & huiusmodi alia.

De exprobratoria.

HÆc ad amicum ingratum, nostra quam plurima fuerint in ipsum beneficia, quam constans amicitia, commemorat: eiusque quanta semper in nos ingratitude, ipsummet & conscientiam suam testè citando: eaque exaggerat. & admiscet tamen si commodum videtur, quibus ad amicitiam & officium reuocari possit.

De inuectiua.

IN hac omnia colliguntur acerba, & exaggerantur maximè, frèquens adest ironia, & adhiberi debet energia rhetorica. Est autem prudentis viri, modestiæ suæ aliqua signa dare, & quasi summa inimici improbitate coactum, & necessitate quadã, cò progressum videri. Quod ipsum quoq; aduersarij naturam magis inuisam reddit

In respondèdo autem mirum quoddam & vix perceptibile artificium ex intima eloquentiæ prudentia depromi potest, quo, seruata grauitate nostra, adhibitisq; non minori pòdere inuectiuis, ipsum tamen inimici virus & acerbiter nonnihil permulceamus.

Admonendus etiam est vt sibi posthac temperet, desinatque maledicere ne & nos modestiæ fines coacti transcamus.

De deprecatória.

Hic ingenua facti confessio requiritur, eique tamè rursus (si fieri potest) quædam vel quæsitæ excusatio, siue culpæ extenuatio adiungi debet.

Laudanda verò eius quem imploramus clementia, promittenda emendatio, & perpetua eius beneficij memoria.

De epistola dedicatória.

Dedicatória quæ & nuncupatória dicitur, est qua alicui labores nostros vel rem aliquam inscribimus. Hanc nonnulli breuiorem esse volunt. Quorum equidem quænam ratio sit, excogitare & satis intelligere nequeo: opinor tamen, vt ne fastidium legendi pariat prolixitas neue lectorem ad ipsius operis inspectionem properantem demoretur diutius: & ne autor plura ipse scribat de re dedicata, quæ aliorum iudicio relinquenda est. Ego verò vt breuitatem, eam quidem quæ paucis multa eaque omnia præclara, acutè, aptè satisque tamen dilucidè exponit, & scitè eum quodam subtilis ingenij splendore ad materiam

accedens, ita crebra est rerum frequentia, ut verborum numerum sententiarum numero ferè consequntur, non improbita longitudo quæ non excedit modum neque debitos epistolæ fines, eamque minime inanem sed prudentem, ornatam, venustam, cõmodã non laudare non possum. Et quamvis illa sensus plenitudine quasi exundantem, & quadam virili doctã & matura gravitate, vel acuta concinnitate florentem, magni & præclari ingenij esse statuam, tamè hanc minime posthabendam existimo: præsertim quod non eadem placeant omnibus. Sed cum omnia illa breuitatis præclara, & multa alia longiori inesse posse cõsidero: (cũ pluribus plura sine dubio cõprædi & effici possint) longè hanc illi præstare, eoque nomine præferendam esse iudico. Quemadmodum nemo non fateatur eam esse excellentiorem pretiosiorumque tabulam in qua non vnum modo præcellens picturæ opus: siue velum illud mirabile, siue aues deceptæ, sed plura eiusmodi contineantur.

Porro in hoc scribendi genere hæc ferè obseruanda sunt. præter illa generalia quæ omnibus in epistolis consideranda & ex ipsa ratione sumenda esse diximus, scopus enim huius est: primum ut illud quid sit quod offertur, vel summam operis & intensionem breuiter explicemus: Addendaque causa cur confectum sit non nostram industriam, sed vtilitatem operis atque ipsum argumentum commendemus. sperare tamen licet gratam fore operam, neque iniucundam, quæ vel in gratiam accipientis, vel ad publicam omnium vtilitatem suscepta est. Præterea subnectenda est vel præmittenda causa & ratio dedicationis. Cuius quidem varij loci sunt: Ab amicitia, cognatione, propensione quadam naturæ, à virtute, eruditione, iudicij præstantia, studiorum similitudine, à fama, & relatu aliorum, à meritis, beneficiis, gratitudine, & ab officio.

Ultimo loco ut beneuolo animo accipiatur petendū est. Quæ (siquidē quæ ad ea pertinent quæq; decent & prudenter neque in cōmodē adiungi possunt quæ retur omnia) multiplicem styli varietatem requirūt, nunc grauitatem, nunc explicationem latiore, nunc minorem, nunc disputationem aliquam & confutationem, nunc acumen, nunc facilitatem, ideoq; nunc breviorē, nunc prolixiorē epistola m. Quamobrem qui nulla adhibita distinctione, breuitatem indifferenter præcipiunt: nā illi nec rationem nec scopum & vsum epistolæ haud satis perpendunt, & occasionem commodam: vel alliciendi animos, vel excitandi ad virtutem, vel erudiendi & rerū varietate oblectandi, vel etiam amicitiam confirmandi, vel virtutis, probitatis, doctrinæ, ingenij exultationem constituendi, aliaque plurima vtilia & egregia rhetorico artificio, vel apertè vel obliquè efficiendi: neque considerant aliam esse rationem scribendi ad senem, ad prudentem doctum & seueriores: aliam ad iuuenē, ad amicum, familiarem, ad æquales, qui & possunt discere, & cognoscere cupiūt & varietate delectatur, neque suauitate longioris epistolæ priuari nolint: immo ne id quoq; vident, hic etiam, ut in oratione, iis adhibendis quæ vel delectationem aliquam, vel admirationem & animi erectionem habent, fastidium omne tolli, & tantulam properantis moram deliniri, & compensari posse. Quamuis in hac epistola vel sola fieri solet & quasi peculiare sit, ut animus eius cui inscripta est, erectus nouitate dedicationis & opinione doctrinæ, hærensque in ea cogitatione, non modò non auerteretur fastidiarque condecērem prolixitatem, sed cum admiratione amplectatur. Et multos hic laudare liceret doctos probatosque autores, qui in suis offerendis vberiore stylo prudenter vsi sunt.

Sed de eiusmodi re non ad exempla recurrentū, sed ad rationem ipsam referendum esse censeo. Neq;

enim omnia conueniunt æque omnibus. neque omni tempore omnibusque in causis. Dissimulare tamē non possum, etiā ornandi causa longius aliquando excurrere, qui minus prosa liceat quā carmine. Videmus enim clarissimos poetas, comparationes rebus intellectu facillimis aliaque poetica ornamenta vbique diligenter adiungere, in exprimendis etiā imitandisque adamussim omnibus sæpè longiores esse, atque inter modernos quidem, quosdam (vt acuti ingenij quasi scintillas quasdam exhibeant) nouis inueniendis modis verbisque ita insudare vt non veteres illis poetæ, sed vix tota lingua latina vsitata & inter doctos recepta sufficere posse videatur, adeoque ipsi à maiori eruditorum parte, non facillè immonè à poetis quidem omnibus intelligantur. Quod si autem in scriptis quæ in publicum emittenda sunt, quid maximè deceat, ex iudicio siue opinione & affectu hominū existimandū est: haud possunt, sanè eiusmodi omnia in furore vt vocant poetico cōscripta, commoda satis aptaque videri, quæ, vt maximè sint ingeniosa, tamen ad maiorē saltem doctorum hominum partem minimè accommodata, & intellectu difficilia ideoque sæpè molesta sunt. Sin verò, quod ratio docet, ex ipsa natura & proprietate cuiusque artis siue descriptionis, vel etiā ex natura eius cui scribitur, quid conueniat, quærendum est: nulla certè causa videbitur, cur prosam & hanc epistolam ornare, & expolire minus liceat, quam poemata.

Est igitur hic, docta & ornata longitudo minimè reprehendenda, sed illa tantum præcipienda: ne debitos iustosque epistolæ terminos transeat author: de labore suo ipsoque opere parcius scribat, ne propriis sordescat laudibus: vitet affectationem, inanium verborum copiam, molestamque ingenij ostentationem: & cum considerauerit quod ipsum delectat non perinde oblectare alios, de cæteris omnibus vt scopum
epistolæ

epistolę & rationem ipsam sedulò & prudenter consular.

In demonstratiuo causarum & epistolarum genere, sunt laudationes personarum & rerum, descriptiones locorum, urbium, ædificiorum, fluminum, montium, agrorum. In quibus omnia colligere conuenit quæ ad situm, celebritatem, vetustatem, ad pulchritudinem & commoditatem pertinent: tota denique forma omnibus suis partibus ita exprimenda est, vt quasi depicta ante oculos videatur. Ad eiusmodi autem descriptionum singularia omnia inuenienda plurimum conferet methodus quædam describendi regiones &c. hoc anno, per Albertum Meierum Strandt, iussu doctissimi herois Henrici Ranzouy ædita.

LIBER SECVNDVS DE TRACTATIONE.

Abolutis quæ ad inuentionem pertinent, nunc ad posteriorem rhetoricæ facultatis partem accedendum est, ut quomodo inuenta dici debeant, videamus, in quo vis illa eloquentiæ mirabilis virtusque diuina cernitur. Neque enim satis est reperire quid dicas, nisi & inuentum tractare possis. Tantum autem hæc præstat ferè inuentioni, quantum vita corpori.

Est enim tractationis opus, & officium, ornatum motumque & energiam rhetoricam addere inuentis, & non modò generaliter in ipsa causa omnibusque argumentis, sed etiam verbis sententiisque singulis, eloquendo & agendo rationem habere: ut omnia & singula, quo ad eius fieri potest, spirent victoriam siue intentionem oratoris, habeatque in se aliquid ad afficiendum, accommodum, vel saltem utilitatem minimè vulgarem: atque pluribus coniunctis, causa, dictio, actio, & si fieri potest, personæ oratoris existimatio, afficiendi energia ita circumfluant, ut id quod propositum est perficiatur maximè.

Completitur autem, vt diximus, affectus rhetoricos eorumque locos, elocutionem, dispositionem specialem, & actionem.

De affectibus rhetoricis.

Affectus rhetoricus est ratio peracuta ad pertractandos mouendosque animos hominum, ex naturæ ordinibus desumpta, sensum aliquem verbis sententiis eorumue apta collocatione, siue voce & gestu, dicendo vel agendo ita exprimens, vt & affectum in se habeat eorum aliquem, quibus humana natura subiecta est, & vim in auditoribus eundem excitandi, vel sedandi & extinguendi contrarium.

De natura ordinibus.

Quatuor esse constat in rerum natura elementa siue qualitates primas, diuersas inter se, & suâ quâque proprietatem habentes. Sunt enim ignea & terrea duæ extremæ, aerea verò & aquea intermedia.

Ex quarum infinitæ varietatis concursu & commixtione prodit naturæ vniuersitas, infinita proportionum varietate distincta: & quatuor primum ordines in eâ cardinales, secundum qualitatem ex illis quatuor maximè eminentem siue excedentem & præ cæteris tribus dominantem, discernendi: deinde intermedij in his ordines numero infiniti, & multorum graduum diuersæque omnes proprietati. Ad hos igitur eorumque proprietatē, res omnes, vt à creatore Deo distinctæ apparent, referendæ sunt: sensus etiam, cogitationes, & ingenia hominum: item quæ in humanis rebus versantur, rationes, causæ, consilia, dicta, facta, mores, vocis sonus, gestus, incessus, dicendi & agē-

di modi, affectus & passiones omnes. Est enim natura humana (ex illis quatuor proprietatibus nimirum conflata) variis etiam imaginationibus, omnibusque passionibus & affectibus subiecta, quæ in illa diuersitatis massa sunt & excessu, defectu, vel commotione aliqua exoriri possunt. Et in corpore quidem humano, elementis respondent quatuor humores. Qui si iusto pōdere se habent, siue ad iustitiam, vt medici vocant, temperies naturalis est eaque tanto maior quanto iustior est proportio: Sin minus, intemperies naturæ oritur, quæ si vehementior est, sanitatem compaginis turbat, noxiisque infestat siue occupat cerebrum & imaginationem fumis, vnde varij præter naturam affectus & passiones animi oriuntur. Qui omnes tamen affectus extrinsecus etiam commoueri & excitari possunt, per res proprias sensibus vel rationi occurrentes vel obiectas, quamuis alij in alijs facilius magis minusque propter proportionum varietatem. Nā que iouiale ingenium nō facile ad inuidiam & iram inducitur: neque melancholicum ad hilaritatem & risum. Veruntamen est aliqua ratio & inueniri posset dicendo, quæ vel ipsum Timonem misanthropon in contrariam partem nonnihil commoueret, & acerbitatis in eo virus paululum deliniret, mentemque eius perstringeret aliquo saltē temporis spatio. Quando verò corporis & animi durat constitutio natua, maximè dominatur illa cerniturque proprietas, quæ in naturæ compagine principatum obtinet, cæteræ verò in hac ipsa quiescentes, quo quæque maior eo euidentius, notari & quasi scintillis nonūquam emicantes percipi possunt. Porro ex earum proprietatū varia commistione, originem ducit amicitia rerum & inimicitia quam in vniuersa natura videmus. Cum nimirum res quæcunque eiusdem ordinis, cognatæ, atque omnes proportionales, quo viciniore eo cōiungiores, quo magis distat eo alieniores, adeoque duræ

extremæ inter se sint inimicissimæ. Hinc est quod res quædam naturæ hominum, aliæ aliis conueniant ad valetudinem, vel omnino cōtrariæ sint: quemadmodum cicuta lethalis est, quia tantum ab humano temperamento medio distat, in eoque frigefacièrium ordine & gradu est, vt calorem naturale in homine obruat, extinguatque. Sic nimia nocet melancholia, in eaque medicanda, non modo aromata, herbæ, & succi contrariæ qualitatis profunt, sed etiam verba consolatoria, colores grati, & omnia quæcunque ad hilaritatem efficiendam propria sunt. Gaudent enim, cōciliantur, augentur similia similibus, contraria contrariis expelluntur, & omnia quæ extrema sunt, rebus temperatis sensim ad temperiem reuocantur. Animi autem curatio faciliorem facit curationem corporis, & plurimum ad eam confert. Estque dictum Zamolxidis Thraciæ regis, quod Plato refert, omnia bona vel mala in corpus ad anima emanare, ideoque illam in primis curari oportere: ea enim ad temperiem perducta & adiuuante, facile vniuerso corpori contribui sanitatem. Quamobrem rectè Cicero, animo inquit valere opus est vt corpore possis. Quod ideo retulimus, vt intelligatur in affectibus sedandis atque extirpandis, omnem vim orationis conuertendam esse ad inducendam rationem atque mentem ipsam, quò facilius sit sensitiuæ virtutis (quæ valde corporea est) curatio. Ex quibus liquet omnia naturalia proprium quiddam in se habere quod aliis vel placeat, vel displiceat, proficit vel noceat, & consequenter delectet, detineat, auertat, commoueat, & alios alio modo afficiat. Vt probis placent honesta verba & virtutes, displicent facta indigna & iniqua: Scurras delectat scurrilia. Sic ad commouendum, actionis lenitas minimè commoda est, conueniunt tragiça verba. Sic Clytemnestram diu in pudicitia cōtinuit certa quædam modulationis proprietas, impudicos in ea affectus sub-

inde reprimens sanansque. Orphei triste & lamentabile melos (ut est in poetarum fabulis) mouit inferos, Plutone & Proserpinam. Moderati mores & probitatis existimatio commendant. Sic gestus incelsus, oculorum obtutus, interiorum animi proprietatem plerumque indicantes proprium quiddam habent, natura vel arte quod alios afficiat & communi hominum naturæ vel gratum sit vel aduersum.

Quid necessarium sit ad rectè adhibendum affectum rhetoricum.

VT rectè adhiberi possit hic affectus, necesse est cõsiderare diligenter ordines naturæ: item cognoscere naturas hominum & affectus: & quinam potissimum ex consideratione causæ, personarum, & circumstantiarum spectandi & sumendi sint: tenere præterea verborum, rerum, rationum & argumentorum, pronunciandi & agendi proprietatem.

Quid contineat officium affectus rhetorici & quotuplex sit.

IN officio huius affectus, tria sunt. Aut enim adhibetur ad conciliationem, quæ scilicet beneuolentiam oratori eiusque causæ acquirat, & maleuolentiam extinguat, vel aduersæ parti omnia contraria efficiat: Aut ad attentionem quæ animos erigat ad audiendum, discendum & considerandum: Aut ad perorationes excitandas, vel extinguendas siue sedandas mitigandasque, quæ sunt amor, odiû, spes, desperatio, ira, inuidia, fauor magnus, & similes affectus, qui a medio in utramque partem extremi sunt.

Triplex etiam est affectus rhetoricus: lenior scilicet,

et, vehementior, & medius siue temperatus.

Leniore utimur in causis leuioribus quæ vel non ferunt vehementiam, vel placida tantum conciliatione indigent: vel cum animi suauiter præparandi sunt ad maiorem motum, & initia per motionum & fundamenta lenioribus modis, dissimulanter iacienda: vel etiam cum attentio blandè efficienda est. Vehementior duas partes, ab utroque scilicet medijs latere extremas, ideoque duplicem agendi rationem habet. Utimur eo ad per motiones, & in causis grauioribus quæ vim requirunt, & vbi ipsius causæ ratio & auditores vehementiam ferunt. Vehementiorem verò dicimus ab intentionis maiore efficacia. Sunt enim sua cuique parti verba & dicendi agendique proprii modi. Namque ad iram, odium omnesque affectus qui in eo latere sunt extremi, acris verba maximè & agendi vehementia requiruntur: ab altero latere, blando impetu summa mentis intentio vehementiaque, & modestiore modo sed rationis maiore vi omnia expedienda sunt. Temperato affectu utimur vbi extrema quædam per motio commodè sedanda est, vel extinguenda & contraria excitanda.

Nam cum inter duo extrema medium sit, nec ab vno ad aliud perueniri possit nisi per mediū, ipsa quoque extrema ob nimiam contrarietatem sese inuicè reipuat nec vlllo etiam minimo loco admittant, ideo affectus extremi ad temperiem primū reuocandi & sensim perducendi sunt. Non enim fert vllam lenitatis & clementiæ mentionem, qui rei atrocitate commotus & ira æstuans nihil nisi pœnam & supplicium cogitat, sed media quadam ratione paulatim mitigandus est, verbis, sententiis & rebus inter duo illa extrema medijs, & tunc demum serpendo persuaderi & in alteram partem subtiliter perducipotest.

Sic cui odium alta mente repositum iacet, totum amoris ordinem & quæ in eo sunt, si subito proponā-

tur aersabitur maximè, sed prudenti moderatione emolliendus primum & circuitione ducendus est. Respuit omnem odij motum qui vero amore ebrius est, neque facilè commouetur nisi ratione media paulatim erectus suspicionem cõcipiat, vel errorem sui iudicii cognoscat. Præterea & ipsa quandoque iudicum natura & causæ & personarum conditio non fert extrema, ut semper vel maxima orationis parte temperatis utendum sit. Suntque qui ipso medio affectu magis capiantur & concilientur oratori, qualis Cato fuisse videtur.

Communis autem rhetorum schola ponit duos tantum affectus. Leniores scilicet qui ἡδὴ vocantur & placidam agendi rationem habent verbaque lenia, ut illud Virgilij: Omnis in Ascanio chari stat cura parætis. placidè & suauiter profertur & charitatē curæq; Æneæ valde commendat.

Et vehementiores qui dicuntur πᾶσι acribus verbis tragicisque & animi quadam vehementia proponendi: ut illud Virgilij est de Pyrrho & Priamo. Altitaria ad ipsa trementem traxit, & in multo lapsantem sanguine nati &c. acrius, vel cum doloris significatione prolatum, rei indignitate odium concitat Pyrrho. Item illud, Pallas te hoc vulnere Pallas immolat & poenâ scelerato ex sanguine sumit. vehementia vocis & ardore animi pronuntiandum, irâ Æneæ & in vindicanda amici morte impetum demonstrat.

De locis affectuum.

Locos affectuum facile inuenire & sibi quisque describere potest, qui cuiusq; generis naturam, fontem, causam, intentionem, finem & rationem præcipuam diligenter considerando omnia ad eam pertinentia tanquam species ex genere colligere studet.

Duplici

Duplici autem ratione eos quætere debet orator: ex consideratione personæ à qua sumèdi sunt, & eius quæ afficienda est, item à sua causa & ab aduersa, directè vel obliquè. Vt si fortè in sua nihil sit beneuolentia dignum, tamen referendo omnia quæ in aduersa parte sunt valde odiosa animos & fauorem auditorū sibi inclinabit potius.

De locis beneuolentia.

Loci beneuolentiæ sunt: dignitas hominis, res gestæ, existimatio vitæ, signa facilitatis, liberalitatis, iustitiæ, fidei, māsuetudinis, pietatis, grati animi perferentis iniuriarum & non appetentis: item studium commodandi aliis præsertim ipsis auditoribus. Quæ quidè omnia vel apertè proponenda vel obiter quandoque tangenda sunt.

Item inter beneuolentiæ locos est, proponere ea & proferte argumenta & rationes, quæ proborū sunt & demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum. Hæc enim valde beneuolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus ea non sunt. Quamobrem contraria etiam omnia in aduersarium referenda & exaggeranda sunt.

Præterea multum valet ad conciliandam beneuolentiam, (præsertim multitudine audiente) lepos, si cum quadam dignitate adhibeatur, item proba quædam ingenij alacritas, & sinceritatis probitatisque existimatio omnibus modis dicendo & agendo quærenda.

Attentionis afficiendæ locos referemus inter præcepta tractationis.

De locis amoris.

Hi sunt iidem ferè qui & beneuolentiæ, nisi quod maiore intentione, diligētia, explicatione, motu

& cum amplificatione proferuntur.

Item si ea velle videamur, & sedulo querere quæ audiētibz sunt vtilia, vel pro viris bonis laborare qui ipsis vtilēs & boni sunt. Plus autem prodest spem aliquam futuræ vtilitatis ostendere & benefaciendi in posterum voluntatem constantiamque, quam beneficiorum memoriam renouare.

Ad odium concitandum omnes contrarij loci sumendi sunt.

De locis inuidia

Inuidiæ motus acerrimus est, eiusque loci sumuntur a qualicumque præstantia, dignitate vel fortuna acquisita vel acquirenda præsertim facile & immerito, eiusque magnitudine & opportunitate ad maiora perueniendi, item ab insolētia & superbia ipsius fortunati. Solent enim homines inuidere florenti fortunæ & commodis aliorum, maximè autem superbis & paribus vel inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos verò euolasse dolent.

Modus autem sedandi hunc motum est, ostendere magno labore ea & periculis parta nec ad proprium commodum, sed ad aliorum vtilitatem esse collata, atque ipsum fortunatum communem, familiarem, benignum, liberalem, minimè elatum, minimè avarum, minimè appetentem esse & gloria non delectari: item minuere fortunam, vt miseris laboribusque permista esse videatur: item communicare honorem cum aliis, ambitionis omnem suspicionem a se remouere: extollere auditorum industriam, suâ deprimere.

Et similiter omnium permotionum loci ex ipsa ratione & sapiētia eruendi & memorię inscribēdi sunt.

De elocutione secunda translationis parte.

Elocutio est quæ res excogitatas & animo dispositas dilucide exponit, ornat, variat & amplificat, omnibus

omnibus propriis eloquendi modis maximeq; com-
modis, oratoris intentioni subserviens.

Complectitur autem rationem Grammaticam, fi-
guras, modosque variandi & dilatandi orationem.

Ratio autem hæc Grammatica electionem verbo-
rum collocationem & conclusionem continet.

*De Verbis eorumque electione, collocatione &
conclusionem.*

Verba sunt aut simplicia, aut coniuncta siue conti-
nuata. Simplicia vel sunt vsitata propria, vel trãsla-
ta & nouata. Translata siue nouata sunt quæ à simi-
litudine vel vicinitate quadam siue naturæ siue signi-
ficationis, loco priorum assumuntur. Vt cû ebrius
proprio vsitato loquendi more significet potionis co-
pia siue fumis obrutum. Si quem dicimus studiorum
amore ebrium, innuere intendimus in studiis totum
esse, neque aliud ferè quicquam cogitare quam quod
studia suadent.

Continuatio verborum est plurium constructio ad
sententiam aliquam efficiendam complendamque.
Continet autem collocationem & modum distin-
guendi & concludendi.

Collocationis est componere & construere verba
aptè secundum Grammaticæ artis & constructionis
siue syntaxeos vulgaria præcepta & alios quoscûque
elegantia modos ex probatissimis autoribus partim
collectos partim diligenti obseruatione notandos,
vt sit iuncta oratio coherens, lenis æqualiter fluens
& elegantia plena.

Modus cõtinet vocis moderationem, & verborum
commodam conclusionem ad interspirandum ab I-
socrate primum obseruatam & demonstratam, vt au-
ditores, verborum quasque coniunctiones & senten-

tias debita conclusione vocisque moderatione commodè distinctas facilius clariusque percipere possint. Vocatur autem huiusmodi in oratione distinctio, commata, cola & periodi.

Colon integram quandam sententiam includit.

Cōma distinguit partes siue membra coli.

Periodus plura cola comprehendit.

In electione autem siue delectu verborum, primū de simplicibus, deinde de eorum coniunctione agendum est. Et simplicia quidem siue vsitata propria siue translata cōmodè, ea eligenda sunt, quæ maximè congrua & aptissima videtur ad vim & naturā rei propriè exprimendam. Omnino autem oratori sollicitissimus vitandus est, neque iis utendum, quibus iam communis cōsuetudo non utitur. ut reapse pro re ipsa, nisi forte auditores siue iudices sint antiquarij: valde enim illa causa nocent, auocant animos auditorū, & attentionem dissoluunt. Sed imitandi sunt ex antiquis Cicero, Terētius, Cæsar, Liuius, Valerius Maximus, Suetonius Quorum sermone alluesacti, ne cupiētes quidem poterunt loqui nisi latinè purè & non molestè. In translatione verborum cauendum est ne nimia sit: ne maius vel minus contineat quàm res postulat: ne in sit turpitude: quæ quidem ut castiores vel honestiores auditorum aures ferit, ita nimio sæpe risu excitato nocet. Præterea si longius petita vel absurdior duriorque videtur translatio, præposito verbo (ut ita dicam) quandoque mollienda vel excusanda est. ut voluptas rationi inimica, mentis (ut ita dicam) perstringit oculos.

Constructionis autem delectus siue elegancia propriaque maximè commoda ex syntaxi, & optimis quibusque autoribus prudenti iudicio sumenda est ut diximus.

Figura est loquendi forma ad aliquem usum necessariam vel utilem, siue ad venustatem nouata, & præter vulgarem modum assumpta, vel notabilem aliquam proprietatem habēs præter simplicem significationem.

Omnes enim figuræ vel ad grammaticam propriè pertinent atque usum ornatum & fecunditatem linguæ latinæ absoluant complentque, vel in arte rhetorica plurimos sensus præstant, & subtilitates quæ ad docendū, exprimendum, notandum, simuladum, dissimulandum, tegendum, ad afficiendum, illustrandū, variandum & ornandum utiles & necessariae sunt.

Earum verò omnium partim singulis in verbis & eorum aliqua mutatione spectantur, quas dictionis: partim in verborum coniunctione, quas constructionis vocant: partim in natura vi & ratione significationis.

De figuris dictionis.

HÆ figuræ sunt prosthesis, apheresis, proparalepsis, apocope, epenthesis, syncope, ectasis, systole, diaeresis, synæresis, synalæphe, echlipsis. antistæchon, metathesis & eiusmodi aliæ.

Prosthesis

Est cùm litera vel syllaba ad principium dictionis adponitur: vt gnatus pro natus.

Apheresis

Est ablatio literæ vel syllabæ à principio dictionis: Vt ruit pro eruit, ponere pro deponere.

Proparalepsis

Est accessio literæ vel syllabæ ad finem dictionis: Vt conueller pro conuelli.

Apocope

Est abscissio literæ à fine dictionis: Vt videbo quid ceptent consilij pro consilij. Dic pro dice.

Epenthesis

Est cùm in medio dictionis, litera vel syllaba inter-

terponitur. Vt maioris pro maioris, induperator pro imperator.

Syncope.

Est cum è medio aliquid aufertur. Vt amasti pro amauisti, dixisti pro dixisti.

Ectasis.

Est productio syllabę natura breuis. Vt exercee; Diana choros.

Systole

Est correptio syllabę quę natura longa est.

Diæresis

Cum diphthogus siue vna syllaba resoluitur in duas syllabas. Vt aulai pro aulę, aeneus siue aheneus progenus. Huic contraria est synæresis. Vt eripes pro æripes.

Synalæphe & Echthlipsis.

Cum vel vocalis sola ante vocalem comprimitur siue deletur, vel vocalis cum consonante eliditur. Vt mulc' ill' & terris iactatus & alto.

Antistice. hon.

Cum littera pro littera ponitur. Vt olli pro illi.

Metathesis

Est transpositio quędam litterarum. Vt tymbre pro tymber.

Hęc figurę ad artem poeticam maximè spectant: nihil verò ad rhetoricam, tantummodo vt sciat orator eas in lingua latina esse & poeticę licentię familiares: possitque iis vti, (si quando commodum videtur) ad oblectandum auditores ad iocum, ad ironiam & mimesin de quibus postea.

Figurę autem constructionis grāmaticę earumq; definitiones & exempla ex syntaxi & probatis autoribus petenda sunt.

De figuris significationis.

Hęc non modò vsum linguę latinę & elegantiam docēt sed nonnullam oratori vtilitatem pleręque omnes

omnes præstat, quædam verò artis oratoriæ omnino propriæ sunt, ex his omnibus aut quæcunque significatione habent translaticiam, aliam scilicet sub cortice latentem, quam verba ex sua natura præ se ferunt, tropi vocantur, suntque aut dictionis aut orationis. Reliquæ verò, si comptiores vel insigniores sunt, schemata dicuntur, in quibus nõ est necesse propriam significationem mutari.

De tropis dictionis.

H sunt metaphora, metalepsis, metonymia, antonomasia, lyneccdoche, onomatopœia, periphrasis, abusio. Metaphora

Et cum vox à sua proprietate transfertur ratione cuiusdam similitudinis ad rem & significationem nõ propriam. Vt sentite, tenere, videre, pro intelligere. iteratum mare. ferreum pectus. oblatrare pro obirectare. procella pro periculo. latinè dicitur translatio.

Metalepsis.

Latinè transumptio est cum nomen assumitur ab effectu siue virtute rei. vt pallida & gelida mors. vinum calidum, frigida cicuta quia frigefacit corpora.

Ad hanc pertinent epitheta quæ a natura & qualitate ducuntur. Vt candida nix quibus tamen in oratione rhetorica non valde vtendum est, nisi emphasin habeat, vel ad elegantiam, delectationem & ornatum facere videantur.

Metonymia.

Latinè transnominatio est cum vicinum nomen pro vicino sumitur, vel autorum siue inuentorum nomina pro rebus inuentis. Vt scepra pro regno. fasces apud Romanos, pro imperio siue consulatu. clauis pro officio siue potestate. Venus pro libidine. Bacchus, pro vino. Moles pro lege. Dat Galenus opes &

Iustinianus honores. Sine Cerere & Baccho friget Venus.

Antonomasia.

Latinè nominis permutatio cum patronymicum vel appellatiuum nomen loco proprij ponitur, vel cū generali nomine vnus maximè princeps significatur. Vt Tydides pro Diomede, Senex pro persona heri apud Terentiū, Seruator pro Christo. Poeta pro Homero vel Virgilio, Philosophus pro Aristotele. Item si Ciceronem nominemus eum qui eloquēs est. In quo tamen etiam est metonymia.

Synecdoche.

Latinè cōprehensio, siue intellectio secundum Ciceronem, est cū ex vno plura intelligenda sunt, siue ex alio aliud. Vt Hispanus miles pro Hispani milites, tectum pro domo. Fit autem pluribus modis.

Aut enim totum parte comprehenditur, siue vno plura. Vt militem conscribere pro exercitum conscribere. Sic abundat porco agno gallina caseo.

Aut totum pro parte sumitur. Vt miseri nunc & infelices Belgæ, non omnes tamen.

Exercitus cæsus vbi plurimi interfecti.

Aut continens pro contento. Vt ciuitatem percussit gladio. Roma rerum domina.

Aut cōtentum pro continente, vt deuastatur Franci, pro Francia.

Aut materia ponitur pro forma, vt ferrum pro gladio, Auena pro fistula.

Aut species pro genere. Vt pontus pro mari.

Aut ex præcedentibus intelliguntur sequentia. Vt fuimus trōes, pro debellati sumus. fuimus scælices pro iam actum est de nobis vixerūt pro mortui sunt.

Onomatopœia.

Est noua nominis fictio a sono, à similitudine naturæ & morum vel alia quauis proprietate sumpta. Vt bombardæ. Taratantara pro tubæ sono.

At tuba terribili sonitu taratantara dixit. Syllaturire pro syllam imitari velle. Itē patriſſare. Et quæcun que alia deriuationē effinguntur.

Periphrasis

Est circūlocutio nominis siue circuitio quæ pluribus verbis fit. vt ars bene differendi & iudicandi pro Dialectica. Sylla admonuit optimates cauerent à puero malè præcincto, Iulium Cæsarem indicans.

Abusio

Est cum abutimur vocabulo: vel propter necessitatē & vocatur catachresis. Vt piscina pro amplo in balneis vase quo lauantur: vel amplificandi & exaggerandi gratia. Vt vir incredibili humanitate, latro pro improbo, auaritia pro parsimonia, medicus pro eo qui medicinæ principia tantum degustauit. vocaturque hæc auxesis, & si nimia est fidemque rei excedit, hyperbole. vt vox astra ferit, licuisset lunam digito contingere: Vel minuendi siue extenuandi & detrahendi gratia. Vt multiloquum nominando qui eloquens est, item tardiloquum qui mutus est. frugalitatem sumendo loco auaritiæ, erratum dicendo quod scelus est. Et vocatur hæc tapinosis, propriè quidem si detrahendi causa fit: si verò nimia est dicitur miosis latinè extenuatio incredibilis. Vt si attigisse modò dicamus qui suggillauit.

De tropis orationis.

TRopi orationis sunt allegoria eiusque species ænigma, paræmia, ironia, sarcasmus,

Allegoria.

Est cum tota quædam sententia translata habet significationem atque aliud verbis ostendit, aliud sensu. diciturque perpetua metaphora. Vt fenestram aperire, pro occasionem siue opportunitatem & ansam

præbere. Item omnes libri Mosis allegoricè conscripti præter vulgarem verborum sensum, aliū interiorē sub cortice latentem habent. Ad hanc pertinent omnes parabolę.

Ænigma

Est obscurior allegoria. Vt dimidium plus toto.

Parœmia

Latinè adagium est dictum celebre adumbratum habens sensum, minus tamen quam ænigma perceptu difficilem. Vt dignum patella operculum. similes habent labra lactucas.

Ironia.

Latinè irrisio cum id quod re ipsa contrarium intendimus, verbis concedimus in speciem siue aliter nominamus, atque ita tamen eloquimur, vt aliud dicere nos, aliud sentire & innuere appareat. Vt credēdū est, hic dixit, Atticus nimirum testis. inuentes medacissimum & corruptissimum esse qui dixerit. Item si prodigos & nepotes, homines frugi nominemus. Huic vicina est mimesis cum alicuius gestum siue verba & loquendi modū representando atque imitando deridemus.

Sarcasmus.

Est acerba irrisio cum victo quis insultat, vel misero calamitatem exprobrat, Vt apud Virgilium, En agros & quam bello Troiane petisti, hesperiam metire iacens. Item illud reginæ Scythiæ ad Cyri Persarum regis occisi caput, Satia te sanguine quem sitisti.

Troporum autem omnium plurima est utilitas, & Cicero quidem dicit translationem, si sumpta est ratione & prudenti iudicio, magis etiam delectare quàm verba propria. Cuius ratio fortè sit, quia ingenij specimen est transilire ante pedes posita: vel quia is qui audit aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: vel quod sensus maximè tanguntur varietatis quadam attentione. Quæ verò horum exempla maximè in vŭsunt, quomodo & à quibus rebus & verbis sumi aptissime

simè & quammaximè cōgruenter excogitari possint,
doctrina & iudicio percipiendum est.

*De figuris qua significatione propria minimè muta-
ta nonnihil utilitatis etiam adferunt arti ora-
ria, licet præcipue ad usum lo-
quendi pertineant.*

HÆ sunt emphasis, pleonasmus, transitio, parēthe-
sis, repetitio, anaphora, alyndeton, homœopto-
tō, homœoteleutō, hypallage, paronomasia, eclipsis,
apophosis.

Emphasis.

Latine expressio est cū vel vno verbo cui dignitas si-
ue vis quædam rationis & communis sensus inest, au-
toritatem nostræ sententiæ constituimus fidemque
facimus, vel aliquid aliud quod latet exprimimus, si-
gnificamus siue efficimus. Vt ipse dixit. Quo quidem
dicto discipuli Pythagoræ significabāt nihil amplius
de eo quarendum siue dubitandum esse, quod ipse ni-
mirum sapientissimus & indubitatæ autoritatis, phi-
losophus dixisset. Sic Aristidis est iudicium. Item ipse
Apostolus Paulus scripsit.

Pleonasmus.

Vbi verba quædam abundant, vel minimè necessaria
& ex ipso sensu intelligenda adduntur. Vt sic ore lo-
quuta est. Hisce oculis vidi, quod tamen ad emphasim
quoque pertinet.

Transitio.

Cum ab eo quod dictum est ad reliqua transituri ad-
monemus quid restet dicendum.

Parentesis.

Est significationis cuiusdam interpositio declarandi
vel excusandi, testandi, exclamandi, admonendi, eri-
gendi, auertendi, vel aliquid aliud subindicandi causa,

alij sententiæ siue orationi inserta. Vt Regem non faciunt opes non frontis nota regiæ: Rex est (vt inquit Seneca) qui posuit metus & diri mala pectoris.

Repetitio.

Figura repetitionis est cum eadem vox vel sententia repetitur: idque vel simpliciter. Vt virtute parâda est nobilitas, virtute parta immortalis est veramque in se laudem habet. Tuta frequensque licet sit via crimen habet. Elegantia repetitionis & venustas oblectat imprimis efficitque aliquid in auditorum animis quo attentius rem considerent. Vel si cum emphasi quadam repetatur. Vt eo tempore consul erat consul: id est prudens fortis constansque qualem decet esse cōsulem. Est hic non modo comparatio sed tacita quadam officij descriptio, quæ consuli odium concitat maximè, si contra ipsum fiat oratio. Item ad illud tempus Carolus erat Carolus, id est sui similis. Vel si casu siue alio quocunque modo in se vel in significatione non nihil mutata. Vt qui nihil in vita habet iucundius vita, is cum virtute non potest vitam colere. Item venire præstat quam venire. Nescio quid dicam nō possum soluere dicam. Delige quem diligas. Amari iucundum si nihil insit amari. Vel etiam cum sepius eodem nomine siue vocabulo in principio plurium versuum repetito, plura de vno referuntur. Vt ille dicebat, ille faciebat, ille iubebat, ille administrabat, ille regebat omnia. Verres calumniatores adponebat, Verres de causa cognoscebat, Verres pronuntiabat. Anaphoram vocant vel epanaphoram.

Alyndeton.

Est cum plura verba sine coniunctione cohærent. Vt in illo Cæsaris dicto. Veni, vidi, vici. Latini articulum vocant, Polylyndeton contra plures coniunctiones habet.

Homœoptoton.

Est quæ similitudinem casuum habet eodem sono finientium. vt. vir affluens vberissimo ingenio, diffuens nimio otio. Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis Quocunque aspexisti, vt furæ, sic tuæ tibi occurrunt iniuriæ.

Homœoteleuton.

Est cū in verbis aliisue vocibus commota aut cola similitudinem soni habent. Vt ornatè dicere, elegāter scribere.

Hypallage

Est cū inuerso rerum ordine sententia profertur. Vt apud Ciceronem, Quis alligauit generum meum gladio? Et ventos iussit velis dare clauibus austros.

Paronomasia.

Cū literarum quadam commoda mutatione siue transpositione vox in cōtrariam significationem vertitur. Vt non honori mihi est sed oneri. Non orator sed potius arator dicendus est Non philosophus sed philologus.

Eclipsis.

Cum in oratione defectus est alicuius verbi vel nominis & casus. Vt in Terentio? Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non?

Apostrope.

Latinè reticentia, cū incisa propter affectum aliquem siue animi commotionem sententia non integra profertur. Vt ego te furcifer si viuo: sed isthuc quicquid est primū expedi. Ter. Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

De figuris significationis quæ ad rhetoricam propriè pertinent.

Sunt præterea aliæ figuræ artis rhetoricæ omnino propria: quarum quædam utroque modo, nunc ad ornandum amplificandum affectusque excitandos

adhibetur nunc ad argumentandum. Interrogatio, subiectio, exclamatio, dubitatio, paradoxo, proioposia, ὑπόφασις, noema, pathoposia, pteritio, explicatio, definitio, explicatio, distributio, cōparatio, ampliticatio, cōgeries, incrementū, correctio, epiphonema, eleuatio, concessio, paradiastole, cōtentio, admonitio, licentia, commutatio, translatio, gradatio, ratiocinatio, hypotyposis, ætiologia, permissio, communicatio, inuersio, relectio, antipophora, abiectio, dilemma, collectio, reuersio, elusio, occupatio.

Quid sit interrogatio.

Est cum venusta quadam & apta interrogacione utimur, vel uili & graui. Ut quorsum hæc tam multa? Ut intelligatis &c. Qui sic intrabas hospes an hostis eras? A rebus gerendis senectus abstrahit quibus? an iis quæ iuuentute geruntur & viribus? nullæne igitur res seniles sunt, quæ vel infirmis corporibus animo tamè administrantur? Adeone igitur mori miserum est?

Subiectio.

Cum ipsimet nobis respondemus, vel cum omnibus siue pluribus argumentis quæ contra nos faciunt vel responderi possunt interrogando adductis confutationes sigillatim subiicimus. Ut si ad superiorem interrogacionem consequenter respondeamus. Minimè profectò: huius enim mortalis & miserae uitæ exitum uita excipit æterna & beata. Quid existimè, quid cogitè quod literas à te nullas acceperim? an te fuisse occupatum? sed otiosè in foro deambulasse constat, an ægrotu? nuptiis interfuisti, an meas tibi redditas non fuisse? perlatas scio. quid igitur? quid uis malo quam te mei oblitum amicitia nostræ ualedixisse. Ad hanc figuram quandoque uilis est ironia & tropi.

Exclamatio.

Cum o' particula aut simili interiectione utimur exclamando. Ut o tempora, o mores, o paterna claritas oblite, o fœlix si te tua Roma videret. o me miseru.
o fortu-

Ø fortuna viris inuida fortibus quam nõ æqua bonis
 præmia diuidis Sen. **Ø** superbiam inauditam: alios in
 facinore gloriari, aliis ne dolere quidem impunè li-
 cere. Nam quis est pro deũ fidem atque hominum,
 qui velit vt neque diligat quenquam, nec ipse ab vi-
 lo diligatur, circumfluere omnibus copiis & in om-
 nium rerum abundantia viuere? Hæc enim tyranno-
 norum vita est nimirũ Cic. Hei mihi qualis erat quã-
 tum mutatus ab illo &c. Virg. Ad hanc etiam perti-
 net obtestatio, imprecatio, ominatio, inuocatio nu-
 minis diuini.

Dubitatio.

Est cum nos dubitare siue nescire vel modestiæ cau-
 sa impares alicui rei esse significamus. Vt haud scio
 vtrum crudelitas nominanda sit vel immanitas. Verũ
 magis admirandum sit ambigo vel illius tãtam fuisse
 impudentiam vel huius tantam modestiam.

Eloquar an sileam. Quò me vertam nescio. Tan-
 ta fuit opportunitas vt illud nescio quid, non fortui-
 tum sed diuinum videretur. Genus hoc sermonis pos-
 tum in hominum veterum autoritate & eorum illu-
 strium, plus nescio quo pacto videtur habere grauita-
 tis. Sed quis ego sum? aut quæ est in me facultas? do-
 ctorum est ista consuetudo.

Paradoxon

Est cum admiramur vel præter opinionem quid no-
 bis euenire significamus. Vt nunquam fore credidi-
 iudices, vt huius viri sinceritas & fortitudo domi mi-
 litariæque spectata torquæ manifestis vestigiis vbique
 impressa in dubium reuocaretur.

Prosopopœia

Cum personam fingimus vel rei inanimatæ sensum
 tribuimus, vel absentem siue mortuum inducimus lo-
 quentem. Vt fama, inuidia, fames, finguntur & descri-
 buntur apud poetas. Item sanguis interfecti clamat
 in cælum.

Est dictum aliquod celebre siue sententia & præceptum pertinens ad mores variosque vitæ casus. Ut fronte ac vultu simulatio facillè sustinetur. Item ad hanc pertinent prouerbia omnia & dicta clarorum virorum. Ut amicus certus in re incerta cernitur. Enn. Sera nunquam est ad bonos mores via. Sen.

Noema.

Latinè intellectus: cum ex eo quod dicitur latius aliquid intelligendum est. Ut si verba ad significandam rem quampiam desumpta sint ex loco aliquo cõmuni, qui nimirum generalem rationem in se habet.

Pathopœia.

Est quæ per motionem aliquam continet & affectus siue passiones animi mouet vehemētiores, præsertim doloris, cõmiserationis, misericordiæ, iræ & indignationis. Huius quoque species sunt exclamatio, deprecatio, vota & similes.

Præteritio

Cum quasi prætereundo aliquod ostendimus, vel omittere simulamus, quod maximè exponimus. Ut Cicero pro Milone. Nihil dico quid respublica consecuta sit, nihil quid nos, nihil quid boni, nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc facto natus est, ut ne se quidè seruare potuerit quin vnà rempublicam vosque seruaret. Est hic etiam fere noema. Ostendit enim obiter & rectè ad intelligendum proponit, pessimum fuisse Clodiũ, & perniciosum ciuem publico & magno omnium bonorum commodo interfectum à Milone. Itè non dicam pro quantis beneficiis qualem mihi gratiam retulerit. Ex præteritione illa & ex quantis, paruum vel nullam fuisse remunerationè colligendũ est.

Expolitio.

Est quæ eandem sententiam commutatis verbis ornatius repetit, siue explicat ab autoritate scilicet, exemplis, sententiis aliisque rationibus, & argumenta & proba-

probationes amplificando subinde exornat locupletatq;. Vt Si enim isti callidi rerū æstimatores prata & areas qualdam magni æstimāt, quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest, quanti æstimanda virtus, quæ nec eripi nec surripi potest vnquam, neque naufragio, neque incendio amittitur, nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur.

Definitio.

Est cum sententiam non simpliciter neque nudā sed ratione aliqua siue definitionis explicatione communitam proponimus. Vt non est hoc boni ciuis, sed seditionis: bonus enim ciuis prodesse cupit ciuibus quantum potest nocere nemini. Non fuit hoc magnanimi sed tumidi: magnanimus enim nec insolescit rebus secūdis nec deicitur aduersis. Non est hoc Principis sed tyranni: bonus enim Princeps non sibi sed populo gerit imperium.

Explicatio

Ea etiam laudanda eoque nomine, digna cēsenda est explicatio, quæ rem explicat subiunētaq; ratione confirmat. Vt hoc præstat amicitia propinquitati: quod ex propinquitate beneuolentia tolli potest, ex amicitia non potest: sublata enim beneuolentia, amicitia nomen tollitur, propinquitatis manet.

Distributio

Est totius in partes siue membra diuisio. Vt si sapientia vsus necessarium pluribus rebus quæ sine sapientia administrari non possunt recensendis demonstramus. Ad hanc pertinet dialysis, vt iudices partim odio inducti partim pecunia corrupti.

Comparatio

Est similitum inter se collatio vel dissimilium, parium vel imparium eiusdem vel diuersi generis, vel speciei cum genere, ad ornandum vel ad argumentandum. Vt quemadmodum Hercules orbem terrarū à monstris, sic Erasmus latinam linguam à barbarie vindicauit. Ille obscurus hoc præstitit, tu nobilis non facies? Mu.

lieres multæ vitam etiam pro nihilo duxerunt virtutis amore: tu & vir & literis eruditus in voluptatem te abiicies? Item Scipio vir sapiētissimus Tiberiū Gracchum rempublicam mediocriter labefactantem priuatus interfecit: Catilinam orbem terrarum eade atque incendio vastare cupientem nos consules perferemus? Item fures suspensio plectuntur, peculatores prouinciarum honore afficiuntur. Item cum omnes scientiæ plurimum vtilitatis adferant tum in primis medicina. Item illud Ciceronis: Negat intueri lucem fas esse quæ a se hominē occisum fateretur. in qua vrbe tandem hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum iudicium vidit de capite M. Horatij fortissimi viri qui nondum libera ciuitate tamen populi comitiis liberatus est cum sua manu sororem interfectam fateretur. Videndum tamen hic est fueritne melius alio exemplo vti quam isto. in quo ingens maximumque & certissimum beneficium meritūque periclitantis Horatij iudicibus sese offerēs ab vna parte: & ab altera indignitas sororis quæ priuatum dolorem publico gaudio, amorem proci, patriæ præferbat, nocere parum causæ Milonis videntur in qua non est par ratio. Quod admonere volui, vt si minus ita videatur, tamē coipso studiosos excitarem ad eiusmodi omnia acutē & diligenter pensanda.

Amplificatio

Amplificatio quæ & exaggeratio dicitur & à Cicero-
ne grauior affirmatio, est cum id quod summam si-
ue generaliter & simpliciter dictum est, amplius de-
inde augendi, extollendi vel extenuandi, deprimendi
siue abiiciendi gratia exaggeramus: causas rei, species,
partes, circumstantias, antecedentia, comitantia, con-
sequentia & effectus referendo enumerandoque cum
emphasi atque inter se comparando: vel congerendo
plura verba maximè propria & naturam rei exprimē-
tia: vel accumulando modos, argumenta & rationes:
vel

vel cum affectum excitatum maiore porro affectu eiusdem generis penitus imprimimus, vel sedatum extirpamus. Quatuor itaque sunt amplificandi modi qui tamē etiam coniungi possunt. Ut si in luxu perditum inuehimur, & præcesserit, eū bona omnia dilapidasse, eo confirmato, ita subsequatur: Hic igitur heluo nequissimus quicquid vel hæreditate parentum & cognatorum obuenerat, quicquid ex vxoris amplissima dote accesserat, quicquid ex legatis quod nō erat exiguum, quicquid probi adolescentes filij optimaque vxor labore & industria acquisuerant, aurum, argentum pecuniā omnem, vestes, supellectilia, seruos, fundos, agros vnā cum ipsis villis, instrumentis & pecoribus, breuiter rem vniuersam: commellationibus, lussibus alea nocturnis perpotationibus: foris in popinis, in ganeis, cum vxor domi liberique fame contabescerent, alter etiam filiorum ex febre melancholica periculosē decumberet: paucis diebus decoxit, abliguriuit, absorbuit, vt ne teruncium quidem sibi miserisque suis reliquuum fecerit. Admonere operæ pretium est si fortē diligentius ratio habenda est vt ne quid vel minimæ laudis accedat, etiam de liberorum probitate tacendum esse si vxor eiusmodi est vt commendari non possit.

Est autem hæc figura omnium maximē utilis. Vbi que enim decet expeditque oratorē intentum esse ad protrudenda sua, & deprimenda ea quæ aduersarij sunt: atque summa eloquentiæ laus est inquit Cicero amplificare ornādo. Ad hanc pertinent dilatationes quęcunque emphasin habent, & non tam ad pompā quam ad aciem adhibentur. Item plures alię figurę: vt congeries, incrementum, ratiocinatio, comparatio, eleuatio, correctio, hypotyposis.

Congeries.

Quando plura verba & sententię eiusdem ferē ponderis vel species ad vnā rem significandā coacer-

uantur. Vt quæ tua mens, qui oculi, qui ardor animi, quid cupiebas? Nec verò ille in luce modo atque in oculis ciuium magnus sed intus domique præstantior, qui sermo, quæ præcepta, quæta notitia antiquitatis, quæ scientia iuris augurij, multæ etiam vt in homine Romano literæ, omnia memoria tenebat non domestica solum sed etiam externa bella. Quæ omnia congregata sunt ad demonstrandam eius præstantiam. Item de Catilina: Animus subdolos, audax, vanus, cuiuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens.

Incrementum.

Est cum plura ad vnam rem verba congerentes, non tamen eiusdem significationis, gradatim exaggerando ascendimus. Vt percussit, sauciauit, occidit. Fit etiam pluribus sententiis. Vt Si enim aliena appetere peccatum est, si decipere nefas, si furari scelus suspendio dignum, si expoliare egenos nefandum: Quid de istis peculatoribus & expilatoribus dicemus, quo nomine & pœna digni sint, qui miseri populi sanguinè quotidie exugunt, & non patriæ respectu, non amore religionis, sed impio & scelerato prætextu animos ad arma concitantes, vtilitatis suæ & quæstus causa, a pace auersos tenent.

Correctio.

Cùm id quod dictum est, alio verbo vel ratione magis idonea adferenda corrigimus, vel melius dici & fieri potuisse ostendimus. Vt non sunt illi probi ciues sed improbi, immo scelerati & impij. Quare hoc quidem præceptum ad tollendam amicitiam valet: illud potius præcipiendum fuit. Cic. in Lælio.

Epiphonema.

Est amplificatio siue gratulatio quædam in fine addita ad augendam admirationem siue magis ornandum quod propositum est. Vt hoc verè regium est prodesse miseris, supplices fido lare protegere. Hoc optimi & veri principis cõsulere reipublice Latinè acclamatio.

Eluatio

Eleuatio

Cùm de indiſta res magni ponderis eleuamus, quò maiora etiam videantur, & maiore attentione expectentur quæ ſecutura ſunt. Vt leuia ſunt hæc in iſto perditiffimo nebulone: furtum commiſit non ſemel, videatur fuiſſe neceſſitatis: in adulterio depræhenſus eſt ſapius, tribuatur ebrietati & mulierum illecebris &c. Item parum eſt in hoc viro doctiſſimo callere varias linguas, tenere artes liberales: parua ſunt ea inquam, ſi comparentur cum mirâda eius ſapientia. Ita enim &c.

Conceſſio paradiſtole

Conceſſio eſt cùm concedimus aduerſario quædam minoris momēti, vt reliqua exaggerari magis poſſint. Huic ſimilis eſt paradiſtole. Vt bonus cuius opinione labi poteſt fateor, ſed volūrate à republica diſſidere non poteſt. Fabius cunctator eſt ſed idem diligens prudensque minimè negligens eſt. Contentio Cùm per contrarium exaggeramus noſtram ſententiam. Vt non defenſores ſunt patriæ ſed proditores, non religionis cultores ſed euerſores. Nulla ſalus bello pacem te poſcimus omnes. Item aut enim nemo, (quod quidem magis credo) aut ſi quiſquam ille ſapiens fuit. præcedere aut ſubſequi debent rationes quibus ſapientia eius demonſtretur.

Admonitio.

Eſt quæ adiuncta rationis demonſtratione ſiue diſtinctione ſit. Ad hanc pertinet precatio, obiurgatio & auerſio quædam ne quid præter debitos fines fiat. Vt valde tibi videndum arbitror: ne cum te ſapientia excellere & apprimè quæ recta ſunt ſcire conſtet, facere ea nolle videaris. Item perutiles ſunt libri Ciceronis quos legite quæſo ſtudioſè vt facitis. Ne pueri ne tanta animis aſſueſcite bella. neu patriæ validas in viscera vertite vires Virg.

Licentia.

Cum liberiore modo eos quibus reuerentiam debemus alloquimur: adhortando, commonendo vel obiurgando cum quadam gratia. Ut venustissime Dauus. Terentiaaus. Simonem herū suum: Et quod dicendū hic fiet tu quoque perparce nimium, nō laudo. Quocirca commotus Simo & subdubitans de schemate illo rhetorico, veteratorem eum nominat.

Communitio

Est contrariorum transpositio. Ut esse oportet ut viuas, non viuere ut edas. Item, tu contra amicis inexorabilem, inimicis te placabilem præbes.

Translatio

Cum causa rei in locum aliquem digniorem transferatur, & ex eo rationes & argumenta ducuntur. Ut si Cicero Marcellum, qui sibi perpetuum exilium decreuerat, hortetur, ut Romam redire velit: si minus sua ipsius, tamen reipublicæ causa, quæ tam sapientis viri consilio carere diutius non possit: item optimi sui fratris causa, cui maximè expediat eum redire. concedat igitur tum reipublicæ utilitati tum deprecationi amicorum & assiduis vnicui fratris lachrimis.

Gradatio

Cum ab aliis ad alia quasi per gradus pergentes, effectum ex effectu continenter ducimus. Ut secundæ res efficiunt siue pariunt negligentiam: negligentia temeritatem: temeritas euertit homines.

Ratiocinatio

Cum ratiocinando aliud ex alio colligendum proponimus, vel ex assumpto aliquo causæ nostræ cōueniēti argumentamur. Ut tu istis faucibus istis lateribus ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere. Hic colligere est (quod quasi ad viuū à Cicerone depingitur) quantum vini Antonius vir robustus ingurgitauerit, qui tali loco se à vomendo

continere

continere non potuerit.

Item Omnes quorum vita à sceleribus non abhorret, si magno aliquo affectu ducuntur, facile & libenter sceleris ansam siue oblatam occasionem arripere solent. hūc igitur ab homicidio minimè alienum, capitali odio, vindictæ cupiditate, spe potiundæ pecuniæ in tâta opportunitate inductum, facinus hoc perpetrasse & inimicum suum occidisse non indubitanter adseuerandum esse videtur.

Hypotyposis

Latinè suffiguratio est cùm res non simpliciter narratur, sed vel ex circumstantiis vel eo gestu & loquendi modo ita exprimitur, vt quasi oculis subiecta videatur & depicta. Quod maximè valet ad tractationem rhetoricam.

Ætiologia

Cùm causam exponimus, vel aliquam excusationem cur ad dicendum præcesserimus.

Permissio

Cùm iudicibus aut iis, ad quos habetur oratio quædã explicanda & diiudicanda relinquuntur. Vt dixerit sanè, sed non ista fuit eius mens & sententia.

Communicatio,

Communicatio duplex est, prima si cum iudicibus vel aduersario deliberet orator, siue cõsiliium eorum exquirat. Vt vos hic appello iudices in eiusmodi causa quid aliud faciendum fuit? Altera cum duo cõtraria, eiusdem effectus ratione cõnectuntur, & inter se quasi communicantur: vt vel eo modo alterũ eorum parũ subleuetur. Vt pariter in imperio nocent seueritas & nimia lenitas.

Inuersio.

Est cùm inuertimus argumentũ aduersarij, vt pro nobis facere videatur. Vt dixisti inquis ergo fecisti. immo contrã quia dixi, ergo non feci: si enim fecissem non dixissem.

Item misera medicina, quia semper inter ægros versatur: immo fœlicissima quia opem fert inermis. Non est addiscenda rhetorica: docet enim ornare verba. immo ob id ipsum addiscenda est maximè quia sermonem exornet.

Reiectio

Cùm aliquid reiicimus, quasi minus necessarium vel indignum, vel à causa alienum, vel propter rationes præcedentes. Nihil igitur afferunt qui in re gerenda versari senectutem negant. Sed non est ea referre necesse quæ ad causam hanc minus pertinent.

Antipophora

Est simplex respõsio prompta & expedita, quæ statim quæstionem vel argumento firmiore soluit tollitque vel ratione aliqua frangit. Vt illum dicis in Italia tunc occisum: hic ergo cum eodem tempore in Germania fuerit non potuit occidisse. Item fecit, sed utilitatis publicæ causa. Difficile est fateor studium iuris: sed habet plurimas maximasque utilitates. Negant ququam virum bonum esse nisi sapientem: sit ita sanè: sed eam sapientiam interpretatur, quam adhuc mortalium nemo consecutus est.

Abiectio.

Cùm personam vel eius autoritatem, existimationem, ingenium siue doctrinam iustis rationibus flocci pendentes abiicimus Vt nescis insane nescis quantas vires virtus habeat: nomen tantum virtutis vsurpas, quid ipsa valeat ignoras. Laudetur verò hic imperator? aut etiam appelletur? aut hoc nomine dignus putetur? &c. in Parad. Cic,

Dilemma

Cùm ex vtraque parte disputando rationesque explicando vel redarguendo, consilium siue factum alterius reprehendimus vel nostrum probamus. Vt si innocens est cur captiuum detines? si nocens cur non condemnas? Non admonendum eum esse censeo: nam si
 bonus

bonus est admonitione non eget, si improbus, nihil profeceris tua admonitione quam contemnet. Item si me tibi quicquam debere putas, cur mihi diem non dicis quo experiri iure possis: sin verò nec beneficio tuo, nec vlla re tibi obligatus sum, quid calumniaris quod pecunia in meam tibi non dem. Huic argumentationi affinis etiam illa est. Si nunquam liberalitatis quicquam in te contulisses, num quari de me poteras, qui tibi nihil debebam? non dices: haud æquum igitur est te nunc succensere mihi & iniurium me vocare quod cōferre desierim. Oppositæ autem sunt ad redarguendum rationes quædam mediæ, item distinctio quandoque & inuersio.

Collectio

Est quæ plures rationes continenter adducendo examinandoque & expoliendo, propositi confirmationē sententiam & conclusionem ex illis colligit. Vel quæ rationes omnes & causas rei quæ esse possent enumerando, partimque vel infirmando vel explicatione soluedo, eam quæ sola ex aliarum omnium absentia relinquitur & necessariò sequitur colligit. Ut si omnibus adductis enumeratisque modis quibus pecunia honestè acquiri potest, ac demonstrato, eorum nullo quicquam acquisuisse eum, quem ex tenui diuitem subito factum criminamur: quod reliquum est sequiturque necessariò, mala arte eum parasse diuitias colligamus.

Retorsio

Est cum quod in nobis reprehenditur siue desideratur & obieitur, idem in obiiiciente esse ostendimus. Ut tu meas requiris literas, ego tuas: tu quæris cur hætenus nihil scripserim, sed idem tibi ego & multo iustius repono: cur in summo tuo otio maiore opportunitate nihil ad me literarum dederis.

Ad hanc spectant acutæ omnes responsiones quæ par pari referunt. Ut Pompeio ex Cicrone querent;

ubi gener ipſius eſſet, quem Cæſaris partes ſequi ſciebat, Cicero intelligens dictū & pari nota retorquens, apud tuum inquit ſocerum.

Eluſio

Cū orator ioco aliquo vel ridiculo cauſam vel perſonam vel dictum ſiue argumentum excipiēs eludit.

Occupatio

Eſt cū reſpondemus tacitæ obiectiōni ſiue ad id quod obiici poſſe ſentimus. Vt At non eſt voluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus: credo, ſed ne deſideratio quidem, nihil autem moleſtum quod non deſideres. Sed hic fortāſſe aliquis pecuniæ ſtudioſior quā philoſophiæ, pauperior eſt aſtologia dicet, nō dirat ſuos ut iuriſprudētia & medicina, non eſt de pane lucrando. Immo contrā ō Philargyre, lucroſa maximè eſt. Quid enim &c. In Orat. noſtra pro cœleſti philoſ. media. Plura figurarū omnium exempla in optimis quibusque autoribus obuia ſunt. In Cicerone, Eraſmo, in orationibus literatiſſimi & celeberrimi Iuriſcōſulti Suffridi Petri Leouardiēſis,

De modis Varianda & dilatanda orationis.

PLures ſunt ad variandum & dilatandum modi. Aut enim verborum & figurarū varietate vtimur: ſententias aliis atque aliis verbis modisque proferendo & ſignificando: ad quod pertinet, ſcire propria ſynonyma tranſlatitia cuiusque rei ſignificandæ vocabula, & alias quaſcunq; verborū atq; ſignificationis mutationes: quales ſunt iratior, p iratus, doctiſſimus pro pro valde docto, vicimus pro vincemus, prædiceres, p prædixiſſes, ponere pro deponere, dixerit pro dicet, q ſcire poſſes pro quomodo ſciri poſſit. itē omnes eiſdem ſignificationiſcōſtructiones. Aut rerū varietate: enumerādo cauſas rei, effectus, ſpecies, partes comitantia

tantia sequentia: rationesque singulorum & circumstantias explicando, exaggerando expoliendoque: itē excurrando, dum vel res gestas exponimus, vel describimus loca, regiones, res & personas, vel referimus historias, tractamus fabulas, exempla, parabolas, comparationes, iudicia & similia contraria affinia, admiscemus festiua, vel laudamus siue vituperamus genus, locum communē, epithera, vel aliquid rem siue personam contingens: item plura argumenta accumulādo, multiplicādo propositiones, amplificatione gradatim ascendendo & extenuatione descendēdo: item interrogando, dubitando & similibus figuris ornando & expatiando.

Ad hanc autem variandi & dilatandi rationem cōmodē expediendam, necessarium est scire connectendi particulas & trāseūdi modos, siue formulas, quibus cōnectūtur sententiæ & de vna in aliam fit trāsitus. Cuiusmodi sunt, primum, deinde, præterea, postremo, denique, huc spectat, porro, quin, quinimo, adde his, dictum est, ostendimus, restat, reliquum est, cum & tum, inquam, quorsum hæc omnia? quid multa, ad rē redeamus, nunc pergam meque ad meum munus pensumque reuocabo, si prius illud admonuero. Magna sunt ea sed nunc maiora audietis, illa quidem vtilia, sed hæc quæ sequuntur magis necessaria, venio nunc ad illa. Dixi de genere nunc de speciebus & partibus. sed quò me rapit contemplatio, sed nescio quo pacto huc deflexit oratio, ignoscite auditores optimi dolor me rei que indignitas à proposito diuagari cogit. Et id genus alia.

De dispositione orationis specialis tertia tractationis parte.

Dispositio specialis siue collocatio est quæ prudenti iudicio & magna consideratione argumēta sin-

gula verba, rationes & omnia quæ in oratione proferenda sunt aptissimo ordine disponit collocatque, vbi maximè decent, maximam vtilitatem habent, plurimum prodesse oratori, maximè nocere aduersario possint.

Est autem huius partis non parua vtilitas. Quemadmodum enim copiosa supellectile omnibusque ornamentis ad ornandam domum comparatis, ipsa tamen dispositionis omnium aptitudo & concinnitas plurimum per se ad ornatum præstat.

Sic plurimum adiuuat remque haud dubiè meliorem facit in tâta ingeniorum varietate, & multiplici imaginatiuæ virtutis, rationis, affectuum animique passionum discursu, non modo deligere propria & cõmoda sed ea ipsa inuenta cõuenièter ordinare. Quod sanè scelicissimi est ingenij & acutissimi iudicij, totumque à prudètia dependet minimè vulgari: Namque vis rationis & naturæ hominum, verborum, sententiarum, argumentorum, rerum & affectuum cognoscenda est quid efficiat quousq; pertingat & quãdiu duret: tum in oratione vbique perpendèdum est, quid cogitet iudex, quid quouis loco eum doceat ratio, quid ex præcedentibus, quid ex consequentibus eorũq; inter se collatione collegerit & quomodo affectus sit: item quid ex ea consideratione quoquomodo prudenter, iustè, benignè, fortiter, probè, diligenter, timidè, humiliter & quasi negligenter, dicèdo, exclamando, amplificando, tacendo, omittendo, simulando vel dissimulando effici possit. Quorum quidem tanta est eaque intima prudentia & tâta copia, vt neque explicari facile, neq; describi omnia possint. Quo tamen labore etiam super sedendum potius arbitramur, vt in aliis omnibus huius scientiæ intimis arcanis ad viuum reseccandis: ne improbis patefiat quæ bonos diligentia portò & virtute consequi posse confidimus, Quamuis vt maximè sciantur, non ita tamen præstari

præstari semper possint. Vt enim rectè fiant omnia scèpè in aliis desideratur memoria, iudicij maturitas, doctrina, usus rerum & prudentia, in aliis repugnat natura. Quamobrem eloquentiæ facultas donum Dei merito vocanda est.

De actione.

Actio est vocis & corporis moderatio ad verborum, rerum & personarum & causarum conditionem accommodata.

Maximam hæc adfert vtilitatem. Nam si inter mimos & histriones quidam hoc præstât gestu quodam corporis in causis fictis rebusque ludicris, vt delectet, concilient, erigant, moueant, fidem faciant, idque alij aliis foelicius, adeoque vt roscium quendam semper optet spectatores, aliquos ne æquo quidem animo spectare possint: Quid de motu prudentis oratoris dicendum est, qui seria tractat & omnem vim, omnes gradus modosque agendi adamussim tenere debet, quæque causa ipsa adiuuat Tantum verò etiam teste Cicerone efficitur sensu quodam & ratione dicendi agendique. vt quasi mores oratoris & causæ qualitatem effingat oratio, ipsique oratores vt probi bene morati, vt boni viri esse videantur: Sicuti enim in pila ludentibus ipse motus confestim indicat in ea arte an exercitati sint & quidnam valeant: sic in dicentibus facile apparet præsertim longiore sermone, cuiusmodi sit eorum natura: an rectè instituti artibusque ingenuis instructi & quibus moribus assueti sunt, quid etiã de causa quam agunt, & ipsi existiment, & aliis existimãdum sit Præclara quidem est æquabilitas, & idem semper vultus eademque frons, quam in Socrate & C. Lelio veteres mirati sunt, & in principe Aurantio uisse ferunt, eo qui his paucis annis in Hollandia in-

perfectus est. Sed oratorem perfectum scire necesse est motu subseruire orationi & posse ab illa æquabilitate in omnem partem aptè recedere.

Quid contineat actio.

Continet autè actio vocem, vultū, oculos, manus, pedes & reliqui corporis gestum,

Est itaque oratori diligenter eorum omnium ratio habenda, pronūtiationis & oculorum præcipuè, item status si standum, sessionis si sedendum, incessus si eūdum est: ne quid in sit nisi decorum, nihil scilicet effæminatam & molle, durum & rusticum: sed omnia vt dignitatem habeant, quæ virorum pulchritudo est, vt venustas mulierum. Dandaque opera vt ex omnibus & singulis prudenter moderandis miscendisque non vno modo, omnes fructus colligere omnemque ex intima prudentia utilitatem quarere possit, neque vllam prætermittere occasionē, quæ causæ aliquo modo prodesse posse videatur. Prima autem vt diximus cura esse debet vocis siue pronuntiationis, vt sit clara, suaui, sine contentione, nec languens nec canora, nō exilis, agrestis, absōna, literæ neque expressæ neq; oppressæ, vt inquit Cicero: & cū in omnibus media sint optima & moderata: vocis sonus vt medium semper teneat: vnde gradatim nunc ad vehementiam ascendere possit intentior acriorque, nūc ad lenitatem descendere remissior, rursūque ad medium se reuocare iuxta ac res postulare videbitur.

Secundum vocem vultus est, qui quidem gubernatur oculis, quos homini natura dedit ad motus interiores declarandos, vt equo & leoni setas caudam & aures. Vidēdum est igitur vt in vultu semper sit æquabilitas & in oculis, ita tamen vt in omnem partem se vertere sciant & subseruire dictioni: nunc scilicet blādiorē aspectu lenitatem præ se ferre, conciliare, docere, suadere, deprecari, retinere: nunc intētiore, acriorē, tristiore affectus exprimere, admonere, obiurgare,

conter-

conterere, erigere, detinere: rursusque ad mediocritatem redeuntes probitatem modestiam animique prudentiam declarare.

In gestu manuum, modestiæ signa requiruntur, omnis abesse debet gesticulatio. Licet verò nonnunquam in docendo, paululum modo manum protèdere, magis verò etiam, si veritas exprimenda, si admonendū, si obiurgandum, si cum autoritate suadendum, si exaggerandum, si affectus mouendi, si intentius quid dicendum est: cum omnia tunc ad maiorem intentionē disposita esse oporteat. Ideoque in deplorando, exclamando & affectibus quibusdam mouendis commodum sæpè est neque indecorum, pectori manum condecenter admouere sublatis in cœlum oculis.

In statu, incessu & reliqui corporis gestu requiritur tranquillitas, vitanda vehementia & impetus & pulsatio pedum, & omnes indecori motus ex animi impotentia siue stultitia prouenientes: Vitandus status thraſonicus item incessus tarditate abiectior & celeritate nimius, sesquipedalis & semipedalis: vitanda sessio epicuræ. Si qua verò vehemētia vel animi mutatio, & commotio quandoque significanda est, tranquillo & decoro motu & quadam parua saltem consistentiæ vel sessionis mutatione ita faciendum est, vt appareat animum vi rei commotum, ratione & naturæ probitate se cōtinere & decorum seruare. in incessu tamē affectum magis exprimere licet modo vt honestè & intra decori limites fiat.

Præterea in vestitu etiam & reuerentia siue honoris exhibendi modo quædam inest cōsideratio, vt placeant maximè, & ne quid obsint vel desint existimationi oratoris: item in compellendis debito more iis ad quos habetur oratio. adeoque excusatione nonnunquam in his omnino opus est, qua tum captari simul beneuolentia potest & exordium sumi.

De quindecim præceptis tractationis.

Quindecim tradi possunt præcepta maximè utilia, quibus vis tota tractationis præcipuè contineatur.

Primum est idque generale & ubique obseruandū, oratorem oportere prudenti consideratione causæ, loci, temporis, auditorum & eius pro quo dicit & eius contra quem & sui ipsius rationem habere: vt ad eorum omnium examinationem elaborata oratio, venusta sit decens ab omni parte communita & energiæ plenissima.

Secūdum est, oblectare auditores, vel saltem ita afficere vt ne audire eos tædeat.

Tertium attentos memoresque reddere.

Quartum per totam orationem quam maximè diligenter & acutè docere,

Quintum animos auditorum per totam orationē leniter conciliare.

Sextum vehementer & acriter permouere.

Septimum verba, sententias & argumenta suo quæque loco cōuenientissimo & maximè commodo disponere ordineq; idoneo ita applicare, vt ex ipsa collocatione aliquid etiam utilitatis accedat.

Octauum ea maximè quærere & eligere verba, argumenta loquendi formulas, quæ primo generali præcepto ita congruant, vt præter nudam significationē, aliquam utilitatem omnia contineant: vt sensus ubique sit plenitudo & vbertas, ubique prudētia rhetorica efflorescat: argumenta energiam suamque rationem adiunctam subsequētem vel præcedentē: exempla similia commendationem, contraria vituperationem: epitheta emphasin: sententiæ autoritatem: verba suauitatem habeāt: vbicunq; commode fieri potest ad sit ornamentum, delectatio, attentio, permotio: tota denique oratio ita densis crebrisque modis atque omni vigore referta & vndiq; septa sit: vt quoad
cuius

eius fieri potest, ne verbum quidē vllum adesse appareat, quod vel otiosum sit vel non aliquid præstet præter simplicem vsū.

Nonum est per totam orationem sedulò & prudenter amplificare siue exaggerare,

Decimum ita illa omnia miscere, vt alterum alteri insit. in docendo scilicet conciliatio, in conciliando erectio, in erigendo permotio, in permouèdo causæ & oratoris commendatio & existimatio: Itē in grauitate sermonis, vt grata quædam venustas & gratia popularis non absit, in lenitate autoritas retineatur: Sic in exordiando, proponendo, argumentando, exaggerando vt plurima semper spectetur & quæzatur omni ratione vtilitas, & pleraque omnia duplicē virtutem habeant cū commodandioratorum nocēdi aduersario.

Vndecimum, videre vt actio, vocis & gestus moderatio his rebus ne desit vel obsit, sed adiumenti etiam aliquid adferat.

Duodecimum efficere vt auditores confestim singulare aliquid habeant propositum (si modò ea est eaus ratio vt expediat) cuius memoria & consideratione intendere animum, itaque subinde per totam causam discurrere possint: item aliud quiddam cuius expectatione, in attentionis diligentia & audiendi desiderio retineantur.

Decimum tertium ita dicere & agere ita moderari omnia, nequa sit suspicio artificij.

Decimum quartum memoria diligenter omnia sepire.

Decimum quintum est aduersarium aliqua subtilitate in causæ aliquem locum iniquum perducere: quo deinde facilius conuinci vel maiore impetu & clario-
re præcipitari possit.

HOc quin maximè necessariū sit ambigi nō potest. Est enim intellectu facile, non idem semper & vbiq̄ue orationis genus conuenire. Et plurimum in dicendo interesse qui audiāt: Rex, Princeps, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: docti, prudētes, acuti, senes, occupati, an imperiti, rudiores, iuuenes, adolefcētes, otiosi: theologi an aulici, an milites: Item Itali vel Germani, vel Hispani, vel Galli, vel Belgæ, vel Angli: cū suos qualibet natio mores proprios & peculiarem ferè vitæ & naturæ rationem habeat: Sic interest haud dubiè quales ipsi oratores sint, qua ætate, existimatione, quo honore & auctoritate: item sitne tempus pacis an belli, festinationis vel otij, lætitiæ vel doloris: & similiter cuiusmodi causa sit: & quo loco habeatur oratio, an Lacedæmone, an Athenis, in schola, in vrbe vel in pago, celebri vel obscuro, plausibili vel odioso. Quorum omnium recta consideratio dicendi agendique varietatem requirit, multaque in omnem partem commoda per se suppeditat, & incommoda quæ sint declinanda ostendit. Aliter sanè tractanda sunt seria vbi seueritas requiritur, aliter vulgaria & iocosa vbi lepos, aliter ironia vbi acerbitas. Aliter honorandi & compellandi principes aliter nobiles, aliter plebei, aliter superiores, aliter æquales vel inferiores. Aliter laudandi iuuenes, Senes, ambitiosi, aliter & rectius quidem magisq; figuratè prudētes grauesque viri, morosi & seueriores. Aliter senem inducimus loquentem, aliter iuuenem, nimirum naturam cuiusque quam maximè imitando & exprimendo.

Est igitur sagaci animo ad hoc præceptum tota oratio instituenda, examinanda & moderanda. In quo non æquè omnes scælices sed alij aliis præstantiores sunt: posse enim in omni re & vbiq̄ue quod deceat facere, artis est & naturæ, scire autem quid quandoque deceat, incomparabilis cuiusdam prudentiæ.

De secun-

AD delectationem auditorū pertinet, vt oratio sit ornata, illuminata verbis, variata sententiis, augeaturque subinde & dilatetur, vtque sensus habeat: nimirum vt non sit inculta agrestis, horrida, ieiuna, exilis, vulgaris, obsoleta, sed propria, suavis, erudita, dilucida, liberalis, admirabilis, polita, grauis & rerum varietate iucunda.

Primum itaque verba siue propria, siue translata, aurium iudicio etiam ponderanda sunt, & eorū constructiones: vt commodè fluāt, vt suauitatem habeāt, & proprietatem vtilem: quam quidē adfert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & diligentia legendi & loquendi. Vt exempli gratia Non enim solum ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos complexa est. Melius faciliusque fluit, quam. Non ipsa fortuna enim solum cæca est, sed eos cæcos efficit etiam plerunque quos est complexa. Deinde prudenter ex primo generali præcepto iudicandum & circumspectiendum est quibus potissimū sententiis, rebus & modis vtendum sit, quid ex natura causæ ex circumstantiis, ex personis sumi ad oblectationem & commodissimè adhiberi possit.

Præterea variāda est oratio verbis, sententiis & rebus: varietas enim oblectat, detinet, renouat, reficitq; neque satiari ita facile auditores, neque defatigari patitur similitudinis satietate. Ad hanc varietatē pertinet ornare, dilatare, amplificare, colores variasq; figuras adhibere, cōparare, excurrere, aliis atque aliis verbis & constructionibus: vti: proponere aliquādo & ex locis omnibus concludere, quandoque aliquos eorum relinquere & aliò transire, quandoque non proponere, sed ratione afferenda quid proponendum fuerit ostendere: Item admiscere interdum quædam admiratione digna breues historias, fabulas, exitus rerum

notabiles: interponere colloquia personarū, variosq; animorum motus & affectus exhibere,

Admiscendi etiam sunt iucundi sententiarum flo- sculi, & auditores quandoque ridiculo aliquo conde- centi & moderato recreandi vt facietis iocis, gestu, i- mitatione & voce etiam: Sicuti nos olim Louanij in oratione de locorum proprietate lusimus, cum dice- remus: probè quidem illis hoc notum est qui dicunt: fœlix Louanium vbi rapæ ad mœnia crescunt, Loua- nium per i longum pronunciauimus, gallicæ linguæ modos & accentus seriamq; in re vulgari intentionē imitati sumus. Videndum verò semper vt ioci sint ele- gantes ingeniosi vrbani, faceti, careant acerbitate & maximè citra aliorum iniuriam fiât, & ne nimij sint, vel petulantes flagitiosi, illiberales obscœni:

Præterea laudes auditorum nonnunquam tangen- dæ & intermiscendæ sunt, quandoque apertè, quan- doque dissimulanter.

Proponenda etiam ea quæ ad naturam eorum ma- ximè accommodata sunt, vt in locis generis delibera- tiui diximus: item quorum cognitionis desiderio ca- piantur: quo loco vtile est orationem, si res patitur, à priuata & singulari controuersia ad vniuersi generis vim explicandam cōuertere: vt qui audiunt, natura ge- nere & vniuersa re cognita de aliis omnibus eiusdem generis causis statuere possint: qua generali cognitio- nis facultate adipiscenda lætantur.

Postremò ad delectationem pertinet, vocis mode- ratio, gestus concinnitas, oculorum motus conde- cens, & venustas animique alacritas ad naturam audi- torum eaque quæ in primo præcepto descripsimus ac commodata.

Quanam sit in Varietate adhibenda cautio.

VT eiusmodi eligantur, quæ causæ & intentioni o- ratoris maximè affinia sunt: eaque ipsa, quæcūq; variandi

variandi tantum & ornandi vel delectandi causa adhibentur, non nimis prolixè producantur, neque modum excedant: ne auditorum animi alienæ varietatis copia obruantur & contenebrentur vel distrahantur, & nimium à causa auocentur.

Præterea ut maximè cogitet orator suam & auditorum longè diuersam esse sentiendi causam siue rationem, & quod ipsum delectat propter laudem, spem victoriæ, & intentionis ardorem, non perinde delectare audientes quibus illæ causæ non adsunt.

Quo remedio vitandum sit si oboritur audientium tædium.

Maximè quidem atque omni ratione ut diximus prouidendum est ne id fiat. Verum quia omnibus in rebus (ut Cicero docet) voluptati maximæ fastidium finitimum est, ideoque non possit oratio in diuturna permanere delectatione, quod sensus nimirum in nimia voluptate etsi non mente, natura tamen fatientur. Idcirco si tædium oboriri contingat (quod quidem prudens orator facile considerabit ex oculis & gestu auditorum & ex suo ipsius quoque sensu) statim incidenda est oratio & transferenda ad proximè subsequenter partem, vel omnino perorandum est, ita tamen ut peroratio tunc tangat obiter agatque succinctè omnes partes reliquas vel quæ potissimæ & præ aliis necessariæ videbuntur: item doceat conciliet permoueat modo maxime efficaci. Interea verò breuitate promissa & conclusione, animi auditorum aliquo graui lepore vel alicuius rei quæ illos afficiat recitatione refocillandi & exhilarandi, vel in iucundam aliquam expectationem siue admirationem ducendi sunt: admiratio enim aliquam fore delectationem in se habet, tenetque auditores, ut expectatio. ac deinde rursus ad causam vis omnis orationis con-

uertenda est.

De tertio præcepto.

ATtenti auditores redduntur memoresque iisdem fere modis, quibus delectantur, nisi quod hic maiore omnia grauitate fieri debeât. Præterea autem cõuersis ad ipsos uerbis, ut audite iã obsecro viri humanissimi. præsertim si tũc pmissio quædã vnã adhibeatur, cuius expectatione magis erigantur teneanturq;. Item si Deum inuocamus, vel personam aliquam loquentem inducimus: vel si mirabilia intermiscemus iucundis: vel si ea proferamus, quæ laudis, honoris dignitatis recordatione & titillatione aliqua eos afficiant: vel si nostram de ipsis expectationem & existimationem ostendimus. Maximè autem hic & peculiari ratione valet expectatio cuiusdã promissi & cognoscendi desiderium, vel admiratio vel nouæ cuiusdam rei propositio. Vt si cum eo puncto in quo tota vis causæ versatur, mirabile aliquid siue reconditum & nouum cognituque dignum colligemus, vel historiam aliquam non absimilem prorsus, cuius exitũ notabilem promittimus extrahimusque ad finem orationis vsque.

Licet etiam fixo quodam oculorum obtutu attentionem efficere: graui quidem & molliter acri in iunioribus, ut ipsos ad honoris & officij memoriam uocemus: in maioribus uerò & magnatibus molli omnino & suaui, ut ipsorũ mentem blanda subeat negligentia accusatio eiusque quasi deprecatio, præsertim si ipsa quoque tunc accommodetur oratio, de ipsorum præstãtia & laudibus quædam vel quæsitã & fictã, nostrumque de iis iudicium referendo. Oculi tamen ita moderandi sunt: ut & admonendi energiam habeãt, ita tamẽ fixi possint uideri propter orationis cursum. Quandoque etiam apertè licet (habita ratione corũ quæ in primo generali præcepto dicta sunt) auditores attentionis admonere, rogando vel blande obiurgando

gando & deplorando. Verum in hoc casu erectis animis statim subiungi debet quedam oblectatio, conciliatio vel permotio.

Necessarium denique hic est, vt orator circumspecto prudenter, vocem, vultum, oculos, gestum parata semper omnia habeat & intenta ad excitandum, idque ipsum commode nunc leniter nunc acriter facere sciat possitque.

Cautionis loco sciendū est nimis multa verba præsertim de eadem re fastidium parere & attentionem tollere, ideoque eos locos easque rationes potissimū querendas & sumendas esse, quæ in quauis re maximè feriunt animos maximam efficiendi vim habent & modum minimè vulgarem.

De quarto præcepto quod ad ornate acuteque docendum pertinet.

HOc præcepto omnia causarum genera complectimur & quæcunque in his siue rationes siue argumenta vel obiciendo vel respondendo explicanda sunt.

Est autem hic imprimis necesse vt orator causam omnesque circumstantias cognitæ penitus animo ac memoria contineat, eosque locos maximè qui extremam habent in docendo & demonstrando, probando, refellendo, laudando & deliberando facultatem. Vt exempli gratia, in laudationibus sumendæ sunt res aut magnitudine præstites, aut nouitate primæ aut genere ipso singulares: Neque enim paræ & vilitatæ admirationem habent, neque quid expectatione dignum asserunt neque efficiunt.

Deinde vt obscuritas vitetur præsertim in narratione. Vt ea que declaranda sunt, verbis vilitatis proferantur proprieque demonstrantibus, minimè ambiguus, non nimis longa continuatione verborum, nõ valde

productis iis quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerpis sententiis, non præposteris temporibus aut confusis personis non perturbato ordine.

Præterea cogitandum est (quod Cicero docet) male se rem siue causam habere quæ non statim melior fieri videtur ideoque confestim expectationi auditorum aliqua energia succurrendum est, & omnino providendum ne tardium audiendi exoritur occasionem docendi perturbet. Quod si autem causa minus bona appareat prima fronte, vel odiosa fortè sit per se minusque grata, necesse est orator principè statim orationem aliqua ratione commèdet cur scilicet defendat, vel ut causam aliquo modo bonam demonstrer, vel cum aliquo bono cõiunctam. Deinde verò primo illo motu sedato, artis est occultè serpere, illud quod malum ut omnino bonum videatur.

Confert etiam plurimum ad docendum, vagari latissimè & a priuata ac singulari controuersia ad vniuersi generis vim fontesque ipsos aperiendos se contere, ut ij qui audiunt natura generali cognita facilius de speciali iudicare possint. Porro si respondendum erit, primùm quidem necesse est aduersarium orator attentè audiat, eiusque non modò sententias, sed verba etiam excipiat, omniaque orationis capita noter, vultum denique perspiciat, qui animi sensus plerumque index est: tum examinatis ponderatisque diligenter omnibus videat, num inde in suam utilitatè transferre quid possit, vel aliquid in probationibus eius reprehendere, vel infirmare, probabilius quid vel æquè probabile & graue afferendo. Quod si autem inficiationis locus nõ est, vel ita quid vnquã fuerit molestum & difficile ut responderi nihil possit, vel vbiunque tandem in docendo etiam locus occurrat refutatu difficilior: videndum est primùm quidem, possitne illo modo vel artificiosè serpendo emendari, vel syn

chc6

chesi quadam præteriri, vel retorsione subleuari, vel similitudine comparatione, delectatione, historia aliqua iucunda & admirabili, meriti alicuius relatione, vel interpretatione commoda, vel quavis alia ratione siue excusatione emolliri, vel etiam facetiis eludi: Sin minus, vt quantum fieri potest pugnae similis fuga sit, leonina scilicet non leporina, si modo spes aliqua reliqua est, vel ita expedire videatur: Vltimo autè loco vbi omnia alia deficiunt, veniant purgatio, tralatio & deprecatio. Quæ tamen antè etiam si res fecerat admisceri debent obliquè.

Cautionis loco hic admonendum est, vt ne in rebus lenioribus & intellectu facilibus docèdo diu hæreat orator pluribusq; verbis explicet quæ in cõmunì & vulgari sensu posita faciliè percipiuntur, sed leuia argumenta & communia prætermittat nonnunquã, & vbi que præsertim in genere docèdi suasorio moderationem primi præcepti adhibeat. apud sapientes ostètationem vitet, in lenatu vel ad principes minori apparatu agat, & quanto occultiore tanto intentiore & maiore artificij subtilitate: eorum prudentiã extollat, cur autè ipse ad dicendum processerit alias quasdam rationes honestas adferat ex causæ & personarum natura & circumstantiis sumendas: peruasum ab aliis non libenter hoc munus suscepisse, non potuisse denegare amico clienti, probo, honestissimo viro: item cum ipsi melius multò videant omnia, neque consilio egeant, sed abundant potius, testatum tamen voluisse consilio suo explicando amorem & fidem suam erga patriam principem salutemque publicam: orare igitur hanc sibi veniam dent, vt eius consilij quod sua sponte ipsos velle & intelligere non dubitet rationes recenseat, & examinandas ponderandasque proponat, quas ipsi fortè nõ omnes & minus facile perquirere possint propter grauiora negotia, occupationes plurimas, vel propter affectum aliquem iustis.

finum rogare etiam ut boni consulant quæ ab optimo tanè fidelissimo deditissimoque animo proficiscuntur, & si quid in iis defuerit, ut ipsorum prudentia & iudicij maturitate suppleatur. Omnino enim apud eiusmodi personas in consiliis dandis prudentius agendum est: nolunt enim doceri senatores principes & magnates ea quæ iudicij & rationis sunt, nolunt videri eguisse alicuius prudentis viri consilio, cum tamè nescire & discere turpe non sit sed discere nolle. Quis enim doctus & sapiens nascitur? neque verò etiam honorifica munera, speciosa nomina, magnifici & superbi tituli, sapiëntiam tribuunt, sed doctrina. Sine qua nemo quantumuis præcellenti ingenio, scientiã acquirere poterit, non earum rerum dico quæ a communi sensu remotiores in subtilioribus artibus versantur, sed earum quæ consilij sunt & in dicendi agèdique & expediendi ratione posita. Nã ut alia nunc omittam argumenta, ad quid ethica philosophia & tot de officiis, de moribus summo labore conscripti libri? Ad quid topica & duæ artes liberales rhetorica & dialectica? quæ ambæ ab ingenio & vi rationis dependent maximè, frustra earum præcepta magna prudëntia inuenta & diligentissimè tradita sunt, si omnia illa ingenijs, sine doctrina labore & studiis sciri & explicari possunt. Nunquam profectò fuissent summorum philosophorum & sapientissimorum virorum tot subtilissimæ disputationes de ratione viuendi, de honesto & utili, de virtute: Nunquam essent diuersas in consiliis, in rebus gerendis, in disceptatione de iustitia & iure sententiæ, si omnia & optima quæque ingenijs obuia, nihil in inueniendo & intelligendo difficultatis haberent, Quod si verò vltcrius etiã ipsam sapientiæ rationem cõsideremus & ingenium si in solitudine extra omnem hominum consuetudinam educatum fuerit nihil scire posse, tunc demum clarissimè intelligemus labore illud literis, vsu, auditione

exercendum esse, & quasi fertilem agrum quo melius diligentiusq; excultum fuerit eò plura & meliora minisque spinola reddere. neque quenquam ita esse sapientem, quin & errare & aliquid semper ex immensa sapientiæ facultate addiscere possit, vt Bias ille vnus de septem Græciæ sapientibus qui se quotidie aliquid addiscentem lenem fieri non dissimulauit. Dignum igitur est viro principe (cui plurima nimirum expedienda sunt) tum ipsismet doctrinæ & sapientiæ operâ dare iudiciūq; ad vim rationis percipiendâ accurre, tum (quod Agamemnoni regū regi haud inhonestum fuit) habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem, virosq; doctos fouere, & audire libenter, quorum labore in inueniendis cuiusque consilij & explicandis rationibus vti possit, quas ipse deinde minore negotio ponderet, cōferat inter se & diiudicet, itaque auditis examinatisque omnibus optima semper excerptat statuaturque. Sapientem verò doctumque virum necesse est modestè quidem semper apud superiores. plerunque verò etiam quæ maximè intēdit ita tamen agere eaque moderatione vt agere minus videatur.

Præterea cauēdum est in docendo ne aduersa quedam populi acclamatio excitetur in concione: quod fit (vt Cicero ostendit) aut orationis aliquo peccato si aspere, si arroganter, si turpiter, sordidè, si quoquo animi vitio dictum aliquid videatur: aut hominū offensione vel inuidia, quæ aut iusta est aut ex criminatione atque fama: aut res si displicet: aut si multitudo est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus. Item si iocus quandoque & facetiæ adhibentur, ratio primi præcepti diligenter habenda est & vidēdum ne grauitas minuatur, ne risus nimius oriatur, nisi forrè commodum sit eò modo causam obruere siue dissoluere.

Ad acclamationis autem istius strepitum & incom-

moda tranquillâda, quatuor sunt medicinæ, tum obiurgatio si sit autoritas, tum admonitio quasi leuior obiurgatio, tum promissio si audierint, probaturum, tum deprecatio, quæ quidem vtilissima est si quid eiusmodi sine culpa oratoris interuenerit.

Ad regendum verò & quiescendum risum qui dedita opera, recreandi gratia excitatus est, maximè valet si gratæ alicuius rei vel nouæ & admirabilis mentionem subiiciat orator, vultuque ad grauitatem composito, oculis & gestu aliquo magnum quiddam se & non vulgare siue aliquid valde placiturum adferre significet.

De quinto & sexto præcepto tractationis.

HÆc duo præcepta vsum habent minimè vulgarè, & comprimis vtilia sunt. Maximum enim est in dicèdo, quod inquit Cicero, vt is qui audit, faueat oratori, itaq; moueatur vt impetu potius animi & perturbatione, quam iudicio & consilio regatur. Hoc igitur, vt mente teneatur, primum sit inter ea quæ in his præceptis quærenda & obseruanda sunt. Et optandum quidem hic est oratori vt ipsi iudices aliquam animorum permotionem ad causam adferant, quæ si datur, arripienda eique maximè insistendum est.

Secundo loco requiritur (cùm conciliatio lenitatem permotio vim postulet) vt vtroque modo orator, leniter summissè, fortiter acriterque & promiscuè vti sciat possitque.

Tertiò cognoscendi sunt animi audiètiùm vultusque omnes diligèter perspiciendi & sagacissimè odorandum, quid sentiant iudices, quid existiment expectent velint, quò deduci oratione facillimè, quo affectu potissimum moueri posse videantur.

Quartum est prudenter considerare quidnam postulet causa, quid perferre, quid omnes circumstantiæ.

Neque

Neq; enim paruis in rebus magnæ peremotiones, neque vna semper eademque ratione hi affectus apud quoscuque adhibendi sunt.

Quintum vt principio leniter tantum impellatur iudex, inclinato autem incumbat porro instetque reliqua oratio.

Sexto loco sciendum est maximè fructuosam hic esse exaggeratione item hypotyposyn cū ita cōmémorantur, ita ad viuam exprimuntur omnia vt ipsa quasi rei imago in oculos auditorum incurrat: plurimum etiam conferre, si res ferat, præsentibus aliquos habere vt rei propinquos qui sua præsentia & sensuum similitudine vim orationis adiuuent. Sensus enim sensura mouet, simile similia.

Septimo loco est non modò vtile sed semper ferè necesse, iisdem sensibus oratorem permoueri quos in iudicibus optat & excitare intendit. Quod quidem facile cōtingit ex ipsis locis quos tractat & ex natura orationis, vt simulatione opus non sit. adiuuat etiam existimatio ingenij, victoriæ cupiditas, item officium diligentia, commissi & suscepti muneris ac datæ fidei recordatio. Si verò simulandum est, modum & rationem suppeditabit industria, ingenij & iudicij prudentia, vsus rerum natureque aptitudo & exercitatio.

Præterea ad hæc præcepta pertinet, cū in concione semper varij sint animorū sensus, vt orator ea que rat sumatq; maximè, quæ generaliter omnes afficiant: oblectent concilient permoueant, vel maximam salutem auditorum partem & præstantissimos, ita tamen vt tum in cæteros etiam nonnunquam distribuatur, quo tanquam mellifluæ orationis vbertate perfundatur eiusque dulcedine fruantur omnes.

Postremò decet si quid acrius quandoque odio & acerbitate persequitur orator, vt quasi inuitus, vel iusta aliqua ratione coactus facere videatur. Quod ipsū maximè ad verborum vocis vultus & gestus artificio-

fam moderationem pertinet: quibus nimirum pudoris & probitatis significatio omniaque animi indicia repræsentari & exprimi possunt.

Cautionis loco habendum est, vt in affectu aliquo excitando non insit vna alius affectus causæ contrarius siue ratio, ylla minus commoda, vt in conciliando, incommodum est, eorum quos ob benefacta diligigi volumus, laudem & gloriam (cui maximè vt diximus inuideri solet) nimis efferre. Sunt igitur hic eæ virtutes omnes fructuosæ maximè habentque commendationem vtilissimam quæ non tam ipsis qui eas habent, sed generi hominum profunt, ea gratissima auditu quæ aliis frugifera, ipsis autem laboriosa, periculosa aut certè gratuita sunt. Vt si quid fortiter fecerint sine præmio ac emolumento. Sapientia verò, magnitudo animi qua omnes res humanæ geruntur, parum in conciliando valent, tenues etiam & pro nihilo putantur: sic vis ingenij in excogitando & ipsa laus eloquentiæ, admirationis multum iucunditatis minus habent. Ea igitur vbique adhibenda sunt quæ exquisitam habeant & perfectam ab omni parte rationem. Præterea cauendum est ne perpetuo immoderato efficiendi studio & nimis longa cõnuatione vel inepta vehementia, laxetur affectus energia atque euaneat.

De septimo præcepto,

DE hoc præcepto satis dictum est in capite de dispositione speciali.

De octauo præcepto.

HOc totum spectat prudentiam oratoris & diligentiam: vt nimirum copia verborum & rerum instructus, omnifaria doctrina & plurimo rerum vsu imbutus, animi vigilantia præstans & in omnem partem promptus sciat possitque circumspicere, pōderare & diiudicare

diudicare prudenter omnia idque ipsum faciat diligentissimè.

De nono præcepto.

Maxima est huius præcepti utilitas: nimirum ut simplicem alicuius rei facti argumenti propositionis & narrationis significationem subsequens amplificatio pluribus grauioribusque verbis & ampliore ratione exaggerando, quasi vi quadam ac impetu maiore protrudat imprimatque in auditorum animis. Sed de hac latius dictum est in præcedentibus.

De decimo præcepto.

Hoc quoque præceptum summam requirit oratoris prudentiam diligentiamque. Ad hoc autem pertinet deliberare aliquando cum auditoribus, quod eos & attentiores facit memoresque & conciliat neque minus docet. Eadem ferè præstat inuocatio Dei. Sic in admiratione & summa laude si adsit umbra quedam & recessus, magis etiam gratiusque & fauorabilius, id quod est illuminatum, extare & eminere videbitur. Ut si sapiens à laude suæ virtutis recedat modestè, prudenter & artificiosè, honorem in alios transferendo vel cum illis communicando, eo ipso eam auget ampliore maioremque; facit minuitque inuidiam.

De undecimo præcepto.

Orator omni diligentia, cura, animi attentione, vocem, vultum, gestum ita moderari, ita ad rationem primi generalis præcepti & ad causæ utilitatem conformare debet, ut ne ex hac parte, vel ipse vel causa non talis videatur qualem videri vult, vel non efficiat siue aliquo modo aberrat ab eo quod propositum est quod-

que intendit maxime Quamobrem siquid naturæ deest, arte diligenter supplendum est.

Cautio est, primum ne actio vnquã cum maximè requiritur, exhausta & consumpta præcedèti motu deficeretur.

Item cum ita natura comparatum sit vt qui ad dicendum accedunt solent fere initio conturbari quodammodo, & vt quisque optimè dicit ita maximè dicendi munus, varios euentus orationis, hominum, que iudicium pertimescat: Videndum est sedulò vt timor ille siue pudor non obsit orationi sed probitatis cõmendatione prosit. Præterea cogitandum est magna saepe intelligi ex paruis ex oculorum obtutu, superciliorum aut remissione aut contractione ex modestia, hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex cõtentione vocis, ex summissione aliisque similibus. Ea igitur sit in oratore, siue propram causam agat si, ue alienam, animi constantia, prudentia & æquabilitas sensuumque moderatio & præmeditata confirmatio, vt nihil mutetur nisi de voluntate ipsius & consilio, etiam si se indigna audiat vt grauitatem retinere, iracundiam repellere & moderari affectibus possit: maximè autem siquid vnquam fortè cõtra ipsum, vel magni ponderis, vel nouum & singulare, ab aduersario vel ab ipso iudice adferatur, & nec opinãti præter expectationem obiiciatur, ne tum aliqua immutationis siue perturbationis significatione causam deteriorem faciat: multa enim vt inquit Seneca turbatus solet detegere vultus: sed eodem semper vultu, immo si fieri potest maiore contra alacritate, blanda grauitate gestuque congruo autoritatem rei cleuet facileque esse solutionem ostendat, & exortam siue conceptam opinionem ipsa vultus soliditate reprimat compescatque. & tunc quidem è vestigio, loci adhibendi sunt ad respondendum maximè efficaces.

Præterea si quandoque aduersarium attentiùs audis
ORATOR,

orator, verba excipit vultusque omnes diligenter considerat, dissimulanter faciendum est, ne qua eius oboriat suspicio, neue aduersarius sibi aliquid proficere videatur maioremque cōcipiat spem & alacritatem: nisi forè de industria, vbi commodum videbitur ingenij & diligentiae aliquam opinionem excitando, auditorum animos magis erigere, seque ipsis virtutis estimatione commendare, vel aduersarium eo modo ludere.

De duodecimo tractationis praecepto.

AD hoc pertinet colligare causam totam vel partem eius siue argumentum praecipuum cum re aliqua cuius vel expectatio vel admiratio, vel delectatio memoriam auditorum subinde renouet, nec patiatur eos à causae cōsideratione discedere: vel generale aliquid proponere causae accommodum in quo insit quiddam cuius cupiditate & cognoscendi studio auditores vel iudices expectent, notent, considerent, causamque decisam velint: vel ea querere, referre & admiscere saepius, quae affinitate aliqua vel similitudine conditionem causae tangant eiusque argumenta & rationes illustrent, & in memoriam reuocent.

De decimotertio praecepto.

Suspicio artis oratori praesertim in causis iudicialibus maximè aduersa est: offendit enim animos iudicum, sinistram opinionem mouet, & aduersarium alacritatem firmioremque reddit. Neque verò solum in ipso orationis cursu nocet, sed post etiam victoriam laedit commaculatque: siquidem veritatis vigore potius quam arte victoria parta videri debet.

Videndum itaque est ut ars, siqua adhibetur ad naturam proximè accedat, & ut naturam moueat: ideoque;

ita temperentur omnia, eaque vocis vultus & gestus moderatione exprimantur, vt à natura & ex vero cau se instinctu procedere videantur, neq; effectum careant, vtque non modo suspicio auertatur omnis sed etiam stoicæ simplicitatis quædã opinio potius exuscitetur, maximeque appareat & intelligatur oratorem, veri honesti, rectitudinis & sinceritatis studiosum ac defensorem esse acerrimum, odisse verò omnia contraria. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat & delectet, nihil egisse videtur, immo obfuisse & seipsam nudasse.

Primum igitur hic sit curare omnimodo ne percipiatur siue in suspensionem veniat artificium, & quæ de industria fiunt, natura vt facta putentur & afficienti vigorem habeant.

Secundo loco cogitandum tamen est percipi posse, & quomodo quaque ratione id fieri, & quid ab aduersario artificiosè opponi possit consideradũ. Eouque enim à præclaris oratoribus prospiciendum est vt etiam contrarij artificij rationem habeant, eamque adhibeant cautionem qua illud ipsum aduersarij artificium discutiat. In quo summa artis excellentiæ consistit & prudentia.

De decimoquarto præcepto.

HOc præceptũ eò spectat, vt orator non modo memoriam exerceat eiusque iuuandæ rationem excogitet presentique animo dicat, sed vt sciat meminere ritque eiusmodi omnia præcepta semper ante oculos esse habenda & mente defixa. Ad memoriæ autem firmitatem iuuat, primùm totam causam eiusque intentionem, rationes, modos, fundamenta & fontes penitus cognoscere, item timorem, pudoremq; inutilem qui confundere solet meditari, quã maxime excludere, atq; animũ victoria desiderio & ardore intendere.

Deinde

Deinde totam orationem in certa capita nō nimis longo interuallo distantia, & hæc rursus singula in certas partes commodè dispositas certisque rebus notatas distinguere: vt ea omnia eorumque ordinē, quasi signa lōgi cuiusdam itineris proposita habeat, quorum vnum cum præterierit, sequens statim a longè se ostendat: ideoque nec aberrare facile et si aberrauerit in viam redire possit.

De decimoquinto præcepto.

Huiusmodi sunt, differendi & argumentandi subeilitas & simulandi quædam ac dissimulandi solertia, præsertim si gloriosior sit aduersarius rudiorque. Vt si quid scire dissimulemus, vel si dictum, sententiã, argumētum aliquod siue alicuius rei propositionem timere simulemus, idque artificiosè quasi minus in dicendo & in rebus veritati vel quasi imprudentes ostendamus, quod maximè adductum cupimus: forte quia aliquid ei maximè contrarium habemus & efficax antidotum cuius memoria absoleta videri possit, vel quia aliquam ex eo vincendi occasionem arripere, vel quicquam inde in nostrã utilitatem quocunq; modo transferre speramus. Cautio his opposita est, vt eiusmodi quid fieri posse sciat orator: ideoque naturam, ingenium dicentis & communem de eo estimationem perpendat: idque quod dare videtur, non faciliè accipiat nisi examinatum exploratumq; & antequam in omnem partem cogitatione circumspectiar, quid adferri, quid respōderi possit: vel alioqui contineat se intra suę cōmentationis septa, ea tamen iudicij prudentia, vt ne stultè cauendo, occasionem bene gerendæ rei præterlabi sinat.

Sunt præterea alia multa scitu vtilia, necessaria & obseruanda maximè, oratoris industria portò in his

præceptis inuenienda & cōsideranda: vt in principio & fine orationis ponatur firmissima, verisimilia, quesita, affectata, efficta, simulata ac dissimulata vt prudenter commodeque vestiantur, & artificiosè nuda apertaque relinquatur de industria: ne versus in oratione efficiatur coniunctione verborum, imminuit enim orationis vim, grauitatem & causæ intentionē, laxatque attentionem auditorum: item (quod in priore libro admonuimus) vt dialecticam differendi explicandique rationem teneat, sciatque dividere in genera, illa partiti in partes, deinde vim generum & partium definitione ostēdere, circumstātiās, effectus, omniaque causam siue rem quocunq; modo attingentia adducere, & sicubi simile quid adferat, illud primum vt confirmet muniatque deinde quid agitur aperiat: item vt naturas cuiusque generis hominū earūq; modos, fines, gradus, colores, umbras & recessus cognoscere propriūq; signis notare & discernere studeat: quemadmodum in Gnathone Terentiano & Thrasone videre est, vt semper augeat assentatio id quod is cuius ad voluntatem dicitur vult esse magnum, & quo pacto laude & assentatione excitentur capianturque gloriosi, naturam vt ipsi tuam indicet: item in iudicio Salomonis quanta vis sit & quæ natura materni amoris. Quorum cognitio veillissima est maximamque vim habet ad stricte iudicandum, ad discernendum, ad deprehendendum, ad afficiendum, ad ludendum & ad argumentandum. Pertinet etiam ad oratoris industriam, & necesse est, vt in omnem partē intentus, si occasio aliquacommoda in dicendo se ostenderit, siue tempus, res, locus aut interuentus aliquis aut interpellatio, aut dictum aduersarij, fortè aliquid obtulerit, non derelinquat, sed confestim arripens in suam utilitatem transferat: item vt meminerit auditores vitia plerunq; acutius notare, firmissimeque retinere, quam ea laudare quæ recta vident, itaq;

si quid

si quid est in quo offenduntur, id fere ea etiam obrute quæ laudanda sunt: præterea necesse est ut verborum obscuritatem, laconismum atque (in dicendo quidem) inanem contracti sermonis eleganciam & subtilitatem vitet. Verum ita tamen breuitati studeat, ita verborum sententiarumque delectu orationem accidat: ut & plenissime ab auditoribus omnia & facile non moleste, vberiusque potius quam contractius constructa, connexa & coniuncta percipiantur: & nequa otiosa, superflua & ad inanem modò ostentationem adiecta videatur, sed vel significationis lumine, proprietate, demonstratione, suauitate, vel aliquo commodo ornatu, vlu & energia ad rem faciant omnia. nisi forte ea causa sit, ij auditores is locus ea dicendi ratio, ut in sermonis elegancia, verborum copia, varietate & multiplici cõstructionis pompa, vel in Plautina phrasi & concisa breuitate scopus orationis consistat.

Rectè autem hic de vitanda verborum superfluitate admonendum esse duximus, ut vnâ aliquorum in loquedo immodestiam notaremus & stulticiam. Sunt enim quidam ita ad loquendum prompti, insolentes & tumidi, ut etiam in sermone familiari, verborum luxurient superbiantque copia & affectatione, in recensendis rebus vulgaribus, siue interpretandis iis, quæ nota satis, obuia cuique & explicatu sunt facillima, diutius hæreant, adeoque modum nõ seruent, ut aliis quoque dicendi facultatem non faciant. Eaque vbertate inepta plurimum sibi applaudunt, quasi etiam magnum quiddam præstiterint latinè loquedo. cum tamen nihil sit facilius quam vel ex sola Terentij & epistolarum Ciceronis lectione vsu linguæ latinæ consequi, præsertim verò ipsis, qui minimè aliis vllis artibus eruditi, nullis sapientiæ studiis occupati, nulla doctrina imbuti omnem operam impendunt ad sermonem familiarem locupletandum, vel potius ad garrendum inani verborum ostentatione. sed apud

doctos sapientesq; viros qui re considerant, atq; eruditionem alio modo metiuntur, molesti sæpè sunt, & nihil aliud quam stultitiam ipsi suam vel iuuenilem intemperantiam & insulsam gloriæ affectationem manifestant. Meminerint igitur eloquentiæ studiosi seruandum esse vbiq; decorum, vitent, reprimant, fugiantque importunam eiusmodi ineptam & intempestiuam in loquendo præptitudinem atque vbertatem: & vel cum verbis, modestiæ præcepta, sapientiæ studia, doctrinamque ingenuarum artium coniungant, vel rerum potius scientia & cognitione quam verborum copia pectus compleant exornentque.

Conclusio operis.

CVM igitur incredibilis quædam eloquentiæ vis sit & auctoritas, præclara dignitas summaque omnibus in rebus utilitas: quæ nimirum, vt Cicero testatur, regit rem publicam, describit mores, leges, iura, omniaque ad quamcunque rem pertinentia ornate copioseque dicit, & ad salutem hominum à natura data est: neque etiam quicquã inueniri possit laudabilius præstabiliusque, vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum gratia qui defensi sunt, & quorum causa acta recte & confecta est. maximopere quidem omnibus ad pulcherrimam eius ideam & facultatem incomparabilem contendendum est, verum ei tamen præcipuè quem naturæ quædam congrua proprietas inuitare videtur. Hic ergo maximam prudentiam comparate studeat necesse est, multa lectione, doctrina, vsu & exercitatione, atque vnicum scopum virtutem sibi proponat & animi rectitudinem, velitque honestus & virtute præditus esse potius quàm videri: præterea vt viros sapientes, industrios, eloquentes & aptos spectet consideretq; probatissimorum auctorum scripta perlegat: in iis actionis modos obseruet,

net, comparet verborum sententiarum & rerum copiam; dicendi agendiq; calliditates in comœdiis præferim & tragœdiis cognoscere, cauere & imitari discat; notet phrasas, optimam disponendi & collocandi rationem atque argumentandi subtilitates, itē quomodo & ex quibus locis illi exordia ducāt, vnde amplificationes, vnde partes orationis & quanto consilio eas disponant, quomodo tractent causam, quomodo affectus, vbi præparent auditores, vbi narrent, vbi disputent, vbi refutent aduersarium, quomodo in epilogis motum & affectus orationi addant, itaque generali imitatione ex omnibus optima quæque diligenter excerpant. Si quem verò vnum præcipuè imitari cupit, eum tota mente & animo intueri debet.

Et in Cicerone quidem eloquentiæ parète præclara omnia obseruari possunt: plurima tum eleganter, ornate, acutè scripta & disputata, tum aptè connexa & prudenter, tum communita diligentissimè: mirabile construendi artificium, summum elegantiae studium: nihil adesse otiosum, nihil improprium, nihil in suaue: omnia argumenta adiunctam habere explicationem, rationem & confirmationem, subsequenter amplificationem, expolitionem, autoritates, exempla: vbi que admisceri sententias graues: omnia denique ita esse congrua, perspicua, facilia, venusta, ornata, coherentia atque suauitatis, gratiæ, sensus & doctrinæ plena, vt magna verborum copia (quam solam in eo nonnulli reprehendunt) non modo lectorem haud facillè satiet sed detineat semper plurimumque delectet.

Exempla quaedam ad excitandam studiosorum industriam ex Cicerone desumpta.

M. Antonius explicās rationē suæ orationis, qua C. Norbanum seditiosum ciuem & in Cepionis

vincōsularis graui miserabilique casu crudelem defenderat, ea tenui & sola excusationis venia defensionis praemissa & praetexta quod Norbanus quaestor ipsius fuisset. omnium inquit seditionum genera vitia, pericula collegi, conclusisque ita vt dicerem etsi omnes molestae semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas & prope necessarias: neq; enim reges ex hac ciuitate exigi, neq; tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties cōsularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis ac vindicem libertatis populo Romano dari sine nobilitum dissensione potuisse: ac si illae seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo si quis motus potuli factus esset, id C. Norbano in nefario crimine esse ponendum.

*Hic libertatis & auctoritatis nomine populum afficit
& exemplum ad maiorem & longiorem considerationem
solicitans, rei indignitatis assum refrigerat.*

Quod si vnquam populo Romano cōcessum esset, vt iure cōcitatius videretur quod ostēdissem, nullā illa causam iustioreni fuisse. Tum omnem orationem trauxi & conuerci in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic & eorum dolorem qui lugebat suos oratione restitabam, & animos equitum Romanorum (apud quos tum iudices causa agebatur, ad Cepionis odium, a quo erāt ipsi propter iudicia abalienati, renouabam. Quod vbi sensi me in possessione iudicij & defensionis meae cōstitisse: quod & populi beneuolentiam mihi cōciliatam, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam: & iudicum animos totos, vel calamitate ciuitatis vel luctu & desiderio propinquorum vel odio proprio in Cepionem ad causam nostram cōuerteram. tunc admiscere coepi generi huic atroci & vehementi genus lenitatis & māsuetudinis, &c. Sulpicius autē Norbani accusator, vera inquit narras Antoni, nihil enim vnquam

vidi

vidi quod tam è manibus elaberetur. Nam cum ego tibi non iudicium sed incedium, non oratione solum sed multo etiam magis vi doloreque & ardore animi concitatum tradidissem. quod tuum principium dii immortales fuit, qui timor, quæ dubitatio, quæta hæsitatio, tractusque verborum. Ut tu illud initio, quod tibi vnum ad ignoscendum homines dabāt, tenuisti, te pro homine pernecessario quaestore tuo dicere, &c. Ecce autem serpere tandem occultè cœpisti, nihil dū aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente. ut illam non Norbani seditionem, sed illam pop. Roman. iracundiam. neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes.

Hic seditionem iracundiam commodè nominari notandum est.

Aliud.

Quæ me hercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis vultu gestu, digito denique isto tuo significari solet, tantum flumē est grauiſſimorum verborum, tam integræ sententiæ, tam verg. tam nouæ, tam sine pigmentis fucoque paculi, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere videaris.

Aliud

Quod ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitauit excitare reum consularem & eius dilorica re tunicam, & iudicibus cicatrices senis imperatoris ostendere, &c in lib. de orat.

FORTITER.

K 4

INDEX PRAECIPUO.
rum capitum quæ hoc libro
continentur.

<i>Quid sit rhetorica folio 15.</i>	
<i>De oratione rhetorica, & quanta sit eius vita.</i>	19
<i>De utilitate, & in quibus præstantia huius artis.</i>	16
<i>De summa amplitudinis cognitionis ad hanc facultatem necessaria, & unde illa comparanda sit.</i>	21
<i>De differentia rhetorica & dialctica.</i>	25
<i>De perfecto oratore eloquente, & disertio.</i>	26
<i>Cuius inter eloquentiam & disertum aut ordi distinxeris. & rhetorica definitionem energia nomine auxeris.</i>	28
<i>Quanam requirantur in oratore eloquente.</i>	27
<i>De ingenio, iudicio & doctrina.</i>	27
<i>De cerum, & in quibus & consuetudine.</i>	27
<i>De natura proprietate congrua.</i>	28
<i>De memoria.</i>	29
<i>De virtute animique rectitudine & sinceritate.</i>	29
<i>Quanam necessaria sint studioso ad hanc artem accedendi & quomodo instituendus sit.</i>	32
<i>Breuis ahortatio ne sinas si amplitudine huius scientia detur eantur.</i>	33
<i>De officio eloquentia.</i>	35
<i>Qua sint partes rhetorica facultatis, & quid orator in quibus causa quarere debent.</i>	35
<i>De inuentione.</i>	36
<i>De diffinitione orationis generalis.</i>	37
<i>Quae sint partes orationis rhetoricae.</i>	37
<i>De exordio.</i>	37
<i>De partibus exordij.</i>	37
<i>Quomodo exordium facile reperiri poteris & unde sum- mendum sit.</i>	38
<i>De narratione.</i>	39
<i>De propositione orationis tertia parte.</i>	39
De con-	

INDEX

<i>De confirmatione.</i>	39
<i>De confutatione.</i>	40
<i>De amplificatione ordinaria, qua Exaggeratio dicitur.</i>	41
<i>De peroratione sine epologo.</i>	42
<i>De duplici vi hinc virtutis dicendi, & ad quem finem omnis oratio instituitur.</i>	43
<i>De cognitionis modis & causis, qua ad cognoscendum referuntur.</i>	43
<i>De causis qua ad agendum referuntur.</i>	44
<i>De causarum generibus.</i>	44
<i>De genere didascalico.</i>	44
<i>De genere iudiciali.</i>	45
<i>De genere deliberativo.</i>	45
<i>De genere demonstrativo.</i>	45
<i>Quibus partibus orationis in quovis genere videndum sit.</i>	
<i>Ad quid conducit causarum distinctio.</i>	47
<i>De officio oratoris in genere iudiciali, & quamam hinc peculiariter invenienda, & precipue observanda sunt.</i>	47
<i>Quod sint status generis iudicialis & unde oriantur.</i>	50
<i>De circumstantiis,</i>	52
<i>De inventionem rationum & argumentorum eorumque locis, & de modo argumentandi.</i>	53
<i>De locis generis demonstrativi & primum de iis quae ad laudem personarum pertinent.</i>	66
<i>De modis locisque generis deliberativi.</i>	67
<i>De modo locisque generis didascalici.</i>	69
<i>De modo locisque generis iudicialis.</i>	70
<i>De locis confirmationis in statu coniecturali.</i>	70
<i>De modo confutationis defensionisque in statu coniecturali.</i>	72
<i>De locis confirmationis & confutationis in statu iudiciali.</i>	72
<i>De modo defensionis in hoc statu.</i>	72
<i>De modo locisque confirmationis & refutationis in lo-</i>	

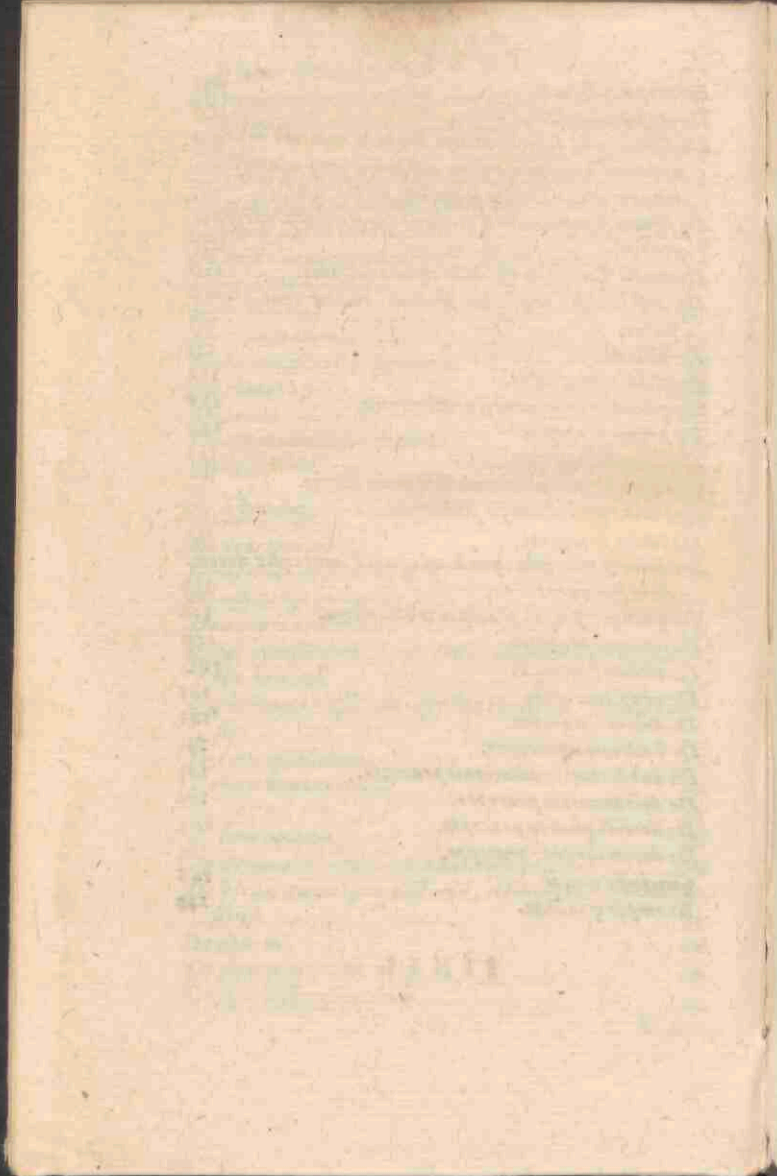
I N D E X.

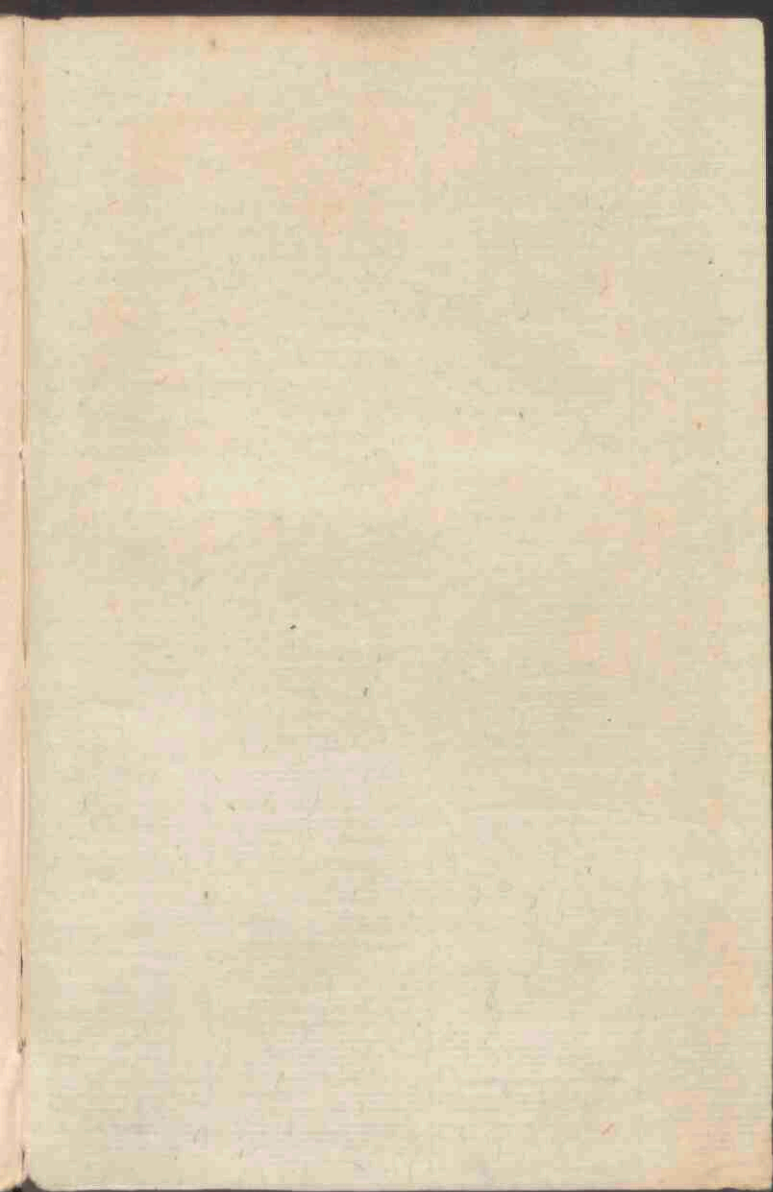
<i>gittimo statu definitiuo.</i>	72
<i>De modo confirmandi & confusandi proposita, item dissoluedi controuersiam in statu contrariarum le- gum.</i>	72
<i>De modo status legalis ex scripto & sententia.</i>	73
<i>De modo locisq; in statu ambigu.</i>	73
<i>De modo status translatus.</i>	74
<i>De epistolarum generibus eorumque locis.</i>	74
<i>De epistola petitoria.</i>	76
<i>De monitoria.</i>	77
<i>De exhortatoria.</i>	77
<i>De locu exhortatoriij generis.</i>	78
<i>De conciliatoria.</i>	79
<i>De commendatitia.</i>	80
<i>De amatoria Proci epistola.</i>	80
<i>De ex postulatoria.</i>	82
<i>De exprobratoria.</i>	82
<i>De inuectiua.</i>	83
<i>De deprecatoria.</i>	83
<i>De epistola dedicatoria.</i>	83
<i>De affectibus rhetoricis.</i>	89
<i>De natura ordinibus.</i>	89
<i>Quid necessarium sit ad rectè adhibendum affectum rhetoricum.</i>	92
<i>Quid contineat officium affectus rhetorici & quotuplex sit.</i>	92
<i>De locis affectuum.</i>	94
<i>De locis beneuolentia.</i>	95
<i>De locis amoris.</i>	95
<i>De locis inuidia.</i>	96
<i>De elocutione secunda translationis parte.</i>	96
<i>De uerbis eorumque electione, collocacione & conclu- sione.</i>	97
<i>De figuris.</i>	99
<i>De figuris distionis.</i>	99
<i>De figuris significacionis.</i>	100
<i>De tro-</i>	

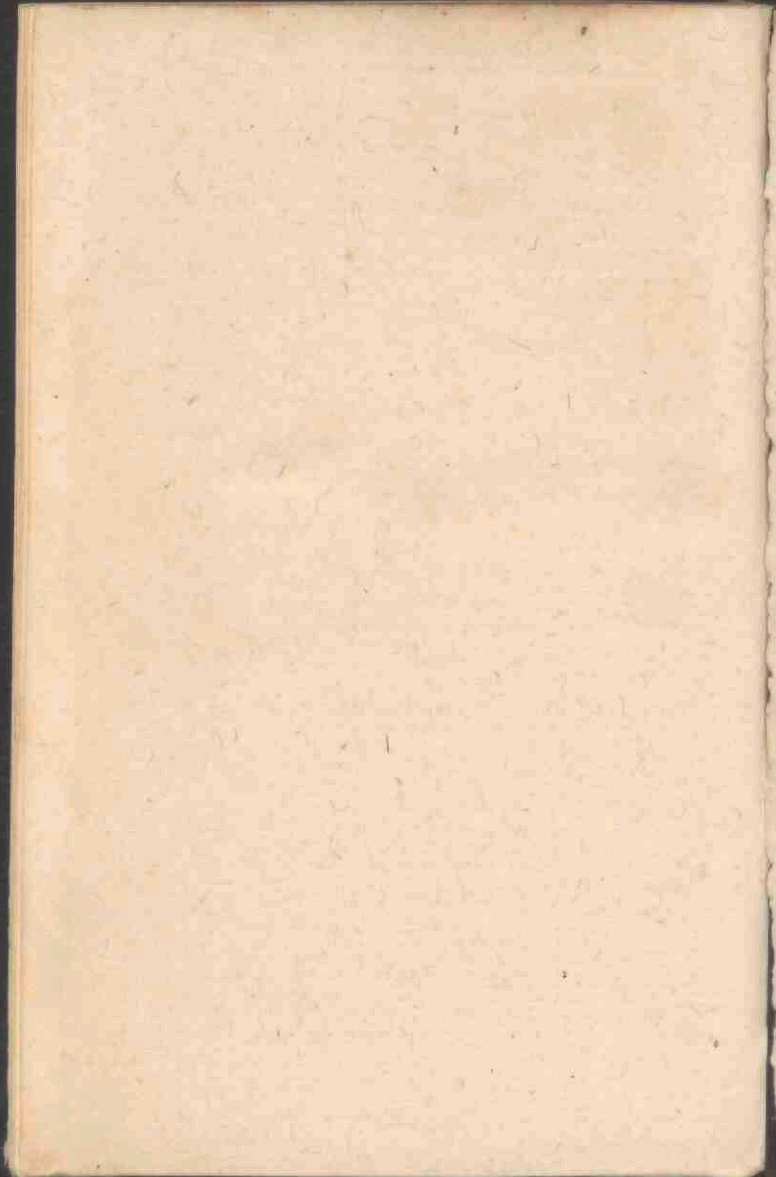
INDEX.

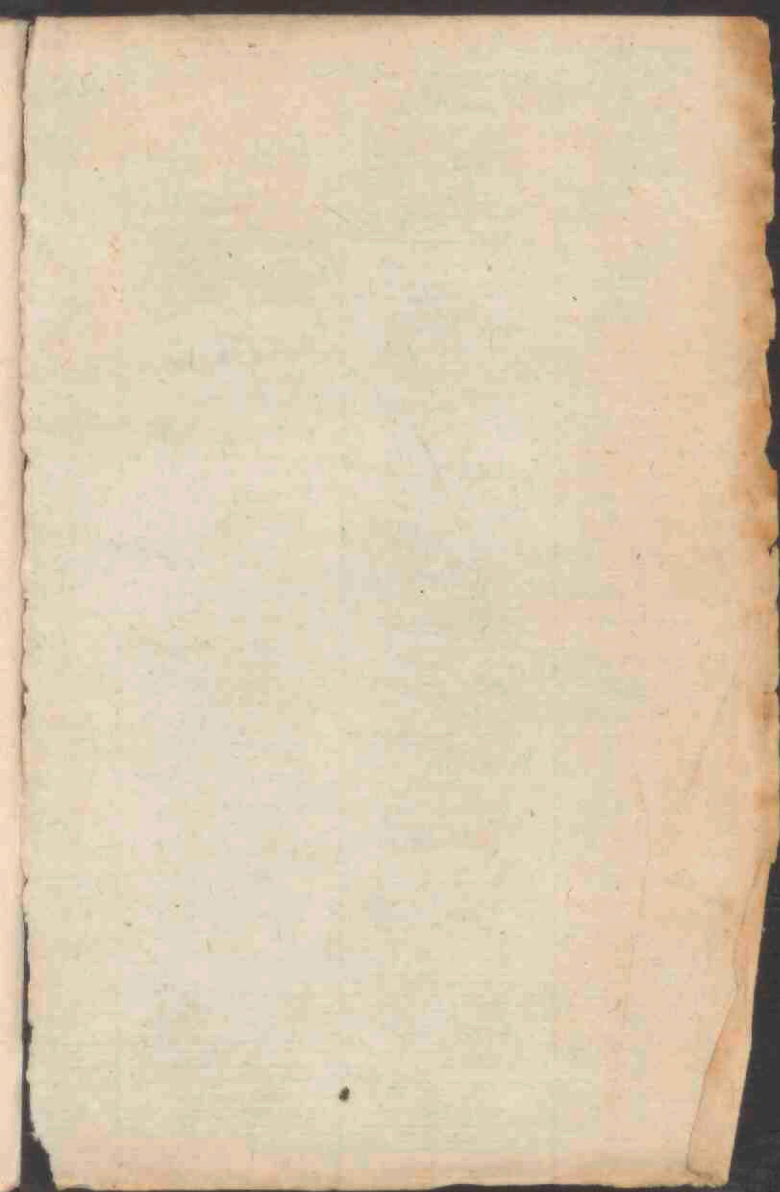
<i>De tropis dictionis.</i>	101
<i>De tropis orationis.</i>	103
<i>De figuris quæ significatione propria minimè mutatis nonnihil utilitatis etiam adferunt arti oratoria, si- cet præcipuè ad usum loquendi pertineant.</i>	105
<i>De figuris significationis quæ ad rhetoricam propriè per- tinent.</i>	107
<i>De modis Varianda & dilatanda orationis.</i>	110
<i>De dispositione orationis specialis tertia tractationis parte.</i>	111
<i>De actione.</i>	113
<i>Quid contineat actio.</i>	114
<i>De quindecim præceptis tractationis.</i>	116
<i>De primo præcepto.</i>	117
<i>De secundo præcepto.</i>	119
<i>Quanam sit in varietate adhibenda cautio.</i>	130
<i>Quo remedio utendū sit si oboritur audiendi tadium.</i>	131
<i>De tertio præcepto.</i>	132
<i>De quarto præcepto quod ad ornate acutè docen- dum pertinet.</i>	133
<i>De quinto & sexto præcepto tractationis.</i>	138
<i>De septimo præcepto.</i>	140
<i>De octavo præcepto.</i>	140
<i>De nono præcepto.</i>	141
<i>De decimo præcepto.</i>	141
<i>De undecimo præcepto.</i>	141
<i>De duodecimo tractationis præcepto.</i>	143
<i>De decimotertio præcepto.</i>	143
<i>De decimoquarto præcepto.</i>	143
<i>De decimoquinto præcepto.</i>	145
<i>Conclusio operis.</i>	148
<i>Exempla quædam.</i>	149

FINIS.

A. 150 D 317

OCN 902599049

2. 171 et orbis de mico...

ua. **annuunt**. **ad** **beni** **re** **si** **re** **is** **ua**. **2**
ut. **et** **no** **itas**. **deus** **solus** **in** **pector** **e** **cor**
i. **sed** **oro** **papue** **i** **corde** **consistit**. **q** **solus**
z **orones** **agnosce**. **nullo** **mo** **q** **sa** **oro**
z **nae** **agnosce**. **R** **ideo**. **cogitaciones** **cor**

